

TATRY

5 | 2021 | cena 1,90 €, pre predplatiteľov 1,60 €

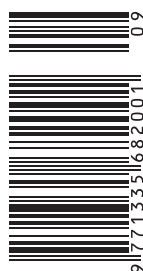
Mala uzávera hrebeňa „Belaniek“ zmysel?

Príbeh o tom, ako sa
z turistickej diaľnice
stalo prírodné laboratórium

Aj Tatry mali svoj Stonehenge

Jeho príbeh odhaľuje
trojica nadšencov

ISSN 1335-6828

Mlok karpatský

(*Lissotriton montandoni*)

Nenápadný sfarbením, prehliadnuteľný veľkosťou, avšak zaujímavý tvor a vzácny karpatský endemit.

  Vladimír Michalec

Tento živočích patrí do triedy obojživelníkov. Je veľmi podobný mlokovi vrchovskému, s ktorým niekedy spoločne zdieľa obdobný biotop. Je však trochu menší, v čase párenia samček nie je tak pestro sfarbený, ale charakterizuje ho tenké nitkovité vlákno na konci chvosta. Počas suchozemského života sú obidve pohlavia hrdzavohnedé a živia sa drobným hmyzom. Pri rozmnožovaní mlok karpatský obýva stojaté jazierka a pomaly tečúce vody mokradí, mlák s bahňitým podkladom. V teplejších vodách larvy ukončujú premenu v lete, v chladnejších nezriedka prezimujú.

Na Slovensku sa vyskytuje v podhorí aj vo vyšších polohách Nízkych a Vysokých Tatier, Malej a Veľkej Fatry, Oravskej Magury, Nízkych Beskýd, Levočských vrchov, Vihorlatu, na severných svahoch Slovenského rudohoria, najjužnejšie zasahuje do lesov Poľany. Optimálne podmienky nachádza v nadmorských výškach 600 až 1 200 metrov. ◀

Obsah

Viete, že...	2
40 rokov po: Hrebeňom Belianskych Tatier	3
Tatry ako kalendár	8
Turistický semafor má zabrániť „špicke“ na horách	10
Najnavštevovanejšie opäť Popradské pleso	11
Diskusiu o reforme národných parkov sprevádzali protesty	12
„Zubačka“ oslavuje	14
Astronomický ústav sa dočká novej strechy	17
Srdcom človek, dušou hotelier. Až do poslednej chvíle	19
Satana v Mlynickej doline už strážia anjeli	20
Nový živočíšny druh v tatranských plesách?	23
Vodopády Tatier V.	24
Na relevantné počty kamzíkov si počkáme do jesene	26
Lebo medveď	27
Poklady z korún stromov	28
Z výsledkov ichtyologického prieskumu Bieleho Váhu	31
Odkiaľ sa vzala ryba?	33
Keď budova prehovorí	34
V znamení osláv	35
„Jamesácka“ história v kocke	36
Päť písmen na horolezeckom nebi svietí už 100 rokov (dokončenie)	36
Krížovka	40
Fotohádanka	41

TATRY. Dvojmesačník o krásach tatranskej prírody, jej ochrane, starostlivosti o lesné ekosystémy, turistike, športe a cestovnom ruchu v TANAP-e. Vychádza od roku 1962. Ročník LX.

Vydavateľ: Štátne lesy TANAP-u, Tatranská Lomnica, www.lesytanap.sk

Adresa redakcie: Tatranská Lomnica 66,
059 60 Vysoké Tatry
tel.: +421 524 78 03 74

e-mail: redakcia.tatry@lesytanap.sk

Redakcia: Mgr. Martina Petránová,
Mgr. Jana Tomalová, DiS. art., Pavol Kráľ
tel.: +421 903 987 594, +421 945 448 602

Grafická úprava a tlač:
Tlačiareň Kežmarok GG, s.r.o., Priekopa 21,
060 01 Kežmarok

Celoročné predplatné vo výške 9,60 € v SR:
uhradte na IBAN: SK698180000007000086192
s uvedením SWIFT: SPSRSKBA

Predplatné v ČR:
MediaCall, s. r. o., Vídeňská 546/55,
639 00 Brno, tel.: +420 532 16 51 65,
e-mail: import@mediacall.cz
www.mediacall.cz

Redakčná rada: Ing. Ján Marhefka (predseda),
Ing. Zuzana Homolová, PhD., Ing. Peter Spitzkopf,
doc. Ing. Peter Fleischer, PhD., Ing. Miroslav Jurčo,
Ing. Ján Slivinský, Ing. Michal Jurčo, Pavol Kráľ,
Ing. Marián Šturcel

Nevyžiadané príspevky redakcia nevracia. Redakcia si vyhradzuje právo úpravy a skracovania materiálov, ako aj výberu titulkov a medzilitulkov. Zasláním príspevku autor súhlasí so spracovaním svojich osobných údajov, ktoré týmto poskytol redakcii. Názory autorov jednotlivých článkov sa nemusia zhodovať s oficiálnym stanoviskom vydavateľa. Prevzatie textových a grafických materiálov z časopisu je dovolené len so súhlasom redakcie a pri rešpektovaní autorských práv. Redakčná uzávierka je dva týždne pred vydaním časopisu.

Dátum vydania: 20. 8. 2021

Evidenčné číslo: EV4596/12,
ISSN 1335-6828, IČO 319 669 77

 Titulná strana
Slizniak – prieskumník
Foto: Marcel Tobis

Zadná strana
Krása ukrytá v lišajníkoch
Foto: Marcel Tobis

Viete, že...

V blízkosti Ovčiarскеj lávky našli horolezci v polovici augusta telesné pozostatky neznámeho človeka. Jeho totožnosť bude skúmať polícia, podľa horských záchranárov tam telo pravdepodobne ležalo už dlhšiu dobu.

Zvýšená hladina Štrbského plesa robí vrásky na tvárach hotelierov, ktorí, tak ako aj predstavitelia obce Štrba, apelujú na akútne riešenie. Začiatkom leta totiž zaplavilo časť chodníka v gescii samosprávy i pivničné priestory dvoch hotelov na brehu plesa. Ako najschodnejšie riešenie sa ponúka odčerpávanie vody do Mlynskeho potoka. Správa TANAP-u súhlasí, najprv však musia miestne chránené druhy obojživelníkov prejsť vývojovými štádiami a samy „opustiť“ pleso v piatom stupni ochrany.

Buk lesný, ktorý tvarom svojej koruny už desaťročia púta pozornosť návštevníkov Starého Smokovca, postúpil v anketе Strom roka 2021 medzi dvanástku finalistov a má tak šancu zabojsť o titul Európsky strom roka. Jeho vek odhadli na približne sedemdesiatpäť rokov a najnovšie mu prischlo označenie „strom zaľúbencov“. Známy je však aj ako tatranský dáždnik. Starší si ho možno budú pamätať zo seriálu 30 prípadov majora Zemana, kde sa v roku 1978 objavil v epizóde s názvom Tatranské pastoraie. Anketu vyhlasuje Nadácia Ekopolis a jej poslaním je upozorniť na význam, hodnotu a krásu stromov. O víťazovi sa rozhodne v septembri.

Problémová medvedica, ktorá sa aj s dvoma mladými potulovala najmä v okolí Hrebienka a Smokovcov, ochranári na prelome júna a júla presunuli do Tichej doliny. V divočine sa však neudomácnila, a tak ju po troch týždňoch sledovania usmrtili. Mláďatá putovali do karantény v bojnickej zoologickej záhrade, podľa informácií ochranárov záujem o ne prejavili aj v Košiciach.

Africký mor ošípaných neobišiel ani Tatranský národný park. Prvého uhynutého diviaka, u ktorého sa potvrdila nákaza, zaevidovali v druhý júlový pondelok nad obcou Nová Lesná, len za mesiac ich lesníci zlikvidovali takmer štyridsať, každým dňom však pribúdali ďalšie. Ohniská moru sú aj v katastroch Veľkého Slavkova, Starej Lesnej, Mlynice a Starého Smokovca.

So zarybňovaním vodných tokov v Tatranskom a Pieninskom národnom parku začali Štátne lesy TANAP-u tento rok

o niečo neskôr ako vlani. Čakali totiž, kým envirorezort schváli zarybňovacie plány na roky 2021 až 2023 pre rybárske revíry, ktoré majú v užívaní. Počas júla a augusta vypustili do horských bystrín od Oravy až po Červený Kláštor celkovo šesťdesiatpäťtisíc kusov násad pstruha potočného. Ďalších päťtisíc lipňov tymianových oživilo vody Bieleho Váhu.

Okresná prokuratúra v Poprade, ktorá mala preveriť zákonnosť kolaudácie vyhladkovej veže na Štrbskom Plese, ešte koncom júna prípad uzatvorila a hoci zistila viaceré pochybenia, kolaudačné rozhodnutie Stavebného úradu Štrba nezrušila. Popradský prokurátor protest nepodal, nezistil totiž dôvod, ktorý by inak bránil v správnom procesnom postupe dodatočne povoliť danú stavbu ani povoliť jej užívanie. Postup stavebného úradu o dodatočnom povolení zmeny stavby pred dokončením označil za procesný hybrid, ktorý zákon nepozná, preto jeho konanie považuje za zmätočné. V tejto súvislosti vydal investor stanovisko, v ktorom deklaroval, že náučno-vzdelávací charakter veže chce zachovať a odmietol, že by malo ísť o tzv. greenwashing, teda predstieranie ekovýchovej povahy stavby. Zámeru zriadiť reprezentatívne múzeum TANAP-u sa vraj nikdy nevzdal.

Úspech dvojice Slovákov, ktorí pred polstoročím dosiahli vrchol osemtisícovky Nanga Parbat, si pripomenula aj Národná banka Slovenska. Začiatkom júla spustila predaj striebornej zberateľskej euromince v nominálnej hodnote desať eur, na ktorej sú vyobrazení horolezci Ivan Fiala a Michal Orolin. Autorkou výtvarného návrhu je Mária Poldaufová, ktorá ešte vlani vyhrala verejnú anonymnú súťaž vyhlásenú bankou pri príležitosti 50. výročia zdolania prvej osemtisícovej hory slovenskými horolezcami.

Regionálna zľavová karta TATRY Card je po vyše polročnej pauze späť. Síce už bez poistenia pre zásah horskej služby i bezplatného cestovania električkami a zubačkami po Vysokých Tatrách, no zato s viacerými novinkami. Jej letná verzia platí až do konca októbra, nie je viazaná na dĺžku pobytu, takže návštevníci ju môžu využívať opakovane, zakúpiť si ju vedľa aj domáci. Pripravené sú pre nich zľavy na vstupnom do viacerých prevádzok, vrátane Múzea TANAP-u či botanickej záhrady v Tatranskej Lomnici, ako i súťaž o zaujímavé ceny. Karta sa dá kúpiť aj on-line, jej papierovú verziu si však možno zadovážiť napríklad

v Tatranských informačných kanceláriách v Starom Smokovci či Tatranskej Lomnici.

Návštevný poriadok TANAP-u vizuálne si vyslúžil výročnú cenu mesta Vysoké Tatry. Pod hlavičkou Tatranský (ne)poriadok ešte vlani predstavil na www.neporiadok.sk svoj projekt Jakub Rusnák, jeho zámerom bolo zosumarizovať v súčasnosti platné pravidlá, ktorými by sa mali riadiť návštevníci slovenskej i poľskej časti Tatranského národného parku, jednoduchým a zrozumiteľným spôsobom. Cenu za celoživotné dielo si prevzala diabetologička Ilza Schwartzová a rovnaké ocenenie, avšak in memoriam udelili etnografovi Jánovi Olejníkovi, ktorý stál aj pri zrode Múzea TANAP-u. Tento rok by sa dožil stovky. Súčasťou 15. ročníka Tatranského galavečera bolo aj odovzdávanie ocenení Najlepší v cestovnom ruchu Prešovského samosprávneho kraja.

Prvý raz od začiatku meteorologických pozorovaní sa stalo, že na Lomnickom štíte počas júla neklesla teplota pod bod mrazu. Zápornú teplotu vzduchu tam zaznamenali 15. júna a potom až 6. a 7. augusta, keď ortuť v teplomere klesla na - 0,4, resp. - 0,5 °C. August bez mrazov bol na Lomničáku od roku 1951 zatiaľ len štyrikrát, a to v rokoch 1992, 2002, 2018 a 2020. V roku 2018 tam teplota nespadla pod nulu od 4. júla do 8. septembra, teda 67 dní a v roku 2020 od 18. júla do 25. septembra, čiže až 72 dní. Júl 2021 sa na väčšine meteostanic Slovenska ukázal ako najteplejší alebo druhý najteplejší mesiac najmenej od roku 1951, teda odvtedy, ako sa robia pravidelné meteorologické merania.

Expozícia tatranskej prírody v Tatranskej Lomnici, návštevníkom známa skôr ako botanická záhrada, po minuloročnej prestávke, o ktorú sa postarala pandémia koronavírusu, koncom júna po roku opäť ožila Víkendom otvorených parkov a záhrad. Ústrednou témou celosvetového podujatia, ktoré má ľuďom priblížiť krásu parkov či záhrad, bolo odovzdávanie vedomostí.

V Zuberci sa bude spomínať na horských záchranárov. Pamiatku Ivana Gálfyho, Ladislava Jurinu, Františka Mrázika, Františka Matláka, Jána Kresáka, Piotra Malinowskeho a Jána Majerčáka si na Orave uctia 18. septembra o 18.00 hodine v miestnom kostole. Spomienková sv. omša za všetkých zosnulých horských záchranárov zo Slovenska, Poľska a Čiech sa uskutoční už po desiatykrát, po jej skončení si na nich zaspomínajú aj prostredníctvom filmov. ◀

40

rokov po: Hrebeňom Belianskych Tatier

Vzdialenosť na predpaženie, chodník vydupaný aj do šírky štyroch metrov, extrémne vysoká hustota turistických topánok na meter štvorcový a v rámci celého Československa snáď najvyššia koncentrácia „Dederónov“, ako volali domáci východných Nemcov. Aj to boli obrazy Belianskych Tatier v 70. rokoch minulého storočia. Populačnú explóziu na červeno značenom chodníku hrebeňom „Belaniek“ zastavila až jeho uzáver. Pozreli sme sa na to, ako si príroda nažíva po desaťročiach pokoja od čulého turistického ruchu.

 Jana Tomalová autorka, Zuzana Kyselová, Marcel Tobis a archív redakcie

Je skoré sobotné ráno, prvého júla 1978. Mnohí turisti ostávajú nepríjemne prekvapení. V ceste im stoja tabule upozorňujúce na zmeny v sieti značkových chodníkov, najmä na zrušenie turistického chodníka hrebeňom Belianskych Tatier z dôvodu ochrany prírody. Oznámenia čakajú na nástupných miestach v Tatranskej Kotle, Monkovej doline, v Javorine pri vstupe do Javorovej doliny, pri Šalviiovom prameni a pri bývalej Kežmarskej chate, ale aj na chate Plesnivec a pod Hlúpym vrchom. Súčasne sa v lokalitách pohybuje zvýšený počet strážcov, ktorí usmerňujú turistov, čo tieto upozornenia „omylom prehliadnu“. „Ja som dostal za úlohu strážiť vo Vyšnom Kopskom sedle, pretože tam bola križovatka chodníkov Široké sedlo – Vyšné Kopské sedlo a z Kopského sedla išla červená značka na hlavný hrebeň „Belianskych“ Tatier. Všeličo som si musel vypočúť. Aj to, že oni na nás robia a my žijeme z ich peňazí. Ale nedal som sa,“ hovorí

vtedajší strážca Lubor Ksiažek. Potýčky boli v tom období pre neho i kolegov chlebom každodenným, turistická verejnosť „prehltala“ uzáveru obľúbeného úseku Tatranskej magistrály ťažko...

Tatry spopularizovali majstrovstvá

Aby sme zistili, ako k razantnému ochrannému kroku došlo, musíme si opäť trochu „pocestovať v čase“. Píše sa rok 1970. Československo má tú česť usporiadať majstrovstvá sveta v severskom lyžovaní. Ide nepochybne o veľkolepú udalosť nielen pre krajinu, ale aj pre celý východný blok. „Verím, že to bola prvá a aj posledná

veľká akcia na území Tatier. Mala mnoho pozitív, ale aj mnoho negatív,“ netají sa Marián Šturcel, ktorý na vtedajšej Správe TANAP-u stál tiež pri myšlienke ochranných opatrení od jej samotného počiatku. Jedným z dopadov svetového športového sviatku bol prudký vzrast záujmu o Tatry, ruka v ruke s extrémnymi požiadavkami na výstavbu. „V nasledujúcich rokoch narástla aj návštevnosť. Naši múdri kolegovia sa ňou začali zaoberať, lebo príroda signalizovala, že ju niečo bolí. Prvým exaktným nástrojom bol inštitút počítania turistov. Začali s ním na vtedajšej Správe TANAP-u v roku 1972, aby zistili, aká je dynamika

Pred štyridsiatimi rokmi, v roku 1981, ohlásili v Tatranskom národnom parku ukončenie I. etapy opatrení na zamedzenie negatívneho vplyvu vysokohorskej návštevnosti. Išlo aj o sezónnu uzáveru vysokohorských priestorov, predovšetkým však o komplexné uzavretie celku Belianskych Tatier, zrušenie turistického chodníka k Zelenému Krivánskemu plesu a chodníka zo Závor k Laliiovému sedlu. V tomto čísle časopisu TATRY sme si „základný tábor“ postavili na hrebeni Belianskych Tatier. Nabudúce vás prevedieme ďalšími dvomi chodníkmi, ktoré už 40 rokov „oddychujú“ od ľudských vplyvov a pozrieme sa bližšie aj na sezónnu uzáveru.

najmä vo vysokohorskom prostredí,“ vysvetľuje Šturcel.

Zaťaženie niektorých turistických lokalít bolo extrémne vysoké, v štatistikách sa hrebeň Belianskych Tatier dostával na popredné miesta. Turisti po lejakoch obchádzali blato i mláky a zašliapovali vegetáciu mimo chodníka. V niektorých miestach „rozryli“ aj tridsať metrov široké úseky. Nie nadarmo sa Ždiaru ako populárnej destinácii východných Nemcov hovorilo i „Dederónovo“. Od zotavovne Magura ich poctivo šliapali hore Monkovou dolinou celé autobusy. Hrebeňová túra bola v ponuke obligatórne aj pre návštevníkov odborárskych rekreačných zotavovní. A keď už niekto do Ždiaru prišiel a nebol fyzicky limitovaný, na „Belanky“ sa zaručene vybral, dážd – nedážd.

Po roku uzavreli aj Ždiarsku vidlu

Preľudňovanie vysokohorského prostredia vyústilo postupne do diskusie s Poradným zborom pre veci TANAP. V zmysle zákona SNR č. 11/1949 Zb. o TANAP-e a následne i Nariadenia zboru povereníkov č. 5/1952 Zb. mali Správa TANAP-u a poradný zbor v rukách silné kompetencie v rozhodovaní o veciach prospešných pre prírodu, ktoré sa koncom 70. rokov pretavili do unikátnych regulačno-ochranných opatrení. Sezónna uzávera mala upokojiť vysokohorské prostredie najmä v zimnom a jarnom období. „Druhým opatrením v tom istom čase bolo zrušenie niektorých úsekov turistic-

kých chodníkov. Po dôkladnej analýze sa uvažovalo v dvoch rovinách. Zrušiť niektoré úseky minimálne načas a niektoré aj natrvalo, aby sa lokality v záveroch dolín upokojili do areálov s celoročným maximálnym pokojom. Najnegatívnejšie znela uzávera Belianskych Tatier,“ konštatuje Šturcel. V roku 1978 sa uzavrel hlavný hrebeň od Kopského sedla spod Hlúpeho vrchu cez Zadné a Predné Jatky, Košiare, Bujačí vrch, Skalné vráta, Kozí chrbát, Faixovu Poľanu a Kobylí vrch k Šumivému prameňu (červená značka), a tiež modro značený chodník od chaty Plesnivec ku Skalným vrátam. Nasledujúci rok stihol podobný osud aj žltý značený chodník na Ždiarsku vidlu.

PRED A PO: hodnotíme s priamymi účastníkmi

Regenerácia sa začala. Belianske Tatry stíchli. Žiadna vrava, spev ani jódlovanie. A ak prísne pravidlá, tak pre všetkých. „Vtedajšie rozhodnutie vedenia Správy TANAP-u bolo razantné – keď nepustíme turistov, ani naši ľudia tam nepôjdu, aby sme ich vizuálne nelákali. Tým pádom sa nedá celkom exaktne výskumnícky potvrdiť vypočítateľný efekt. Chýbali skusné plochy, aby sme vedeli porovnať, čo napríklad na hrebene nerástlo, a teraz už rastie,“ vraví Šturcel. A hoci absentujú čísla, tabuľky a presné dáta, máme predsa len jeden vzácny zdroj informácií: priamych účastníkov vtedajších ochranných opatrení, ktorí pozorovali lokalitu pred uzáverou a vedia

svoje poznatky porovnať so súčasnosťou. A tak sme jedno letné dopoludnie strávili na slnečnej terase v Tatranskej Lomnici pri šálke kávy a rozhovore s botaničkou Zuzanou Kyselovou, zooloგიčkou Barbarou Chovanovou a tiež Mariánom Šturcelom a Luborom Ksiažekom, s ktorými ste sa už „zoznámili“ vyššie. Kruh uzavrel synovec Lubora Ksiažeka, Juraj Ksiažek, ktorý v roku 1984 v „remesle“ vystriedal svojho strýka. Pozrime sa na vzácnu lokalitu ich očami.

Zašliapavanie škodilo pôde i kvetene

Vápencové Belianske Tatry pod náporom turistov trpeli viac ako ich žulové „sestry“. Vyplýva to z geologického zloženia. Zatiaľ čo Vysoké Tatry zastupujú zväčša pevné skalné horniny, Belianske Tatry sú zložené z kremencov, kremitých pieskocov, bridlic, vápencov, dolomitov a slieňov s rôznou odolnosťou voči zvetrávaniu. Priamo na hrebene Belianskych Tatier sú najviac odkryté vápence a dolomity. Najlabilnejšia je tu pôdna pokrývka. „Samozrejme, vysoká návštevnosť sa podpísala na niektorých úsekoch turistického chodníka, napríklad medzi Kopským sedlom a Vyšným Kopským sedlom. Eróziou vody sa tu vytvorili dlhé a hlboké ryhy, k čomu prispelo skracovanie chodníka,“ uvádza niekdajší geológ Správy TANAP-u Stanislav Pavlarčík.

Vysoká návštevnosť nepomáhala ani flóre. L. Ksiažek si spomína, ako „polesný“ na hrebene istému Nemcovi v polovici 70. rokov zbral kytičku plesnivcov, ktorú mal hrdo zastoknutú v klobúku. Do dnešného dňa sú kvety vylišované v herbári bez udania lokality a roku. Na „Belankach“ boli známe dokonca aj smrteľné prípady „zberačov“ plesnivcov, ktorí sa za suvenírom hnali do exponovaných terénov. Po uzatvorení chodníka veľké plochy bez vegetácie čiastočne zarástli. Otočila sa aj doba, keď mali návštevníci potrebu nazbierať si v horách kyticu. „Z času na čas nelegálne ľudia na „Belanky“ idú. Prídem ku Skalným vrátam a na bývalom chodníčku som zbadal akoby ohnisko. A on, chudák plesnivec vyrástol v strede chodníka a ľudia ho obkolesili kameňmi, aby ho niekto nezašliapol,“ smeje sa J. Ksiažek.

S čerstvými pozorovaniami v teréne sa podelila botanička Zuzana Kyselová. „Vegetácia bola najviac poškodená na miestach s hlbšími pôdami a na miestach, kde sa vytvárali súbežné chodníky. Príkladom je rozsiahla zošliapaná a následne zerodovaná plocha nad sedlom medzi Hlúpym a Zadnými Jatkami. Dnes je okrem iných rastlín zarastená mnohými chránenými druhmi!“, ozrejmjuje Kyselová

Tri kamzičie kuriozity

Údajné liečivé účinky bezoárovej gule oceňovali podľa písomných prameňov Spišiaci už pred zhruba tristo rokmi. Doktor Daniel Fischer z Kežmarku vyrábala v prvej polovici 18. storočia medikamenty z bezoárových gúl kamzíkov – kľbiek rastlinných vlákien a vlasov, ktoré doslova skameneli v ich žalúdkoch. V lekárnach na Spiši ste si tak mohli kúpiť Prášok kežmarského bezoáru či Fischerov bezoárový sódový lieh.

* * *

Keď je reč o kamzíkoch z Belianskych Tatier, musíme spomenúť aj ich potomkov v Nízkyh Tatráh. Pokles populácie kamzíkov po roku 1964 podnietil vytvorenie náhradnej populácie v Nízkyh Tatráh. Projekt introdukcie v rokoch 1968 až 1972 vypracoval Milíč Blahout. Všetky kamzíky, ktoré poputovali do Nízkyh Tatier, pochádzali z „Belaniek“. Odchytávali ich v Muránskej jaskyni a pod Lastovicou. Kamzíkom z Nízkyh Tatier však už medzičasom „s občerstvením krvi“ pomohli kamzíky zo Slovenského raja, ktoré majú alpský pôvod, rovnako ako tie vo Veľkej Fatre. To znamená, že ohrozujú pôvodnosť tatranskej endemickej populácie. Chodiť kamzíkom alpským „na pytačky“ má zabráňovať regulovaný odstrel. Avšak treba spomenúť, že migrovať sa im darí – kamzík sa už vyskytol pri Zobore, ďalší na Muránskom hrade a jedného zhladli aj pri Košiciach.

* * *

O autochtónnosti tatranského kamzíka svedčí nález fragmentov lebky v jednej z jaskýň Muráňa v nadmorskej výške 1 570 metrov. Objavil ju nemecký zoológ Helmut Schaefer. Rádiouhlíkovou metódou bolo dokázané, že pochádza spred 10 610 rokov (± 100 rokov), čo potvrdzuje, že tatranské kamzíky patria medzi glaciálne relikt.

Plesnivec alpský je ďalší z druhov, ktorým sa v Belianskych Tatrách darí.

Po roku 1989 prišlo k snahám opäť sprístupniť uzavreté lokality. Okrem Ždiarskej vidly padol aj návrh na otvorenie chodníka z Plesnivca na Skalné vráta.

Trsy vo Vyšnom Kopskom sedle uprostred chodníka

Stopy po turistickom ruchu na hrebeni vidieť stále, no sú neporovnateľne slabšie.

vá. Na chodníku so skalnatejším podkladom sa bez konkurencie mohutnejších rastlín okrem ostrice pevnej (*Carex firma*) usídlila silenka bezbyľová (*Silene acaulis*) a turička jednoduchá (*Kobresia simpliciuscula*). Vlhkejšie a zatienené partie vyhovujú lomikameňu pochybkovému (*Saxifraga androsacea*) a lomikameňu trvácemu (*Saxifraga wahlenbergii*), ktorý je starým západokarpatským endemitom s centrom rozšírenia v Tatrách. Zriedkavejšie sa na chodníku vyskytuje ostropysk Hallerov (*Oxytropis halleri*), ktorý je súčasťou aj dnes turisticky „atakovaných“ porastov vo Vyšnom Kopskom sedle².

Stavy kamzíkov padli na polovicu

V pohľade na faunu máme dvoch hlavných protagonistov – kamzika vrchovského tatranského (*Rupicapra rupicapra tatrica*) a svišťa vrchovského tatranského (*Marmota marmota latirostris*). Belianske Tatry ponúkali endemickému párnokopytníkovi bohatú a pestrú pašu, na tunajšie svahy dokonca migrovali najmä v zimnom a jarnom období niektoré čriedy z prilahlých dolín. Čulý turistický ruch neprospeval kamzičej zveri, ktorá citlivo reaguje na vyrušovanie zhora a počas horúcich letných dní vyhľadáva tienisté miesta pod hrebeňom. Aj táto situácia „pomohla“ poklesu kamzičej populácie v oblasti Be-

lianskych Tatier zhruba na polovicu jej pôvodného stavu. Pri pravidelnom sčítaní kamzičej zveri vykazovali „Belanky“ 180 až 200 jedincov, za posledné štyri roky pred uzáverou to bolo 80 až 100 kamzíkov. Zďaleka to však nebol len turistický ruch, čo prinášal pokles ich populácie. Počty kamzíkov klesali aj vo Vysokých Tatrách, v tej dobe sa darilo tiež predátorom a často skloňovaným slovom bolo i pytliactvo. „Ešte kedysi dávno u kamzíka ľudí lákala bezoárová guľa, bola považovaná za zázračný talizman,“ prezrádza L. Ksiažek. V 20. storočí však už pytliačov zaujímala skôr trofej a podľa L. Ksiažeka nemožno pytliactvo celkom vylúčiť ani v súčasnosti. „Hlad nemáme, trofej si v Alpách kúpite za tridsať eur, môže to byť jedine poľovnícka vášeň,“ domnieva sa.

Uzávera kamzíkom prospela. „Ja keď som počas terénnych prác v jednej čriede zahliadla 14 kamzičích mláďat, bola som uveličená. Pred pár rokmi som v Tristárskej doline videla 36 tohoročných mláďat,

bežali smerom od Ždiarskej vidly na Malý Havran, dalo sa to krásne spočítať. To som v Tatrách v živote nevidela,“ spomína Chovancová. Oblúbenou lokalitou kamzíkov je oblasť od Ždiarskej vidly až po Nový a Muráň. V zimnom období sa ich zimoviskom stáva napríklad Bujačí vrch, zhliaďnuť sa tam dá aj viac než 80 jedincov.

Záhady zmiznutých svištov

Podľa Chovancovej prvú ucelenú štúdiu o rozšírení svištov v Tatrách priniesol v roku 1965 Karel Kostroň, ktorý ich inventarizoval v roku 1948 a následne, už po vzniku Tatranského národného parku, v roku 1955. O Belianskych Tatrách píše, že svište v nich takmer chýbajú. História ich rozšírenia v Belianskych Tatrách opisuje v roku 1965 lesník Vojtech Zelina a uvádza, že podľa ústneho podania horárov a pastierov boli svište pred prvou svetovou vojnou na severnej strane hrebeňa v Malom a Veľkom Košiari, na západnej strane Lastovice, v Širokom sedle, Tristárskej doline, Dominovej (Havranej) do-

¹ Sú to napríklad: iserník alpský (*Ranunculus alpestris*), silenka bezbyľová (*Silene acaulis*), všivec Oederov (*Pedicularis oederi*), vrba alpská (*Salix alpina*), vrba Kitaibelova (*Salix kitaibeliana*), vrba sieťkovaná (*Salix reticulata*), dryádka osemplupienková (*Dryas octopetala*) soldanelka karpatská (*Soldanella carpatica*), prvosienska najmenšia (*Primula minima*). Patria k nim aj kriticky ohrozená sitina trojpleťová (*Juncus triglumis*) a klinček ľadovcový (*Dianthus glacialis*).

² Spomenuté boli len druhy zákonom chránené a v určitom stupni ohrozenia podľa Červeného zoznamu rastlín a živočíchov Slovenska.

line a na západnej strane Nového vrchu. Z južnej strany hrebeňa sa vyskytovali pod Zadnými Jatkami, pod Hlupým vrchom a na Vyšných a Nižných Grendoch (Rendy). Po vzniku TANAP-u výskyt svištov mapovali zoológovia Výskumnej stanice a Múzea TANAP-u. V roku 1964 Milíč Blahout uvádza z Belianskych Tatier deväť kolónií svištov, v roku 1987 Chovancová pätnásť kolónií a na prelome 20. a 21. storočia štyri kolónie. Podľa Chovancovej spôsobili pokles populácie svišta prírodné a ľudské činitele. Z prírodných je to najmä sukcesia, teda zmena vegetácie, ktorá spôsobuje postupné zarastanie. Ďalej sú to prírodné katastrofy či klimatické zmeny – mierne zimy s nízkou snehovou po-

liactvom, navštevovaným oblastiam sa táto „čierna“ činnosť vyhýba.

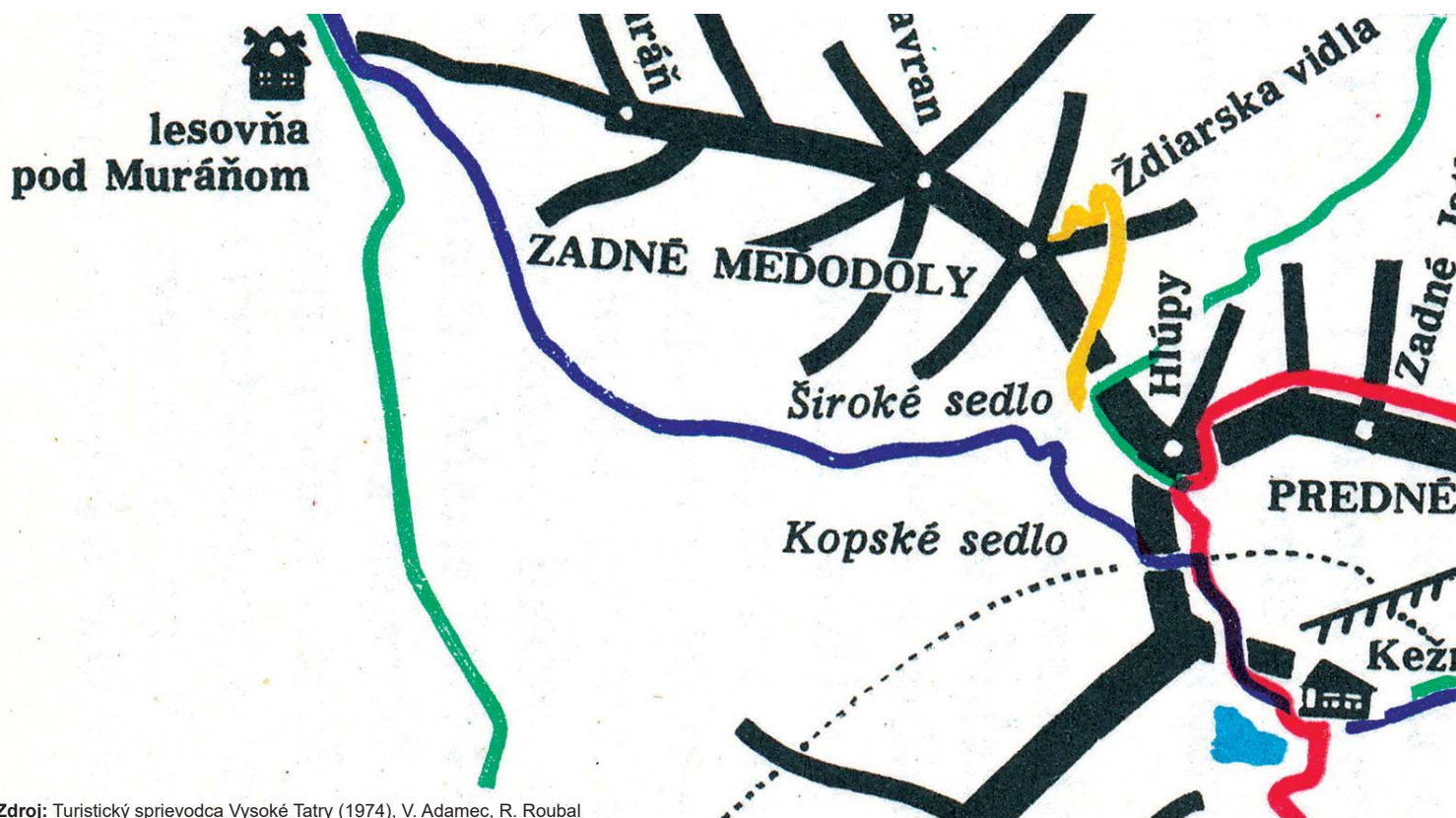
Novým obyvateľom sa darí

Na základe monitoringu Správy TANAP-u sa v roku 2005 uvádza stav svištov v počte jeden jedinec, v nasledujúcom roku nenašli ani toho. V roku 2008 spustili ochranári introdukciiu, teda opätovné nasadenie svištov do lokality. „Napriek tomu, že sme nevedeli presnú príčinu nulového stavu svištov, pokúsili sme sa ich tam dostať naspäť. Vytypovali sa lokality v Západných Tatrách, kde prežívali a prosperovali. Snažili sme sa chytať len tie mladšie, boli aj krotkejšie. Večer sme ich povypúšťali v Belianskych

na hrebeni často nachádzali v ich truse srstí kamzíkov a kopytka mláďat,“ hovorí Chovancová. V roku 1993 v spolupráci s Výskumným ústavom lesného hospodárstva vo Zvolene a Spoločnosťou pre ochranu vlka v Nemecku realizovali výskum vlka metódou pozemnej telemetrie. Pohyb vlkov zaznamenali aj v hrebeňovej oblasti Belianskych Tatier, hoci to pre tieto šelmy nie je typický lovný priestor.

Pokusy o otvorenie hrebeňa aj Ždiarskej vidly

Nástup demokracie so sebou po roku 1989 priniesol aj diskusie, či a ako sprístupniť aspoň niektoré úseky uzavretých chodníkov. „Mali sme návrh za istých pod-

Zdroj: Turistický sprievodca Vysoké Tatry (1974), V. Adamec, R. Roubal

krývkou, čo môže spôsobovať vymrzenie celých rodín hibernujúcich svištov, ale aj studené jarné obdobie. Príčinili sa tiež predátori, parazity, ale i pytliači, skúsenosť zo Širokého sedla má L. Ksiažek. B. Chovancová zase stretla jeden večer v žľabe medzi Belianskou kopou a Belianskymi Tatrami na hrebeni dvoch mužov so železnou tyčou. Pozdravili, ona slušne odzdravila a radšej kráčala ďalej. J. Ksiažek si zase vypočul historku o chytaní svištov v ždiarskej krčme, no priamy dôkaz z terénu chýba. „Pytliačenie na „Belankach“ sa spomína, ale musím povedať, že sme robili veľmi podrobný prieskum a nedopátrali sme sa k slučke, náradiu, k ničomu,“ priznáva J. Ksiažek. Paradoxne, práve turistický ruch pasívne prispieva k ochrane pred pyt-

Tatrách a ráno už začali s upratovaním v pôvodných norách. Nasledujúcu jar mali svište vytvorené páry,“ opisuje J. Ksiažek postup, ktorý zvolili. Introdukcii trvala tri roky. Odvtedy sa v lokalite narodilo viac ako sto mláďat a svište na „Belankach“ stále sú, hoci orly aj líšky hneď pochopili, že im ochranári priniesli zdroj potravy.

To, že sa Belianske Tatry pre turistov uzatvorili, malo určite pozitívny vplyv na kamzíky a svište. Ale ďalšie činitele ako sukcesia, prírodné katastrofy a predátori ostali. „V čase vzniku národného parku sa vlk na území Tatier vyskytoval iba prechodne a početné stavy rysov boli veľmi nízke. Ale prišlo obdobie, keď už bolo vlkov na území TANAP-u viac, vtedy sme

mienok – len s odborným sprievodcom a s určitým počtom ľudí. Po dlhodobých dažďoch nemal byť na hrebeni dva-tri dni nikto. Bolo to pripravené, lenže náš nápad ani miestna komunita ani vtedajší politickí predstavitelia buď nepochopili, alebo nechceli pochopiť. Následne Belianske Tatry ostali formálne uzatvorené,“ spomína Šturcel.

Nový politický režim priniesol do TANAP-u aj návrat užívacích práv neštátnym vlastníkom pozemkov – samosprávam, urbárom či súkromným vlastníkom. Otázka znovuoživenia uzavretých lokalít oživa alebo drieme na základe toho, kto uspeje v komunálnych voľbách či stojí na čele urbáriátov, občianskych združení a iných subjektov. Za ostatné tri dekády bolo nie-

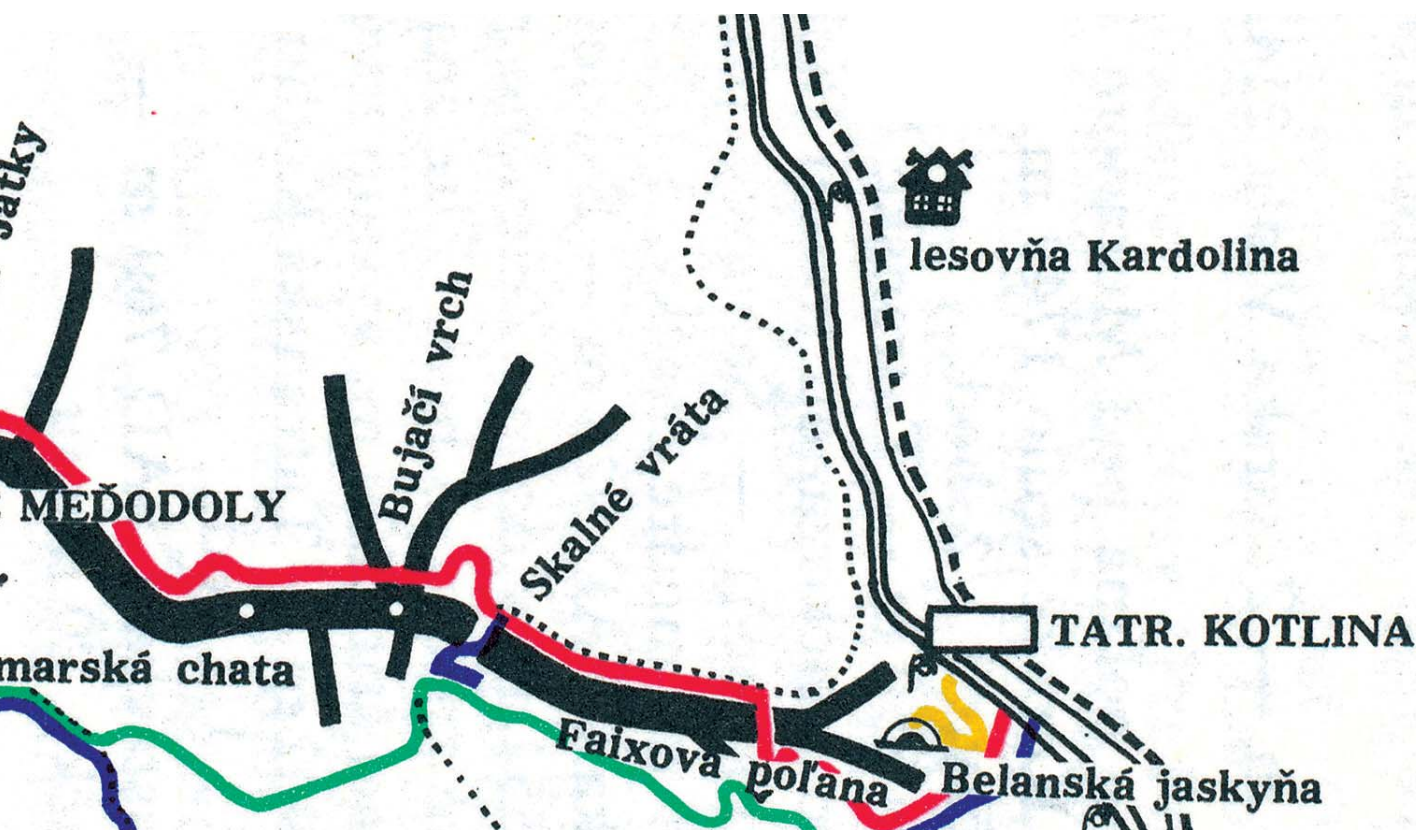
koľko pokusov o otvorenie turistických chodníkov na „Belankach“.

V roku 1993 obnovili náučný chodník z Monkovej doliny do Kopského sedla v réžii ždiarskych urbárikov ako jednosmerný v smere z Monkovej doliny a spolplatnený sumou tridsať korún. O päť rokov neskôr ho prevzalo do nájmu OZ Združenie turizmu obce Ždiar. „S rovnakým vstupným 30 korún, neskôr jedno euro, sme udržiavali chodník,“ upresňuje predseda združenia Jozef Pitoňák. Ždiarania preinvestovali do jeho údržby ročne zhruba sedemtisíc eur. Od roku 2010 prešiel chodník pod gesciu Štátnych lesov TANAP-u už ako obojsmerný a bez poplatku. Ždiarania však chodník udržuju dobrovoľne dodnes.

votného prostredia záverečné stanovisko aj v Spišskej Belej. Snahou mesta bolo obnoviť a dobudovať takmer tridsať turistických a cyklistických trás. Medzi nimi bol i turistický chodník zo Širokého sedla cez Skalné vráta do Tatranskej Kotliny. „Výsledkom procesu EIA však bolo len akceptovanie úseku od chaty Plesnivec po Skalné vráta ako náučný chodník so sprievodcom Štátnej ochrany prírody SR a maximálnym denným limitom turistov,“ vysvetľuje vtedajší primátor mesta Štefan Bielač. Samospráva sa potom sústredila na chodníky a cyklotrasy, ktoré dostali „zelenú“ bez obmedzení. „Ale myslím si, že by stálo za to sa k tomuto zámeru mesta opätovne vrátiť, nakoľko stále je to zaujímavá myšlienka

neporovnateľný. Všetci priami účastníci, s ktorými sme sa zhovárali, sa zhodli, že uzávera Belianskych Tatier bola potrebná. „A ak sa niekedy niekto vráti k možnosti sprístupniť tento hrebeň, vylúčiť sa to nedá, netreba to urýchľovať. Zjednodušene, vidím dve možnosti. Buď sa za veľké peniaze vybuduje taký pevný chodník, ktorý by ľuďom umožnil pochodovať za snehu, dažďa a plušte, alebo sa pripustí regulovaný prístup, ako sme mali pred 25 rokmi na myslí,“ uzatvára Šturcel.

Dnes Belianske Tatry majú len pár jaziev po turistickom ruchu, po nemecky sa už tiež ledva dohovoria. No zatiaľ sa, turista, môžeš na krásne „Belanky“ dívať z Jahňacieho štítu či obdivovať ich spod

Dostali súhlas, no s obmedzeniami

V roku 2001 začalo občianske združenie vybavovať podklady pre sprístupnenie Ždiarskej vidly. Po dvoch rokoch im prišlo stanovisko, na základe ktorého mohli chodník sprístupniť len určitému počtu turistov so sprievodcom. Administratívna chyba však spôsobila, že proces sa mal vrátiť na krajskú úroveň. „Potom sme to vzdali,“ vraví vtedajší predseda OZ Pavol Krasuľa a dodáva, že do budúcnosti neuvážujú o opätovnej žiadosti. Pre aktivistov by malo logiku spravovanie chodníka na Ždiarsku vidlu v „jednom balíku“ s oficiálnym spravovaním chodníka do Monkovej doliny, ktorý by podľa nich potreboval dôslednejšiu starostlivosť.

V roku 2009 dostali od ministerstva ži-

a otvorenie aj uvedeného chodníka, i keď len v povolenom rozsahu, by bolo zaujímavým spštením mäkkých foriem turizmu v Tatrách,“ tvrdí Bielač.

Uzávera bola správnym krokom

Inštitút národného parku v sebe skrýva dve antagonistické funkcie. Má návštevníkom poskytnúť oddych, turistické vyžitie a vzdelanie a zároveň zabezpečiť nedotknutosť vzácnej prírody. Čím viac sa misky váh naklonia na jednu stranu, tým viac „to bolí“ stranu druhú. Masy turistov museli pred vyše štyridsiatimi rokmi ustúpiť ochrane Belianskych Tatier a ich pôvodných obyvateľov zo živočíšnej a rastlinnej ríše. Ešte dnes v niektorých úsekoch vidieť dopady turistického ruchu, ale pohľad je to

Hlúpeho v Širokom sedle. Ale ako vidíš, možno sa dočkáš a o pár rokov sa prejde hrebeňom. Tak naozaj, so sprievodcom, ešte sa aj veľa dozvieš. Bez výčítiek či pokutového lístku ako pár súdobých rebelov. A bez tlačnice ako v 70. rokoch minulého storočia. ◀

Seriál 40 rokov po:

Hrebeňom Belianskych Tatier

► Zo Závor k Ľaliovému sedlu

Chodníkom k Zelenému

Krivánskemu plesu

O sezónnej uzávere

Tatry ako kalendár

**Znie to možno neuveriteľne, ale aj pod Tatrami sme mali svoj Stonehenge!
Unikátny objav prekračujúci hranice regiónu i Slovenska sa podaril trom nadšencom,
ktorí tajomstvo nezvyčajnej megalitickej stavby odkrývali viac ako desať rokov.**

 Martina Petránová autorka a OZ Nezdolný Vrch

Celé to odštartovala fotografia, na ktorú nadabali v knihe Nad Kežmarkom vierťor veje z pera miestnej historičky Nory Baráthovej. Čiernobiela snímka zachytáva balvany stojace niekde uprostred poľa. „V texte sa spomína, že kamene stáli na Michalskom vrchu, kde sa v deň slnovratu uctievalo Slnko. Nenechalo nás to chladnými, išli sme sa tam pozrieť, no zistili sme, že žiadny úsek okolitého horizontu sa nezhoduje s tým na fotografii, a tak bolo jasné, že to nemohlo byť tu,“ odhaľuje počiatky dobrodružného pátrania po mieste, na ktorom kedysi stáli kamenné monolity, Michal Gemza z občianskeho združenia Nezdolný Vrch.

Nerezignovali a pustili sa po stopách starej fotografie. Vo vedeckých knižniciach, lýceách a historických archívoch strávili mesiace času, aby našli indície, ktoré by tento rébus posunuli aspoň o krôčik vpred. Zlom nastal, keď sa im do rúk dostala kniha z roku 1935, kde bol rovnaký záber z 19. storočia, avšak aj s kopcom, ktorý sa na snímke v Baráthovej publikácii neobjavil. „Tento chýbajúci kúsok bol kľúčový. Na základe neho sme určili miesto, kde sa v skutočnosti kamene kedysi nachádzali,“ dodáva Kežmarčan.

To bol však len začiatok. Jednotlivé kamienky mozaiky začali do seba postupne zapadať a oni sa nestačili čudovať, čo

za objav sa im podaril. „Nasledovalo astronomické zameranie všetkých významných bodov na horizonte, ako sú dominantné hory, horské sedlá, úpätia hôr. Tieto azimuty sme potom porovnávali s miestami, kde vychádza alebo zapadá slnko počas významných sviatkov ako je jarná rovnodennosť či letný slnovrat,“ konkretizuje Rastislav Ferulík, geodet a kartograf, ktorý voľný čas venuje skúmaniu histórie Kežmarku.

Medzitým v miestnej lyceálnej knižnici natrafili na text kežmarského učenca Juraja Buchholtza ml. (1688 – 1737), v ktorom opísal svoju cestu k balvanom na Michalskom poli, aby odtiaľ pozoroval, kde presne za Tatrami zapadne Slnko v najdlhší deň roku. Nielenže sa tým potvrdila ich domnienka, že naozaj išlo o kalendárne kamene, ale Buchholtzove riadky svedčia o tom, že bol jedným z prvých Európanov, ktorým sa podarilo pochopiť účel týchto stavieb! Zakladateľ britskej archeológie William Stukeley, ktorý odhalil kalendárnu funkciu legendárneho Stonehenge v roku 1724, svoj objav totiž publikoval až v roku 1740! Teda tri roky po Buchholtzovej smrti... Ďalším kamienkom, ktorý pomohol rozplieť neuveriteľný príbeh megalitických blokov spod Tatier, bol článok lekára Michala Greisigera (1851 – 1912) z roku 1897, kde sa okrem

balvanov na Michalskom poli spomína i Jeruzalemský vrch, na úpäti ktorého mali kedysi tiež stáť podobné kamene.

Merania v teréne v kombinácii so špeciálnym astronomickým softvérom potvrdili, že Tatry slúžili našim predkom ako kalendár už pred tisíckami rokov. „Podľa toho, kde sa Slnko na horizonte nachádzalo, ľudia dokázali určiť, aký je čas. Bolo to pre nich nevyhnutné, lebo pre život potrebovali vedieť, kedy môžu zasiať a kedy majú žať,“ dodáva Ferulík.

Z miesta, kde kamene kedysi stáli, možno aj dnes pozorovať to isté, čo videli oni. V prvý jarný deň sa zapadajúce Slnko prvýkrát v roku dotkne tatranského hrebeňa. O pol roka neskôr, na jesennú rovnodennosť, zapadne za Tatry v rovnakom bode poslednýkrát. V prvý májový týždeň sa slnečný disk skryje za Lomnický štít, opäť sa k nemu vráti o štvrt roka, začiatkom augusta. Na letný slnovrat dosiahne Slnko svoj najsevernejší bod na obzore, ktorým je Kopské sedlo a niekoľko ďalších večerov bude zapadať na jednom mieste, akoby odpočívalo pred cestou na juh, trvajúcou pol roka...

Príbeh „tatranského Stonehenge“ momentálne predstavuje výstava na Kežmarskom hrade. Okrem zaujímavých odhalení ponúka aj pohľad na najstaršie podrobné mapy Kežmarku, zaujímavým spestrením

rovnodennosť
sviatky jari
vynášanie Moreny

 - SLNKO
 - MESIAC

Všetko odštartovala táto fotografia, ktorá zachytáva päť balvanov v poli za Kežmarkom. Dnes tam už nie sú, ale kedysi mali rovnaké poslanie ako legendárny anglický Stonehenge.

sú tiež 3D modely najvýznamnejších artefaktov nájdených v regióne severného Spiša, medzi ktorými sú napríklad bronzové meče, otomanská keramika i bumerang. „Myslím, že výsledky tohto rozsiahleho výskumu ponúkajú úplne nový pohľad na význam a jedinečnosť nášho regiónu v dobách staroveku. Môže to byť úžasná vec a myslím, že aj z pohľadu cestovného ruchu zaujímavý magnet na turistov. Aj preto sme sa snažili spracovať výsledky čo najzaujímavejšie a s použitím tých najmodernejších technológií,“ uzatvára Martin Krasuľa z OZ Nezdolný Vrch.

Výsledky svojho viac ako desaťročného bádania by trojica nadšencov chcela vydať aj knižne. Takisto by radi iniciovali systematický archeologický výskum, ktorý by sa sústredil na tieto archeoastronomické lokality späť so starovekou históriou kraja pod Tatrami. ◀

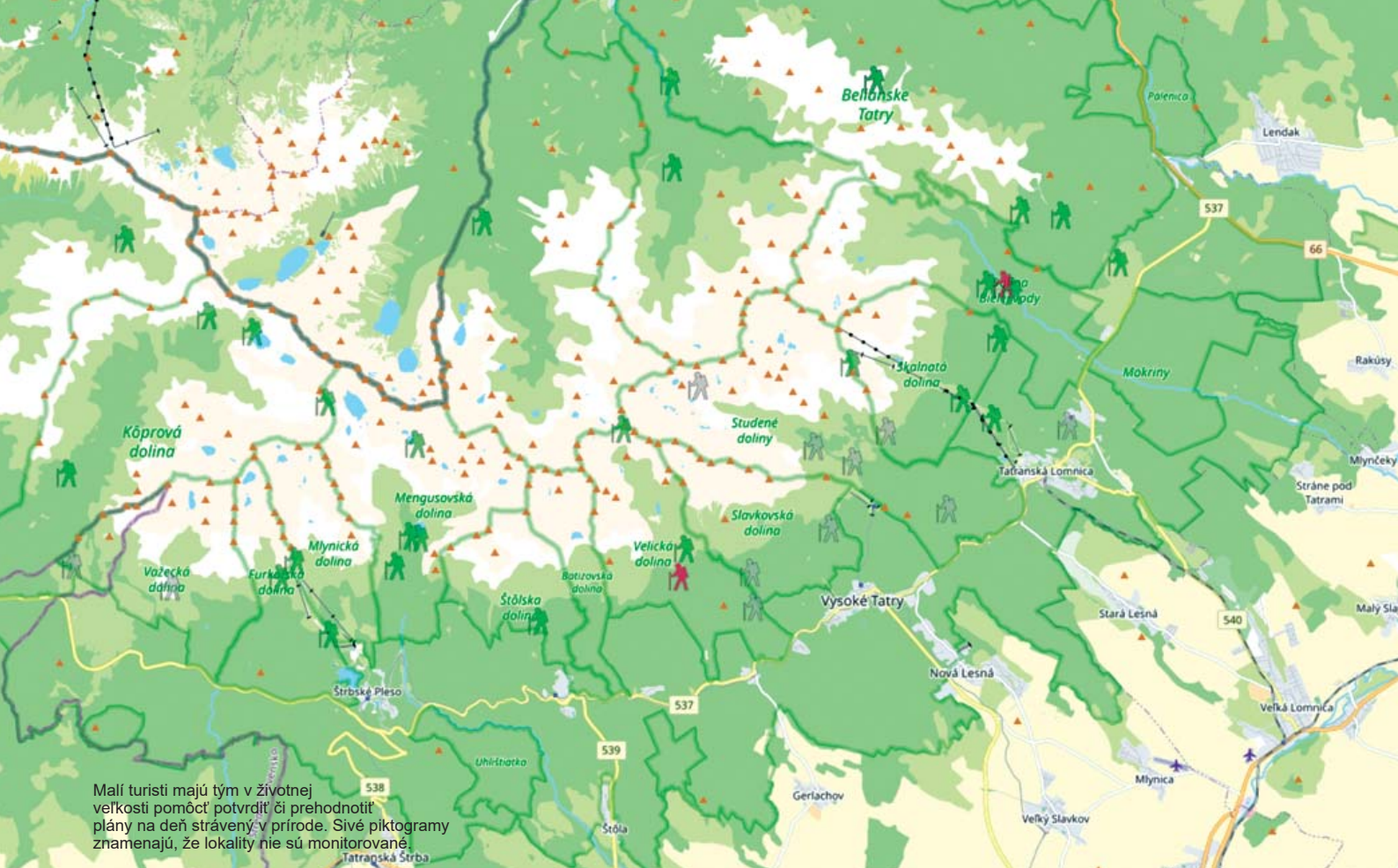
Rastislav Ferulík, Martin Krasuľa a Michal Gemza predstavili svoj unikátny objav v priestoroch Kežmarského hradu. Výstavu Tatranský Stonehenge s podtitulom Kráľ času si môžete pozrieť do konca novembra.

Turíce – Letnice
prinášanie darov k studničkám
stavanie májov

letný slnovrat
neviazaná zábava
pálenie Jánskych ohňov

Mesiac v splne
v období zimného slnovratu
približne každých 18 rokov

Turistický semafor má zabrániť „špičke“ na horách

Druhú júlovú sobotu spustilo ministerstvo životného prostredia informačný portál, ktorý monitoruje zaťaženie turistických destinácií v chránených územiach. Systémová chyba spôsobila, že na mapke ľudoprázdnej Veľkej Studenej doliny svietil červený piktogram turistickej postavičky, aby ľudí upozornil na údajnú hustú návštevnosť. I po odstránení systémovej chyby sa chatári na „dopravnú“ novinku pozerajú nedôverčivo a vnímajú ju ako možný regulačný prostriedok. Ministerstvo zdôrazňuje, že semafor má len odporúčací charakter.

Jana Tomalová turistickysemafor.sk

Webová aplikácia Turistický semafor ponúka mapku zaťaženia lokalít v národných parkoch a chránených krajinných oblastiach naprieč celým Slovenskom. Návštevníci si tak môžu pozrieť, ktoré lokality sú preľudnené, aby sa mohli rozhodnúť pre prípadnú zmenu programu. Celá enkláva malíčkých turistov s batohom a palicou je na mape Slovenska rozdelená do troch farieb. Červení panáčikovia naznačujú, že na mieste je aktuálne veľa turistov a odporúčajú zvoliť si inú oblasť. Oranžoví pripomínajú, že v lokalite je viac návštevníkov, treba na to

myslieť, prípadne pouvažovať o zmene plánov. Piktogram so zeleným turistom oznamuje minimálny počet návštevníkov a zapraje používateľovi aplikácie príjemný pobyt v prírode. Informácie aktualizujú strážcovia každý deň o 10.00 hodine na webe turistickysemafor.sk. Portál vznikol v rézii rezortu životného prostredia v spolupráci so Štátnou ochranou prírody SR a Slovenskou agentúrou životného prostredia.

Chyba v systéme rozprúdila vášne

Len dva dni po spustení aplikácie

prišla na adresu prevádzkovateľov kritika z Veľkej Studenej doliny. „Ľudí je málo. Bojujeme, aby tu naša chata mohla pre vás stále byť. V dobe, keď je v doline pätnásť ľudí, životné prostredie zaradzuje našu dolinu medzi červené oblasti „plné ľudí“. Z toho usudzujeme, že informácie v novom semafore, ktorý nám má pomáhať, nie sú adekvátne a pravdivé,“ rozprúdili kampaň za zdieľanie tejto informácie zamestnanci zo Zbojníckej chaty. Situácia „vbehla“ do už aj tak ťažkých dní pre turistický ruch. Od piatku, 9. júla, len deň

pred spustením semaforu, začali platiť v súvislosti s pandemiou koronavírusu nové pravidlá pre príchod na Slovensko. Nezaočkovani boli povinní nastúpiť do štrnásťdňovej karantény, ktorú mohli skončiť negatívnym PCR testom najskôr na piaty deň. Mnohí turisti z Čiech, Poľska či Maďarska preto rušili svoje pobyty na vysokohorských chatách, v tatranských osadách a podhorí. „Preriedené“ boli preto aj tatranské doliny a štity.

Obávajú sa „salámovej“ metódy

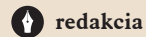
Na základe podnetu zo Zbojníckej chaty začali správcovia Turistickeho semaforu riešiť systémovú chybu. Hoci sa ju podarilo odstrániť, obavy napriek všetkému pretrvávajú. Vytvorenie aplikácie semaforu bolo finálnym impulzom pre stretnutie tatranských chatárov. „Bavili sme sa o tom, aký to má dopad na atmosféru v horách. Každý turista, ktorý pôjde na túru, sa musí sám slobodne rozhodnúť a nikto nemá právo ho obmedzovať a ovplyvňovať v jeho rozhodnutí. Vzniká zatiaľ nepriama regulácia, ale hrozí, že časom to môže byť zneužitelné a zakážeme ľuďom vstup do dolín. Je to ďalší zásah do života ľudí v horách, je to byrokratický výmysel. Hory žijú svoj život, kamzíky žijú svoj život, svište tiež a my žijeme s nimi, my sme príroda,“ tvrdí chatár spod Rysov Viktor Beránek. Riaditeľ Štátnej ochrany prírody SR Dušan Karaska ubezpečuje, že projekt turistického semaforu v žiadnom prípade nie je zameraný na reguláciu turistickej návštevnosti. „Aj v tých najexponovanejších miestach môže návštevník pokračovať v návšteve príslušnej lokality, pričom nebude pracovníkmi Štátnej ochrany prírody v nijakom smere obmedzovaný,“ vysvetľuje Karaska. Slovensko podľa neho ponúka množstvo menej známych lokalít, ktoré sa oplatí navštíviť. Práve tu má byť pomocníkom Turistický semafor.

Rozhodnutie je na turistovi

Návštevníci národných parkov sa na semafor môžu pozrieť dvomi spôsobmi. Určite je pre každého prínosom spoznať lokalitu pre neho doposiaľ neprebádanú. Zároveň práve turisticky exponované dni vyvažujú na chatách tie, počas ktorých pre lejaky či fujavice zavíta do dolín len pár ľudí. V konečnom dôsledku je však rozhodnutie, kam sa naklonia misky váh, len a len na turistovi. ◀

Najnavštevovanejšie opäť Popradské pleso

Tatry majú za sebou pravidelnú inventúru turistov. Za jediný deň sa vysokohorským prostredím prešlo celkovo 22 437 turistov. V polstoročnej histórii spočítaní ide o deviate najvyššie číslo.

Návštevníkov aj tento rok najviac lákalo Popradské pleso, kam sa v druhý augustový štvrtok vybralo dokopy 4 180 ľudí. Zatiaľ čo asfaltke dalo prednosť 1 997 turistov, zvyšných 2 183 zvolilo červeno značený turistický chodník od Štrbského Plesa. Ďalších 148 vyšlo k Popradskému plesu na bicykli. Z oboch smerov si to do tejto lokality namierilo aj 62 psov. Len pre porovnanie vlani tu narátali celkovo 6 708 peších turistov, 70 cyklistov a 58 psov. Okrem Popradského plesa boli v kurze i Hrebienok a Skalnaté pleso, kde sa podobne ako na Solisko dá vyviezť lanovkou.

Cyklistami najviac vyhľadávaná bola opäť predovšetkým oblasť Podbanského. Rebríčku návštevnosti však tento rok kraľovala Kôprová dolina, ktorú zo sedla bicykla spoznávalo 167 cykloturistov. V susednej Tichej doline ich narátali 165. Oblube sa tešila i trasa z Tatranskej Polianky na Sliezsky dom, ktorou v deň spočítania prešlo 144 cyklistov. Celkovo sa po Tatranskom národnom parku pohybovalo 1 056 cyklistov, z toho 444 na e-bikoch. Vlani ich bolo 952, z toho 259 využilo e-biky.

Spomedzi dvojice sledovaných vrcholov si prvenstvo už tradične udržali Rysy, na ktoré z oboch strán Tatier vystúpilo 919 turistov, pričom 422 ich prišlo od Morského oka a 397 od Popradského plesa. Vlani si ich za cieľ svojej túry vybralo 1 099 ľudí. Na Kriváň mierilo 434 návštevníkov, minulý rok ho zdolalo 643 turistov. Na Rysoch zaznamenali tento rok aj jedného psa, na Kriváni stáli dvaja.

V oravskej časti Západných Tatier bola v kurze opäť najmä Roháčska dolina, ktorou sa v deň spočítania prešlo 1 079 návštevníkov, 109 cyklistov a 30 psov. Len pre porovnanie, vlani si do štatistík pripísala 2 112 peších turistov, 58 cyklistov a 38 psov. Tichú dolinu si tentokrát zvolilo 279 ľudí v sprievode ôsmich psov a 31 cyklistov. Minulý rok tu mierilo 625 turistov, 38 cyklistov a 14 psov. Lanovka na Brestovú prepravila 534 pasažierov, ďalších 167 vyšlo peši. Minulý rok sa ňou vyviezlo 502 ľudí, na svoje nohy sa spoľahlo 271 turistov.

Do liptovských dolín zavítalo 1 012 peších návštevníkov a 106 cyklistov. Spolu s nimi sa v sčítacích hárkoch ocitlo aj 30 psov. Vlani si ich za cieľ svojho výletu vybralo 1 687 ľudí vrátane 198 cyklistov a 84 psov. Najviac ľudí prešlo rovnako ako minulý rok Žiarskou dolinou. Kým vtedy tam v deň spočítania zaregistrovali 769 peších turistov, 89 cyklistov a 24 psov, teraz do štatistík pribudlo 516 pešiakov, 70 cyklistov a 13 psov.

Psičkári si vyberali najmä oblasť Popradského a Štrbského plesa, kde narátali dokopy 84 psov, v Roháčskej doline ich v deň spočítania zaevidovali rovných tridsať. Dokopy ich v štatistikách pribudlo 298, vlani zaregistrovali 355 štvornohých turistov.

Návštevníkov počítali aj v Pieninskom národnom parku. Po značkovanom chodníku v Prielome Dunajca v smere z Červeného Kláštora do Lesnice sa v prvý augustový štvrtok prešlo 223 peších turistov s ôsmimi psami a 1 185 cyklistov. Plte, rafty a kajaky prepravili ďalších 8 642 osôb. V opačnom smere narátali 1 636 cyklistov a 327 peších turistov s 11 psami, dá sa však predpokladať, že medzi nimi boli spravidla tí, ktorí sa zviezli na pltiach dole Dunajcom.

Štátne lesy TANAP-u evidujú návštevnosť od roku 1972. Vďaka získaným údajom majú ako správca územia nielen prehľad o tom, aká je zaťaženosť jednotlivých lokalít, ale dáta im poslúžia napríklad aj pri plánovaní prostriedkov na údržbu turistickej a informačnej siete. Za polstoročie inventúr narátali najmenej návštevníkov v roku 2012, kedy do štatistík zapísali „iba“ 7 660 turistov, naopak rekordným bol vlaňajšok, kedy sa v deň spočítania prešlo vysokohorským prostredím Tatranského národného parku 30 232 ľudí. ▶

Diskusiu o reforme národných parkov sprevádzali protesty

Po tom, ako Národná rada SR začiatkom júla posunula do druhého čítania poslanecký návrh novely zákona o ochrane prírody a krajiny, ktorý počíta s presunom správy štátnych pozemkov v národných parkoch pod Štátnu ochranu prírody SR, odštartoval maratón diskusií o ich budúcnosti priamo v teréne. Debaty sa nezaobišli bez protestov. Predkladateľ novely spolu so šéfom envirorezortu a jeho tímom vypískali aj pod Tatrami, kde svoj nesúhlas s poslaneckým návrhom prišli vyjadriť lesníci i súkromní vlastníci lesov.

 Martina Petránová

Splňte sľub! Prehodnotte chránené územia!* Žiadame úctu k ľuďom, ktorí sa starajú o polia a lesy.* O regióny sa má rozhodovať v regióne a nie v Bratislave.* Žiadame zmenu zdola.* STOP Štb praktikám!* Čím sa budú živiť živnostníci na vidieku? Ničnerobením?* Vyhlasujte si rezervácie v Bratislave a v Petržalke!* Žiadne peniaze za ničnerobenie! Aj takéto transparenty vytiahli nespokojní lesníci a súkromní vlastníci lesov na proteste proti návrhu novely pred Mestským úradom vo Svite, kde sa v prvý augustový piatok diskutovalo o prevode správy štátnych pozemkov v národných parkoch. Reformu prišla podporiť hŕstka ekoaktivistov, ktorí stoja za petíciou Oslobodme národné parky. Jej odporcom kontrovali heslami Slobodné národné parky sú dobré pre všetkých.* Petíciu podpísalo už 30 000 ľudí.* Národné parky pre prírodu a ľudí. Zatiaľ čo lesníci a nešťátni vlastníci svoj nesúhlas prejavili poriadne nahlas, druhá strana sa na celé dianie prizerala takmer mlčky a na ich výzvy, aby vysvetlila, čo vlastne chce, nereagovala. Vzduchom lietali vajíčka i vulgarizmy, napoludnie sa ozýval piskot, rozozvučali sa trúby aj zvonce. Tí najskalnejší odporcovia reformy vydržali protestovať až do večera, avšak debaty

so šéfom envirorezortu sa nedočkali, z úradu vyšiel bočným vchodom.

Za zatvorenými dverami

Diskutovalo sa za zatvorenými dverami, dnu sa postupne vystriedali štátni i nešťátni lesníci, zástupcovia samospráv, úradov, podnikateľov v cestovnom ruchu, ako aj občianskych združení a neziskových organizácií pôsobiacich na území najstaršieho národného parku na Slovensku. Niekoľkohodinový maratón narušil akurát opozičný poslanec a podpredseda parlamentného výboru pre pôdohospodárstvo a životné prostredie Miroslav Suja, ktorý sa domáhal účasti na rokovaní, hoci nemal pozvánku. Do zasadačky sa napokon dostal, avšak s jeho prítomnosťou zástupcovia envirorezortu súhlasili len pod podmienkou, že nebude zo stretnutia robiť videozáznam. Suja túto požiadavku nerespektoval, stupňujúce sa napätie vyústilo až do konfliktu so štátnym tajomníkom envirorezortu Jurajom Smatanom, ktorý na neho napokon podal trestné oznámenie. Vrelo to aj pred budovou mestského úradu, kde sa objavil jeho stranícky kolega Milan Mazurek so svojimi podporovateľmi. Servítu pred ústa si nedávali ani urbárnici, lesní

robotníci na protest dokonca dovedli kone. Proti novele sa tiež zbierali podpisy, medzi ľuďmi kolovala nielen hromadná pripomienka k návrhu zákona o ochrane prírody, ale aj petícia Mor ho! za záchranu lesa, vody v procese klimatických zmien a odstránenie ohrozenia človeka v prírode či petícia za reguláciu početnosti medvedej populácie v problémových regiónoch Slovenska.

Parky nielen na papieri

Od novely si jej predkladatelia sľubujú, že vyrieši súčasné problémy v národných parkoch, ich transformácia by mala zabezpečiť komplexný rozvoj regiónov, ktoré budú profitovať zo zážitkového, k prírode ohľaduplného turizmu. „Chceme podporovať rozvoj podnikania v týchto miestach, ale nie megalomansky,“ vyjadril sa pre médiá po skončení rokovaní šéf envirorezortu Ján Budaj s tým, že by malo ísť o podnikanie, ktoré vníma hodnotu prírody, ako aj zmysel a poslanie národných parkov. Podľa neho národné parky stoja pred historickou reformou. „Po 73 rokoch už nemajú byť len na papieri, ale majú zlepšovať život ľudí, ktorí žijú v národných parkoch a tiež aj ponuku pre návštevníkov. Samozrejme, naďalej chceme ošetrovať les, preto budú mať trvalú prítomnosť v budúcich národných parkoch aj lesníci,“ doplnil minister s tým, že úplné utlmenie ťažby nie je a ani nebolo nikdy požadované. „Na územiach, ktoré nebudú bezzásahové, bude ťažba v istom smere pokračovať, bude však prebiehať prírode blízkym spôsobom,“ nechal sa počuť Budaj.

Týka alebo netýka?

Reforma sa dotkne len štátnych pozemkov, aspoň tak to tvrdia jej predkladatelia i ministerstvo životného prostredia. Nešťátni vlastníci sú však presvedčení o opaku. Podľa nich sa navrhované štátne rošády v chránených územiach bytostne týkajú aj ich, a preto poslancov žiadajú, aby novelu z rokovania parlamentu stiahli. Vyčítajú jej nepripravenosť i absenciu poctivej analýzy environmentálnych, ekonomických, sociálnych aj morálnych dopadov. „Podľa nášho odhadu

príde k strate zhruba 2 500 pracovných miest len v odstraňovaní stromov a v dodávkach lesníckych činností, a to najmä v regiónoch s vysokou nezamestnanosťou a vysokou sociálnou exklúziou,“ argumentuje Únia regionálnych združení vlastníkov nešťátnych lesov Slovenska, ktorá voči navrhovanej novele podala hromadnú pripomienku. Súkromní majitelia lesov sa okrem iného obávajú aj toho, že zvýšený podiel lesov zaradený do bezzálohového režimu bude mať negatívny dopad na ekonomiku v hospodárskych lesoch. „Ide už o tridsiatu piatu novelu zákona o ochrane prírody a zatiaľ ani jedna z nich neprinesla uvoľnenie reštrikcií. Tu predsa nejde len o akt presunu agendy z rezortu do rezortu. Je rozdiel, či hospodárime spoločne v záujme ochrany prírody, alebo či dostaneme suseda, ktorý má presne opačné zmýšľanie,“ konštatoval podpredseda Únie a jeden z organizátorov protestu Ján Lach.

Pridali sa aj ďalší

K výzve na stiahnutie návrhu zákona o ochrane prírody sa najnovšie pripojila aj desiatka občianskych združení a organizácií zastúpených vo Vidieckej rade. „Uvedomujeme si veľké príležitosti pre rozvoj vidieckych oblastí v oblasti turizmu v chránených územiach, ale stotožňujeme sa s názorom, že pokiaľ nie sú mnohé otázky zodpovedané, pokiaľ nie sú odstránené životné neistoty časti obyvateľstva ohrozeného „vypnutím“ časti územia dodnes manažovaného človekom pre jeho ponechanie na prírodné procesy, nie je vhodné prijímať parciálne zákony, ktoré môžu spôsobiť väčší zmätok, ako je v súčasnosti,“ uviedli vo svojom vyhlásení.

Chcú odbornú diskusiu

Odpovede na všetky svoje otázky zatiaľ nepoznajú ani Štátne lesy TANAP-u, ktoré sú v súčasnosti správcom štátnych pozemkov v Tatranskom i Pieninskom národnom parku. „Principiálne nie sme proti reforme, ktorá by priniesla integrovanú správu najstaršieho národného parku na Slovensku, avšak nestotožňujeme sa s postupom, akým bol návrh novely zákona predložený a prerokovaný. Takáto významná zmena si vyžaduje širšiu celospoločenskú diskusiu, ktorá by priniesla odpovede na zásadné otázky týkajúce sa nielen dopadov tejto reformy na prírodné prostredie, ale i na ľudí v regióne. Takisto je dôležité pamätať aj na legislatívny rámec a zosúladiť všetky právne predpisy, ktoré sú späť s týmto krokom a predložená novela ich nezohľadňuje,“ konštatoval ich riaditeľ Ján Marhefka. Považuje za veľmi nešťastné, že celá debata sa posunula do politickej roviny. „Reforma národných parkov by podľa nášho názoru nemala byť predmetom politického boja či napĺňania osobných ambícií jednotlivcov, ale výsledkom širokého konsenzu postavenom na výlučne odborných riešeniach tejto problematiky. Akákoľvek zmysluplná diskusia má význam len vtedy, ak jej účast-

Ozvali sa aj Tatrancí

Pripravovaná reforma národných parkov zdvihla zo stoličiek aj Tatrancov. Ešte predtým ako sa ňou zaoberal parlament, ministra Budaja i poslancov listom vyzvali, aby ich takisto aktívne zapojili do celého procesu, keďže v hre je tiež budúcnosť Tatranského národného parku, ktorý medzi ostatnými národnými parkami zaujíma špecifické miesto, pretože na jeho území sa zároveň rozprestiera mesto Vysoké Tatry.

„Nikto problémy v Tatranskom národnom parku nepozná lepšie ako my, domáci obyvatelia. Žijeme a pracujeme tu. Denne riešime problémy súvisiace s pobytmi návštevníkov Vysokých Tatier v súbehu a s hľadaním harmónie s podmienkami života trvale bývajúcего obyvateľstva. Bytostne si uvedomujeme, že žijeme v špecifickom prírodnom prostredí, na ktoré sme hrdí a ktoré si vážime,“ uvádza sa vo výzve. Podľa Tatrancov nastal čas, keď je potrebné vytvoriť také právne prostredie cestou novelizácie, ale i nových zákonov, ktoré zabezpečia vysokú ochranu zložiek životného prostredia, čo prinesie stabilizáciu a rozvoj prírodných zdrojov, z ktorých časť tvoria aj prírodné liečivé zdroje.

Ministrovi a poslancom zároveň pripomenuli, že do deväťdesiatych rokov minulého storočia, teda do rozdelenia vtedajšej Správy TANAP-u, Tatranský národný park fungoval ako celok. „Zahrňal všetky zložky pôsobiace v regióne, ktoré boli vyvážené, aby bola zabezpečená ich dlhodobá udržateľnosť. Bola zharmonizovaná ochrana prírody s kúpeľníctvom, cestovným ruchom, so športom, s vedou a s dopravou aj naplnením všetkých základných funkcií pre trvale žijúce obyvateľstvo Vysokých Tatier, ktoré na tomto území žije najmenej od roku 1876,“ píše sa v liste, ktorý podpísali odborníci z rôznych oblastí, verejní činitelia, ako aj miestne občianske združenia a jednotlivci.

V liste volajú po skutočnej ochrane prírody, ktorá podľa nich s tou súčasnou nemá veľa spoločné, čoho dôkazom je obrovská zastavanosť územia Vysokých Tatier i pripravované zámery developerov v Tatrách i podhorí. „Vzhľadom na nefunkčnosť príslušných orgánov ochrany prírody sme boli nútení prednostne vlastných združení a občianskymi iniciatívami roky vstupovať do pripomienkových konaní, obhajovať záujem o ochranu prírody,“ podotkla bývalá poslankyňa a miestna aktivistka Iveta Bohušová z občianskeho združenia Spoznávajme Tatry, ktorá bola jednou z iniciátoriek výzvy. Podľa Tatrancov by sa nemalo rozhodovať v duchu starého známeho o nás bez nás, ale práve domáci by sa mali aktívne zapojiť nielen do diskusie, ale aj do rozhodovania o budúcnosti Tatranského národného parku.

níci dokážu nájsť konsenzus na základe racionálnych argumentov vychádzajúcich z neodškriepiteľných faktov, slušným spôsobom, bez obviňovania a osočovania druhej strany,“ dodal Marhefka.

Zapojil sa i agrozort

Proti presunu štátnych lesných pozemkov v národných parkov do správy envirorezortu sa pôvodne postavilo aj ministerstvo pôdohospodárstva, ktoré mu vyčítalo, že sa chce k novele zákona prepracovať skratkou namiesto klasického medzirezortného pripomienkovania. Po tom, čo ministra Jána Mičovského vystriedal na čele agrozortu Samuel Vlčan, bola výsledkom stretnutia s Jánom Budajom „zhoda na otvorení diskusie k tejto problematike a záujme na hľadaní optimálneho riešenia správy majetku štátu a starostlivosti o chránené územia“. Maratón diskusií k reforme tak absolvovali aj zástupcovia ministerstva pôdohospodárstva a rozvoja vidieka, pod gesciou ktorého patria i organizácie spravujúce štátne lesný majetok v národných parkoch. Práve táto schizofrénia je predkladateľom novely trňom v oku, podľa nich nie je pre štát efektívne, ak sa o územie v národnom parku starajú viaceré štátne organizácie. Domnievajú sa, že z toho plynú zásadné konflikty,

pričom ochrana prírody spravidla ustupuje iným záujmom...

Milióny eur

Náklady na transformáciu národných parkov nateraz vyčíslil envirorezort na sedem až jedenásť miliónov eur. Zabezpečiť ich plánuje z peňazí enviroföndu, neskôr by sa národné parky mali uchádzať aj o euroföndy, čerpať sa má i z Plánu obnovy a odolnosti SR. Podľa predkladateľov novely prevod správy štátnych pozemkov pod Štátnu ochranu prírody SR je len prvým krokom, ďalším bude vytvorenie akéhosi poradného orgánu, zloženého zo všetkých záujmových skupín vrátane odborníkov spomedzi štátnych a súkromných lesníkov, podnikateľov i aktivistov, čo by malo zabezpečiť nielen ochranu, ale tiež rozvoj národných parkov, ktoré tak budú riadené priamo z regiónu. Šéf envirorezortu odhaduje, že ak parlament novelu na svojej septembrovej schôdzi schválí, proces prevodu pozemkov by mohol byť ukončený do júla budúceho roku, avšak potrvá ešte niekoľko rokov, kým národné parky na Slovensku začnú vyzeráť tak ako tie v zahraničí. Podľa neho neexistuje žiaden dôvod na to, aby Slovensko nemohlo mať také príjmy z turizmu, ako má napríklad susedné Rakúsko... ◀

„Zubačka“ oslavuje

„Zubačka“ pred 125 rokmi, za nemalého dunenia kolies a syčania pary, priviezla prvých cestujúcich na Štrbské Pleso. Pre mnohých to bol dôvod na oslavu, umocnenú tým, že sa to podarilo zrealizovať v Milenárnom roku uhorského kráľovstva. Fiakristi z okolitých obcí sa, naopak, obávali konkurencie. Isté je, že v medzivojnovom období bola železnica nerentabilná a jej prevádzku ukončili. Minulý rok sme si pripomenuli päťdesiate výročie vybudovania novej ozubnicovej trate s elektrickou trakciou. Aj jej čas sa naplnil a dnes môžeme konštatovať, že po ročnej výluke prebiehajú skúšobné jazdy nových elektrických jednotiek využívajúcich najmodernejšie technológie.

 Ivan Bohuš ml. autor a jeho archív

Udalosti v Európe koncom 19. storočia výrazne ovplyvnila vedecko-technická revolúcia. Zvýšenie životnej úrovne určitých vrstiev obyvateľstva sa prejavilo aj na možnostiach ich „voľnočasových“ aktivít. Jedným z príkladov celosvetového významu bolo usporiadanie prvých novodobých Olympijských hier v Aténach v apríli 1896. Ich účastníkmi boli aj športovci z bývalého Uhorska. Táto agrárna a pomerne konzervatívna krajina sa práve v tom roku snažila upriamiť pozornosť sveta prostredníctvom veľkolepých Milenárnych osláv. Išlo o oslavu 1 000. výročia príchodu Maďarov do Karpatskej kotliny a snahy o potvrdenie maďarského národného charakteru uhorského štátu.

Oslavy sa oficiálne začali 2. mája 1896 otvorením výstavy v Budapešti. O týždeň sa konali slávnostné bohoslužby vo všetkých kostoloch, neskôr veselice, sprievody, zasadania a podobné akcie. K podujatiam v ďalších mesiacoch patrilo aj odhalenie

monumentálnych milenárnych pamätníkov, okrem iných aj na Zobore a na Devíne.

Oslavy nemohli minúť ani Vysoké Tatry s najvyšším vrcholom Karpát. Ten premenovali podľa vtedajšieho panovníka na *Ferenc József-csúcs* (Štít Františka Jozefa). Na vrchole umiestnili dve tabule. Na väčšej bol pozlátený erb monarchie a oslavný jubilejný text. Menšia niesla nový „nánútený“ názov štítu. Turisti s umiestnením tabúľ nesúhlasili a postupne ich likvidovali. Nezachoval sa ani secesný pavilón, ktorý po skončení Milenárnej výstavy previezli z Budapešti do Tatranskej Lomnice.

Štrbské Pleso dostalo prednosť pred Starým Smokovcom

Na Štrbskom Plese však ostal kameň vsadený do portálu mosta s vytesaným letopočtom 1896. Ten pripomína jednu z udalostí, ktoré sa odohrali počas „jubilejného“ roku v Tatrách a ktorú so záujmom sledovalo celé Uhorsko. V roku 1896 totiž

to dokončili ozubnicovú železnicu spájajúcu stanicu Košicko-bohumínskej železnice (KBŽ) Štrba so Štrbským Plesom vo Vysokých Tatrách. Jej výstavbe predchádzali polemiky a neuskutočnené plány.

Miestni podnikatelia a predstavitelia Uhorského karpatského spolku sa snažili, aby ako druhá tatranská osada (po Tatranskej Lomnici) získal železničnú prípojku Starý Smokovec. Uhorské ministerstvo obchodu a pôdohospodárstva (orby) však podporilo výstavbu trate na Štrbské Pleso. Rozhodnutie ovplyvnila skutočnosť, že vtedajší majiteľ Jozef Szentiványi už vtedy avizoval odpredaj osady štátu.

Prvú koncesiu na výstavbu železnice získal gróf Vojtech Keglevich v roku 1892, o rok neskôr ju odstúpil Jozefovi Szentiványimu a budapeštianskemu inžinierovi Emilovi Várnaimu. Finančné problémy, ktoré bránili výstavbe, sa vyriešili, keď sa finančne zaangažovalo do výstavby riaditeľstvo KBŽ. Situáciu komplikovala str-

mošť terénu, čo konštruktéri riešili voľbou ozubnicového systému. Na našom území už takáto trať fungovala od roku 1884. Viedla zo Žakaroviec k železodrodným baniam, odkiaľ ňou zväžali vyťaženu rúdu.

Zameriavacie a vytyčovacie práce medzi Štrbou a Štrbským Plesom začali v júli 1895 na základe koncesie ministerstva obchodu č. 54761 zo dňa 30. júla 1895. Vykonávali ich stavebné firmy Adolfa Niedenthala a Žigmunda Kornhäusera zo Spišskej Novej Vsi.

Prácu tu našli chlapi z okolitých obcí, ale aj kamenári z Talianska a Poľska. Kolaj kládli robotníci z Važca a Marmaroša, ktorí mali skúsenosti už zo stavby KBŽ. Mimochodom, jej podtatranský úsek mal vtedy jubilejných dvadsaťpäť rokov.

Obec Štrba otáľala s odpredajom potrebných pozemkov, pretože miestni fiakristi sa obávali novej konkurencie. Aj počas výstavby sa konalo protestné zhromaždenie štrbských povozníkov. Zubačku napriek prácam v náročnom teréne dokončili 28. júla 1896. Riaditeľstvo KBŽ zriadilo spoločnosť *Csorbatói fogaskerekű vasút* (ozubnicová železnica Štrbského Plesa), zameranú na prevádzku tejto trate.

Dolnú stanicu označili *Tátra-Csorba* (Tatranská Štrba) a okrem čakárne boli pri nej remízy pre jednu lokomotívu a vozeň. Horná stanica *Csorba-tó* (Štrbské Pleso) bola poschodová. Plánovali ju postaviť pri „čárde“, odkiaľ mali cestujúci pokračovať do osady pešo. Ale na žiadosť Szentiványiho a vďaka jeho finančnej pomoci ju postavili tesne pri jazere a kúpeľných budovách. Po vybudovaní Móryho osady (Nové Štrbské Pleso) vznikla zastávka *Mórytelep* s drevenou čakárňou.

- Vozový park tvorili dva parné rušne a štyri osobné vagóny. Neskôr ho doplnili o dva nákladné vozne. Rušne vyrobili v roku 1896 vo Floridsdorfe pri Viedni, osobné i nákladné vozne zhotovili v Ganzovej továrni v Budapešti.
- Osobné vagóny boli bez kúrenia, so samostatnými vchodmi do každého oddelenia a s plošinami pre brzdárov. Boli bez zasklenených okien, so sťahovacími plachtami.
- Vlaková súprava mohla mať najviac dva vozne a rušeň bol vždy na jej dolnom konci. Bol konštruovaný tak, aby bol kotol aj v najväčšom stúpaní približne vo vodorovnej polohe.
- Lokomotívy mali výkon 133 kW a služobnú hmotnosť 18,3 tony.
- Pri ceste na Štrbské Pleso nemal rušňovodič možnosť sledovať trať a nutné signály mu pomocou lana vedeného po strechách vagónov dával brzdár, ktorý stál na plošine vrchného vagóna.
- Vlaky sa pohybovali po železničnom zvršku s 1 000 mm rozchodom s kombinovanou ozubnicovo-adhéznou prevádzkou.

- Ozubenie Riggenbachovho systému bolo v dĺžke 4,09 kilometra.
- Celá trasa mala dĺžku 4,74 kilometra, prevýšenie 451 metrov a maximálne stúpanie 127‰. Súpravy ju prekonávali priemernou rýchlosťou 7,7 kilometra za hodinu.

Po hospodárskej kríze zubačku zrušili

Cestovné vlakom bolo vysoké, rýchlosť malá, vozne bez pohodlia a prevádzka (najmä) v zime nespoľahlivá. Vďaka tomu štrbskí fiakristi nakoniec neprišli o svoju príležitostnú živnosť.

Vplyvom vojnových udalostí bola od 31. júla 1914 prevádzka ozubnicovej železnice do odvolania prerušená. Ani po prvej svetovej vojne železnica neprinášala požadované výsledky. Pasažierov nemotivovalo ani zníženie cien v dvadsiatych rokoch minulého storočia. Dňa 1. februára 1921 prevzali dráhu od KBŽ Československé dráhy (ČSD). Od roku 1926 premávali na trati Štrba – Štrbské Pleso autobusové spoje ČSD. Hospodárska kríza v tridsiatych rokoch spôsobila, že po letnej turistickej sezóne v roku 1936 bol chod ozubnicovej

železnice zrušený a neskôr bol rozobratý aj kolajový zvršok. V bývalej staničnej budove na Štrbskom Plesu vznikla informačná kancelária Klubu československých turistov (KČST), reštaurácia a pri nej bolo autobusové nástupište. Lokomotívy boli prevezené do železničného depa vo Vrútkach, kde ich istý čas využívali na vykurovanie dielní. Odlišný prístup k zastaranému vozovému parku zvolili Rakúšania. Tri zrekonštruované parné rušne, aké boli vyrobené firmou Wiener Lokomotiv Fabrik AG Floridsdorf aj pre štrbskú trať, jazdia dodnes na trati Achenseebahn (vybudovanej v roku 1888) v rakúskom Tirolsku.

Návrat si počkal na majstrovstvá

Na našu „zubačku“ sa ale nezabudlo a ukázalo sa, že jej odstránenie bolo z dlhodobého hľadiska unáhlené. Vládne uznesenie č. 188 z 11. marca 1959 uložilo riešiť dopravu vo Vysokých Tatrách z prestupných železničných staníc Štrba a Poprad a počítalo s obnovou ozubnicovej železnice zo Štrby na Štrbské Pleso. V zmysle tohto uznesenia Štátny ústav do-

Trať z roku 1970 má všetky priecestia riešené mimoúrovňovo.

pravného projektovania (SUDOP) Košice navrhol v roku 1959 vybudovať v tomto úseku elektrickú ozubnicovú železnicu. Návrh sa však nestretol s pochopením. Po vyvrcholení neúspešného hnutia Alweg sa opäť dopravou v Tatrách začali zaoberať najvyššie štátne orgány. Vláda v uznesení č. 51 z 28. februára 1968 súhlasila s výstavbou ozubnicovej trate. Projekt vypracoval SUDOP Košice a stavebné práce zabezpečilo Železničné stavitelstvo Bratislava. Trať vybudovali takmer v celej dĺžke zhodne so starou trasou. Ozubnicová dráha už križovala cesty mimoúrovňovo, bola dlhá 4,8 kilometra, s prevýšením 430 metrov a s maximálnym stúpaním 150%. Hrebeňové ozubnicové tyče dodala firma Von Roll zo Švajčiarska. Novú stanicu v Štrbe pristavali k budove železničnej stanice. Na 1,2 kilometri vznikla zastávka Tatranský Lieskovec. Stanicu na Štrbskom Plese spojili so stanicou Tatranských elektrických železníc (TEŽ), ktorú pred Majstrovstvami sveta v severských lyžiarskych disciplínach (MS 1970) v roku 1970 presunuli z brehu Štrbského plesa na súčasné miesto.

Vlakové súpravy, snehovú frézu a drezi- nu dodali švajčiarske firmy Brown-Boweri a lokomotívka SLM (Schweizerische Lokomotiv und Maschinenfabrik) Winterthur. Každá vlaková súprava pozostávala z riadiaceho (905.95) a motorového vozňa (405.95) s trvalým výkonom 2 x 168 kW a dosahovala rýchlosť 30 km/hod. Celková kapacita súpravy bola 250 pasažierov. Do prevádzky pre verejnosť ju uviedli 12. februára 1970, pred začiatkom MS 1970.

Po ročnej pauze trať oživa

K spokojnosti obsluhy i cestujúcich jazdila do 6. júla 2020. Za päť desaťročí prepravila vyše 16 miliónov pasažierov. Samozrejme, v posledných rokoch preja-

vovala znaky morálneho i fyzického opotrebovania. Preto dňa 17. októbra v Štrbe zástupcovia Železničnej spoločnosti Slovensko (ZSSK) a švajčiarskej spoločnosti Stadler Rail Group podpísali zmluvu o dodaní piatich ozubnicovo-adhézných elektrických jednotiek a multifunkčného rušňa na dieselový a elektrický pohon. Tým sa otvorila tretia kapitola existencie štrbskej ozubnicovej železnice.

Nákup nových vozidiel nastolil potrebu komplexnej rekonštrukcie trate. V roku 2019 Železnice Slovenskej republiky (ŽSR) vypísali súťaž na realizáciu projektu, ktorý vypracovali v SUDOP Košice, a. s. Najvhodnejšiu ponuku predložilo Združenie ozubnica Štrba – Štrbské Pleso vytvorené firmami Strabag, s.r.o. a Swietelsky – Slovakia, spol. s.r.o. Plánované stavebné náklady predstavujú sumu vyše 18,5 milióna eur. Z dôvodu minimalizovania nákladov je ostrate vedená zhodne s traťou z roku 1970, je zachovaná maximálna traťová rýchlosť 30 km/hod. pri oblúkoch s minimálnym polomerom 100 metrov a s najvyšším stúpaním 150 %.

Projekt počítal so sanáciou železničného spodku, odvodnením koľají, výhybiel, rekonštrukciou múrov a zábran proti padaniu skál a zosuvom pôdy, úpravou trakčného vedenia. Bola potrebná úprava prechodov pre peších a prestavba nástupíšť v Štrbe, Lieskovci a na Štrbskom Plese. Plánovaná výluka trate začala 6. júla 2020. Predtým boli uskutočnené výrubové práce počas denných výluk. Stavbári demontovali celú železničnú trať a odstránili trakčné vedenie vrátane základov stožiarov. Najnáročnejšou časťou výstavby bolo kladenie podvalov, montáž koľajníc a ozubnicového systému Stube TN70, dodaného firmou Tensol Rail. Výhybky sú ovládané pomocou troch elektronických prestavní-

kov a sú vyhrievané. Za krajinou výhybkou na Štrbskom Plese je špeciálne, desať metrov dlhé, prechodové zariadenie, ktorým sa zabezpečí plynulý prechod medzi adhéznou a ozubnicovou železnicou. V súčasnosti (august 2021) na trati prebiehajú skúšobné jazdy bez cestujúcich. Tí zatiaľ využívajú náhradnú autobusovú dopravu. Pre stavebné práce bol uzavretý aj turistický chodník zo Štrby na Štrbské Pleso.

Postupne dodávané elektrické jednotky sú modernejšie, komfortnejšie, s bezbariérovým nástupom, vizuálno-akustickým informačným systémom, Wi-Fi pripojením, priestorom na prepravu kočíkov, bicyklov, saní a lyží. Vozidlá majú možnosť rekuperácie brzdné energie elektrickej jednotky aj rušňa do napájacej siete. Kapacita nových súprav je oproti pôvodným nižšia. Je v nich 165 miest, z toho 91 na sedenie. Hybridný ozubnicovo-adhézný pohon zabezpečí plynulý prechod z ozubnicovej trate na trate TEŽ.

Multifunkčný hybridný rušeň bude slúžiť pri údržbe trate a pri riešení mimoriadnych udalostí. Môže napríklad poháňať snehovú frézu, aj pri prerušenom elektrickom napájaní. Bude ho možné ovládať i diaľkovo, prostredníctvom rádiového prenosu. Stanovište rušňovodiča bude klimatizované. Po dokončení trate a schválení Dopravným úradom majú byť nové jednotky postupne zaradené do premávky do konca tohto roka. Budú označené číslom radu 495 951 6. Projekt je spolufinancovaný Európskou úniou z prostriedkov Kohézneho fondu v rámci operačného programu Integrovaná infraštruktúra 2014 – 2020. Celkové náklady predstavujú sumu 38 801 691 eur.

Nové vozne nesú názvy štítov

Prevádzkovateľovi nepochybne záleží na vzhľade elektrických jednotiek, pretože vyhlásil verejnú súťaž na finálny dizajn. Víťazný návrh predstavili Jakub Rusnák a Lenka Syrovátková, dnes už Rusnáková. Nosnou témou vizuálu sú tatranské štíty: Bradavica, Ganek, Kostolík, Stredohrot (Prostredný hrot) a Vysoká s klasickými výstupovými cestami. Ako prvá sa dostala na tratu pod Tatrami Bradavica.

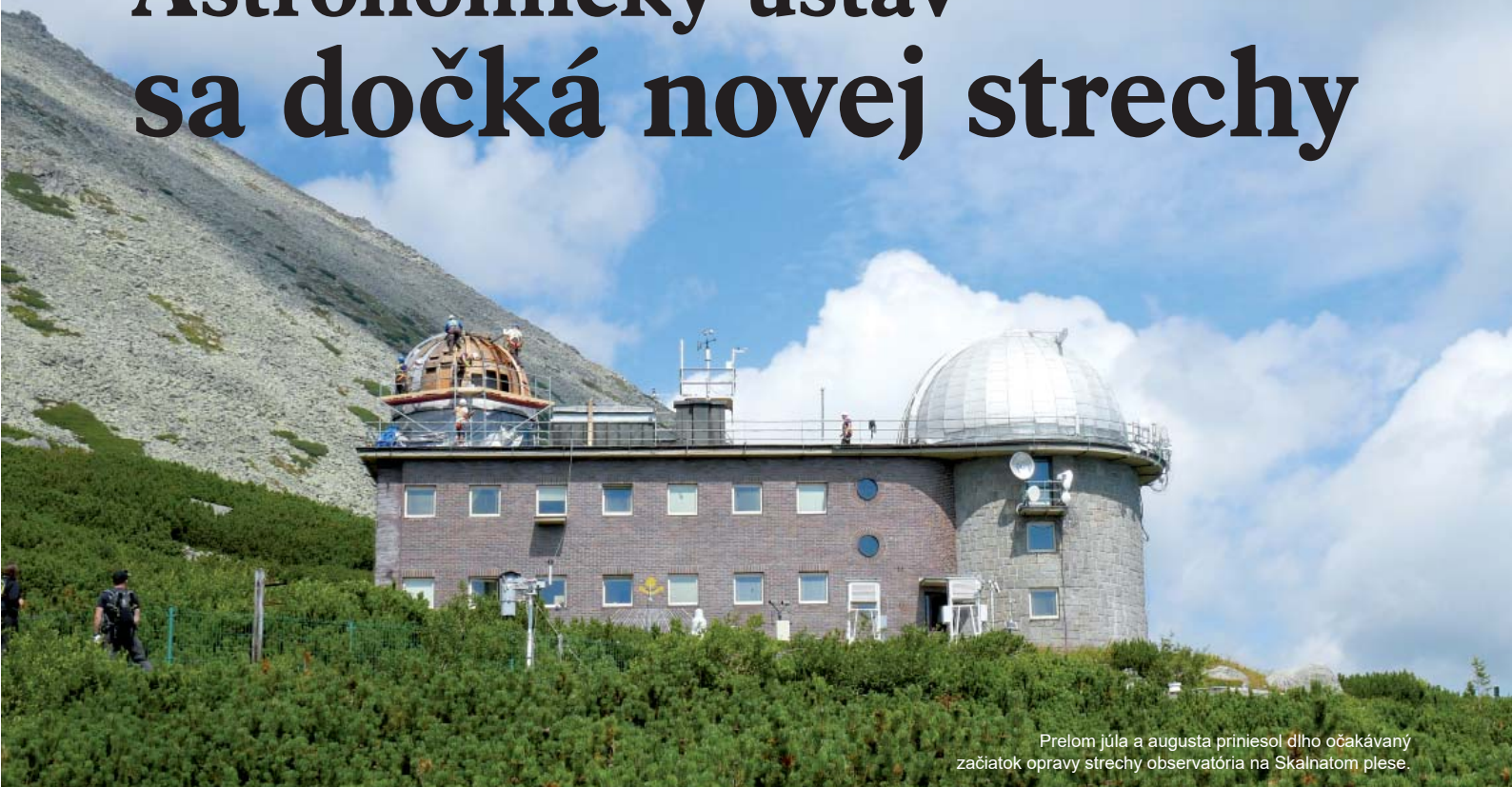
Dve pôvodné súpravy z roku 1970 ZSSK plánuje zpreasovať pre eventuálne využitie počas dopravných špičiek a na mimoriadne historické jazdy. Poskytnúť pomoc v tomto smere sú ochotní aj nadšenci z popradského Veterán klubu železníc.

Môžeme konštatovať, že tak ako pred 125 rokmi, aj v roku 2021 prebiehali na štrbskej trati intenzívne stavebné práce. Investormo- rajeme, aby boli úspešne dokončené, a aby nové vlakové súpravy prepravili ďalšie milióny spokojných cestujúcich. ◀

Bradavica počas skúšobných jazd v auguste 2021

Astronomický ústav sa dočká novej strechy

Prelom júla a augusta priniesol dlho očakávaný začiatok opravy strechy observatória na Skalnatom plese.

Nasledujúcu jar uplynie osemdesiat rokov, odkedy pod Huncovským štítom neďaleko Skalnatého plesa odstreľom vyhlbili základy pre astronomické observatórium. Prvé vedecké pozorovanie si archívy pamätajú zo dňa 19. septembra 1943. Od tých čias „zažila“ strecha na hviezdárni dekády ošľahávania vetrom, dažďom i snehom. Len s menšími opravami vydržala doteraz. Konečne ju však čaká zaslúžená rekonštrukcia.

 Jana Tomalová autorka a časopis Slovenský staviteľ

V ostatnom čase už strecha jasným jazykom upozorňovala, že „dožíva“. V niektorých jej častiach presakovala voda, kľúčové však bolo, že začalo zatekať i do veľkej kupoly, v ktorej je umiestnený najväčší ďalekohľad na Slovensku s 1,3-metrovým priemerom hlavného zrkadla.

„Aby sme ochránili prístroje vo veľkej a malej kupole a aby sme mohli robiť vedu, bolo nevyhnutné pristúpiť ku komplexnej oprave strechy,“ vraví riaditeľ Astronomického ústavu Slovenskej akadémie vied (ASÚ SAV) Peter Gömöry.

Uspel v ťažkých časoch

Zakladateľom hviezdárne na Skalnatom plese bol v pohnutých vojnových rokoch klimatológ na Štrbskom Plese Antonín Bečvář, ktorý sa venoval aj astronomickým pozorovaniam. Pravidlom býva, že keď rinčia zbrane, mlčia múzy. Aj tá nebeská, astronomická. Bečvářovi sa však zada-

ril husársky kúsok. „Stačí si uvedomiť, že to vybavoval Čech za Slovenského štátu a počas ničivej vojny. Ale podarilo sa,“ konštatuje v článku k 75. výročiu observatória astronóm Ján Svoreň. Projekt hviezdárne bol vytvorený v rámci rezortu verejných prác v spolupráci s dr. Bečvářom, samotnú stavbu zrealizoval architekt Jozef Šašinka z Popradu. Budovu situovali na návrší severne od stanice lanovky v nadmorskej výške 1775,65 metrov. „Je zaujímavé, že pre potreby súčasnej rekonštrukcie sme museli doložiť aj podklady o hodnotách maximálnych rýchlostí vetra a priemernej záťaži snehom na danom mieste, ktoré sme získali od Slovenského hydrometeorologického ústavu. Keď sme dostali čísla, projektant povedal, že sa s takými hodnotami ešte nestretol. Strecha na Skalnatom plese bola postavená ako masterpiece, vydržala s jednou čiastkovou rekonštrukciou doteraz. Ak si predstavíte, v akých exponovaných pod-

mienkach sa ale nachádza, akokoľvek dobre bola urobená, potrebuje už kvalitnú opravu,“ vysvetľuje Gömöry.

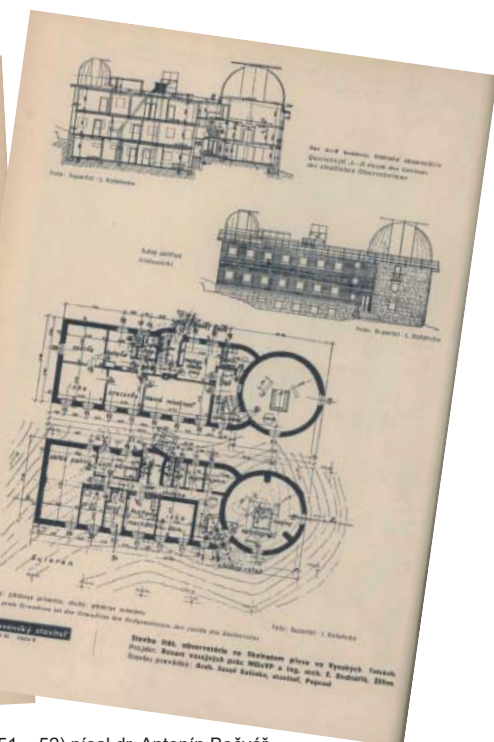
V zime budú s výskumom pokračovať

Súčasní projektanti si nemohli pustiť fantáziu na „špacír“. Keďže ide o pamiatkovo chránenú budovu, rekonštrukcia musí rešpektovať jej dobový vzhľad. Strecha bola krytá medeným plechom s náterom a kupoly observatória pokrýval pozinkovaný plech. Nová krytina bude z moderného hliníkového materiálu. Na Skalnatom plese už od prelomu júla a augusta vládne čulý stavebný ruch. Teleskopy sú zakryté fóliou, dreveným sarkofágom a potiahnuté izolačným materiálom, aby boli v bezpečí. Vedci museli strechu „oferovať“ štyri mesiace nočných pozorovaní, kým sa skončí prvá etapa stavebných prác na oprave prekrytia veľkej a malej kupoly. Po jeseni sa však pozorovatelia opäť vrá-

tia k ďalekohľadom na Skalnatom plese. „To, že sa v zime kvôli poveternostným podmienkam nebude robiť, je pre nás pozitívna koincidencia. Lepšie je obetovať kratšie letné noci a mať k dispozícii na pozorovanie tie dlhé v zime,“ objasňuje Gömöry. Rekonštrukcia strechy bude pokračovať na budúci rok, opäť s pozastavením pozorovaní. Druhú etapu sa zhotoviteľ zaviazal ukončiť za šesť mesiacov od začatia prác. Oprava si vyžiada zhruba 430-tisíc eur, financie uvoľnila z kapitálových výdavkov Slovenská akadémia vied.

Hľadajú aj miesta pre „mimozemský život“. Mravenčou prácou

Observatórium na Skalnatom plese patrí nočným pozorovaniam. Väčší ďalekohľad s priemerom hlavného zrkadla 1,3 metra používajú pracovníci stelárneho oddelenia na pozorovanie špeciálnych typov hviezd, ktoré menia svoje fyzikálne vlastnosti. Práve pod Huncovským štítom sa skúma, čo sa v konkrétnom hviezdnom systéme deje a prečo sa správa neštandardne. „Napríklad, ak popred hviezdu prechádza planéta, detekčné zariadenie pri ďalekohľade zaregistruje pokles žiarenia hviezdy. Takým spôsobom sa dajú vyhľadávať planéty mimo slnečnej sústavy a to je dnes zaujímavá téma. Aby ste totiž vôbec mohli uvažovať o prípadnom hľadaní života vo vesmíre, potrebujete v prvom rade miesto,“ začína rozprávanie o výskumných úlohách Gömöry. Pozorovania na Skalnatom plese odkrývajú, v ktorých hviezdnych systémoch by mohla existovať potenciálna planetárna kandidátka s atmosférou vhodnou pre vznik života. Ďalším krokom je

V mesačníku Slovenský staviteľ v roku 1941 (č. 3, str. 51 – 52) písal dr. Antonín Bečvář o plánovanom začatí výstavby Slovenskej štátnej hviezdárne na Skalnatom plese. Autorom obrazových príloh, vrátane vtedajšej vizualizácie, bol Ladislav Kožehuba.

zhromažďovanie dát z viacerých prístrojov a satelitov. Pomocou iných, väčších ďalekohľadov sa následne sleduje, či má planéta skutočne atmosféru a ak áno, aké má vlastnosti. „Exoplanéty (planéty mimo našej slnečnej sústavy, pozn. red.) evokujú predstavu mimozemšťanov. Pre nás je to však jedna zo štandardných vedeckých oblastí,“ pokračuje Gömöry.

Polovica pozorovacieho času na veľkom ďalekohľade patrí oddeleniu medziplanetárnej hmoty, ktoré sa sústreďuje na malé telesá slnečnej sústavy, ako sú kométy či asteroidy. Veľký teleskop je zahrnutý aj v sústave ďalekohľadov, ktorými

pozorujú potenciálne nebezpečné objekty pre Zem. Podobné sledovania v rámci oddelenia medziplanetárnej hmoty sa robia aj na druhom ďalekohľade s priemerom 60 centimetrov, ktorý je umiestnený v malej kupole.

V observatóriu na Lomnickom štíte sa žije denné pracovné nasadenie, pozoruje sa tu totiž jediný astronomický objekt, ktorý sa dá sledovať cez deň, a tým je naša hviezda, Slnko. V Starej Lesnej má Astronomický ústav SAV dva pavilóny, v ktorých pracovníci stelárneho oddelenia pozorujú javy ďalekohľadmi s priemerom 60 centimetrov.

Čo si pamätá observatórium na Skalnatom plese

- 1943** – prvým historickým pozorovaním hviezdárne vôbec bola kresba slnečnej fotosféry z 19. septembra;
- 1945** – dr. Bečvář so spolupracovníkmi objavil meteorický roj Ursidy alebo UMyd s radiantom blízko Polárky;
- 1946 až 1948** – dr. Bečvář so spolupracovníkmi zostavili svetoznámy hviezdny atlas Atlas Coeli Skalnaté Pleso 1950.0;
- 1948** – objav krátkoperiodickej kométy 45P/Honda-Mrkos-Pajdušáková, ktorá je pravdepodobne materskou kométou meteorického roja Alfa Capricornidy;
- 1954** – na kongrese Medzinárodnej astronomickej únie v Ríme si Československo vďaka objavom zo Skalnatého plesa vyslúžilo označenie kometárna veľmoc;
- 1973** – zaznamenanie obrovského výbuchu na kométe 41P/Tuttle-Giacobini-Kresák. Pomer medzi jasnosťou kometárneho jadra pred výbuchom a počas neho bol 1: 10 000;
- 1985** – prvé pozorovanie Halleyovej kométy v Európe pri tomto návrate ďalekohľadom s priemerom objektívu menším ako 35 centimetrov. Dĺžka expozície bola 65 minút;
- 2001** – unikátna snímka bolidu získaná bolidovou kamerou na Skalnatom Plese, ktorá bola zo štyroch záznamov najbližšie

- k dráhe jasného bolidu, poslúžila na určenie miesta dopadu pri dedinke Turji-Remety v podkarpatskej oblasti. Podľa výpočtov na zem dopadlo približne tristo kilogramov meteoritov. Vzhľadom na obštrukcie ukrajinských úradov bola dopadová plocha prehľadaná až s niekoľkoročným odstupom. Rádovo sa tak znížila pravdepodobnosť nálezu. Meteorit sa nenašiel;
- 2008** – objav binárnej podstaty asteroidu (8116) Jeanperrin z fotometrických pozorovaní získaných 0,61-metrovým ďalekohľadom na Skalnatom plese;
- 2017** – nový 1,3-metrový ďalekohľad sa po troch rokoch „v službe“ významne podieľal na medzinárodnom objave prstenca okolo telesa Haumea, ktoré obieha okolo Slnka v tzv. Edgeworthovom-Kuiperovom páse za dráhou Neptúna. Objav prstenca publikovali vo vôbec najlepšom vedeckom časopise Nature. Išlo o prvý objav prstenca telesa slnečnej sústavy v tak veľkej vzdialenosti od Slnka;
- 2020** – observatórium sa zapojilo do medzinárodnej kampane spektroskopických pozorovaní viacnásobne zákrytových hviezd, ktoré objavili družicou TESS. Podaril sa objav najtesnejšej známej štvorhviezdy.

Srdcom človek, dušou hotelier. Až do poslednej chvíle

Tatraci ho dobre poznajú. Usmiate oči, zdvorilé vystupovanie, záujem o všetko, čo súvisí s Tatrami. Taký bol a takým zostal Tatranec František Odložilík. Hoci je jeho meno spojené predovšetkým s hotelierstvom, domáci dobre vedia, že tatranských aktivít má na svojom konte podstatne viac. Lyžiar, horolezec, záchranár, horský vodca, chatár... Predovšetkým však človek, ktorý má k Tatrám vrúcny vzťah.

↑ Martina Petránová 📷 archív redakcie

Keď v lete 2009 priniesli TATRY tieto riadky, mal František Odložilík (*14. marca 1926 – †16. augusta 2021) osemdesiattri. Krátko predtým sa mu dostalo uznania, stal sa osobnosťou cestovného ruchu Slovenskej republiky za rok 2008. O sedem rokov neskôr získal cenu za celoživotný prínos v cestovnom ruchu Prešovského kraja. Ťahalo mu na deväťdesiat a keď som sa ho opýtala, ako toto ocenenie vníma, len skromne odvetil: „Veľmi ma to prekvapilo, už som si to vlastne ani nezaslúžil, veď dneska treba oceniť ďaleko mladších, ale mám z toho veľkú radosť. Teším sa nielen za seba, ale aj za všetkých, ktorí so mnou v priebehu tých rokov pracovali.“

A nebolo ich málo, veď do služieb cestovného ruchu sa dal ako dvadsaťročný. Rodák zo Starého Smokovca študoval na hotelovej škole v Zürichu, kde mu všetpili, že hotelierstvo je predovšetkým poslaním. Ako vravieval, každý, kto pracuje v tomto fachu, počnúc riaditeľom a končiac posledným dverníkom, musí byť človek pre profesiu zapálený, nadšený a musí rešpektovať každého návštevníka. A sám sa toho držal po celý život. Slušnosť, galantnosť a vystupovanie džentlmena mal jednoducho zakódované v génoch. Keď sa po návrate zo Švajčiarska rozhodol pokračovať v štúdiu na Karlovej univerzite, doba jeho ambíciám nepriala, buržoázny pôvod bol dôvodom, prečo musel v Prahe skončiť. Rozhodnutie kádrovčíkov nezvrátila ani skutočnosť, že bol akademickým reprezentantom Československa v jazdovom lyžovaní. Odstoval teda domov, do Tatier. Veď od malička k nim mal blízko. Bolo to miesto, kde trávil každú voľnú chvíľu. Miesto, kde si uvedomoval silu hôr, priateľstva. Miesto, ktoré ho naučilo odvahy i pokore.

Okolnosti mu nahrali, zamestnal sa na chate Kamzík, kde jeho priateľ Rudo Mašlonka robil vedúceho. Hoci pričuchol ku všetkým typom roboty, pochvaloval si. „Bola to z dnešného pohľadu romantika. Predsa len v tej dobe mal človek možnosť poznávať veľa dobrých hostí, veľa Tatrancov, veľa vynikajúcich horolezcov, lyžiarov a zakaždým som si od nich niečo odniesol,“ zaspomínal si na svoje najobľúbenejšie pôsobisko v jednom z rozhovorov. Na chate pôsobil dva a pol roka, keď ju prevzal bývalý Klub slovenských turistov a lyžiarov, našiel uplatnenie v učtárni Správy TANAP-u. Po návrate z vojenčiny ešte chvíľu pracoval v TANAP-e, istý čas aj ako vedúci Polovníckeho zámčeka v dnešnej Tatranskej Javorine, a potom sa už

definitívne upísal hotelierstvu. I napriek ťažším chvíľam, ktoré prišli, neolutoval.

Vypracoval sa na uznávaného odborníka, šéfoval viacerým hotelom vo Vysokých Tatrách a v Poprade, počas výstavy Expo '67 bol riaditeľom legendárnej slovenskej Koliby v Montreale, kde si gurmáni i celebrity doslova podávali kľučky, v rokoch 1969 až 1972 a 1976 sa tam vrátil. Práve z Kanady si Slováci priviezli nielen skúsenosti, ale i „jablkový páj“ – i keď je pravda, že ho museli trochu prispôbiť žalúdkom našincov.

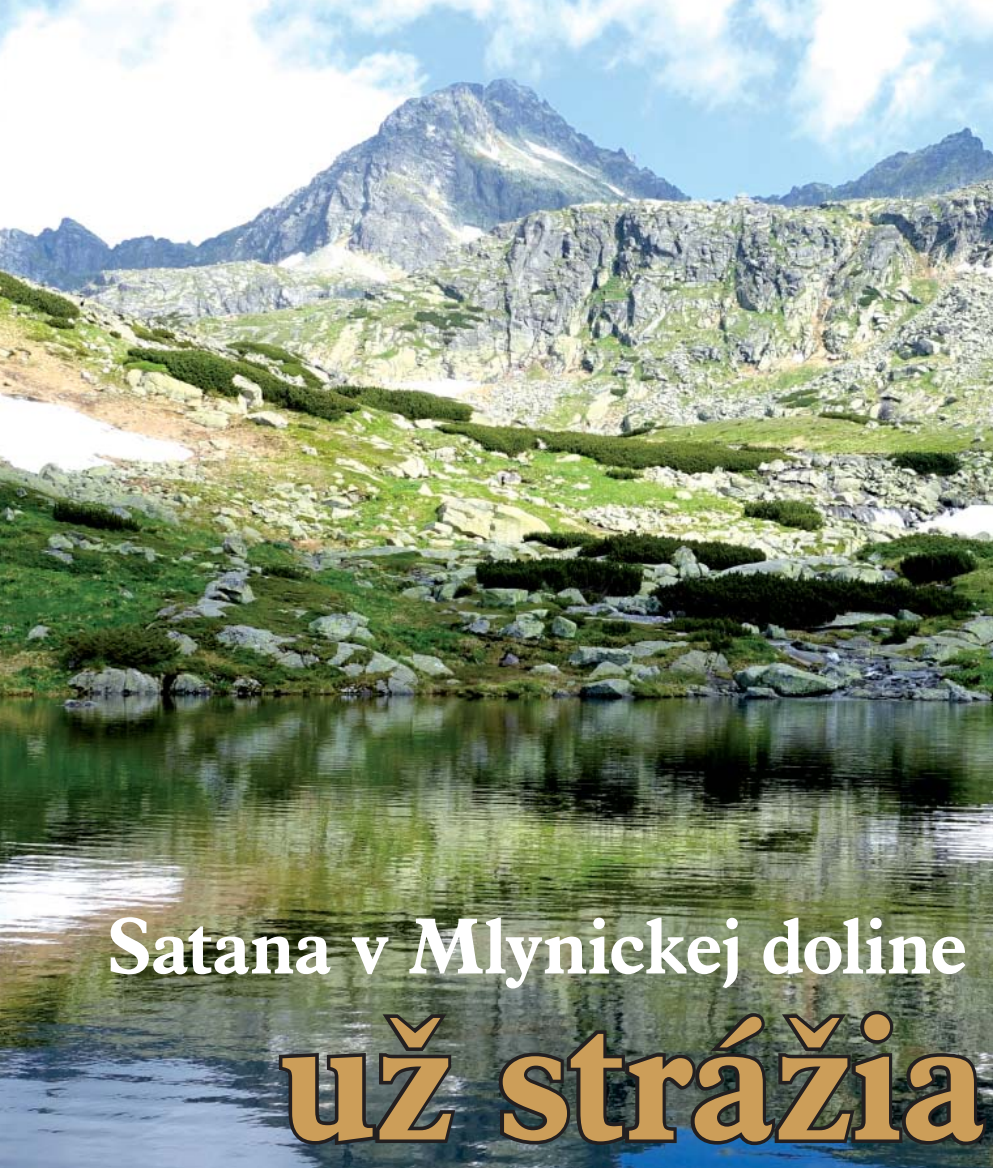
Javorový sirup nahradil klasický biely cukor, kanadské cesto vymenili za obyčajné, z akého sa u nás zvykli robiť rezance. Svoje bohaté zahraničné skúsenosti zužitkoval aj ako riaditeľ zastúpenia Čedoku v Zürichu, kde pôsobil v rokoch 1984 až 1990. Stál pri založení Zväzu hotelov a reštaurácií SR, bol autorom množstva článkov, prednášok, rozhlasových relácií o hotelierstve a cestovnom ruchu. Okrem toho pôsobil ako horský vodca, lyžiarsky tréner a cvičiteľ, spolu s Arnom Puškášom urobili prvovýstup východnou stenou na Slavkovský štít, ďalším bol variant v stene Streleckej veže. Od roku 1950 bol členom Horskej služby, na konto si pripísal viacero vyznamenaní i ocenení.

Roky, keď žil v horách a horami, v ňom lásku k nim len utužili. Vysoké Tatry považoval za najkrajšie na svete. S pohnutím vnímal necitlivosť voči prostrediu, ktorú vyčítal súčasnej dobe. V našom poslednom rozhovore vyslovil aj tieto slová: „Tatry už v dávnej minulosti boli príťažlivé pre turistov, čo sa prejavilo už v 19. storočí a myslím si, že aj v tomto storočí majú veľkú perspektívu. Je už až nostalgické hovoriť prečo, všetci vieme, že majú prírodné danosti, sú to najmenšie veľhory sveta, majú toľko krás, toľko zaujímavosti a toľko možností pre pracovníkov cestovného ruchu, ale, samozrejme, majú čo ponúknuť aj návštevníkom. Je nutné, aby sme rešpektovali Tatry a nekopirovali iné horstvá, pretože sú to predsa len malé hory. A takisto je nutné, aby sme nielen výstavbou, ale predovšetkým službami, etikou, kultúrnosťou prijímali všetkých hostí, domácich aj zahraničných, aby sem opäť vracali, aby sem prichádzali ich deti, vnúčatá... potom Tatry budú prekvitať.“

A hoci odvtedy ubehol už nejaký ten rôčik, aktuálne sú stále. Ba dokonca dnes znejú možno ešte naliehavejšie.

Češť jeho pamiatke! ◀

Satana v Mlynickej doline už strážia

Tatry ponúkajú množstvo lezeckých ciest, no pre začiatočníkov či príležitostných lezcov, ktorí nie sú orientovaní prioritne na výkon, nie je toho toľko na výber. V tvojej horolezeckej škole ste sa to však rozhodli trochu zmeniť. Čím to je, že ľahšie línie sú stále v úzadí aj napriek tomu, že o lezenie je, aspoň ja mám taký pocit, čoraz väčší záujem?

Dôvodov bude pravdepodobne viac. Klasických zaujímavých výstupov v stupni III a IV je v Tatrách pomerne dosť. Mnohé sú známe, ibaže niektoré sú na odľahlejších miestach, orientačne zložitejšie a niekedy aj so striedavou kvalitou skaly. Ich opisy nie sú vždy presné, občas sú príliš zjednodušené alebo zastarané. Pre lezcu začiatočníka je dôležitá najmä skutočnosť, že ide o výstupy odistené v duchu doby, v ktorej boli vylezené. To chce pri lezení väčšiu dávku skúseností. Ich získanie si vyžaduje veľa času a aj určitú formu vlastnej obety. Práve to sa v dnešnej mimoriadne podnetnej a rýchlej dobe javí ako problém. Samostatnú kapitolu predstavuje zmena vnímania bezpečnosti a rizika. V čase môjho detstva som s rodičmi precestoval Slovensko v malej fiatke bez bezpečnostných pásov. Rád na to spomínam. Dnes by to väčšina ľudí

považovala za krajne nezodpovedné. Deti už chránia v autách okrem pásov aj airbagy a bezpečnostné sedačky. Podobný posun nastal v horolezectve. Čo sa týka pribúdania nových ciest v súčasnom najvyššom štandarde bezpečnosti, ide skutočne o zriedkavý jav. A má to tiež viacero príčin. Hustota lezeckých výstupov je v Tatrách pomerne veľká. Nie je ľahké nájsť logickú zaujímavú líniu, vedúcu pevnou skalou. Druhým dôvodom je náročnosť realizácie takéhoto zámeru, a to z pohľadu skúsenosti, času i peňazí. Väčšina ľudí v Tatrách robí cesty z čistého entuziazmu pre „svoju“ kategóriu lezcov. Robia to v rámci voľna a v medziach svojich finančných možností. To je limitujúce. Aj preto takýchto ciest veľa nepribúda. Bez podpory prostredníctvom dvoch percent a ďalších donorov by sme to nedokázali ani my.

Vlani si spoločne so svojim tímom dokončil štyri nové cesty v masíve Ostrvy, na ktorých ste pracovali tri roky, potom ste sa z Mengusovskej doliny presunuli do Mlynickej, kde v tejto sezóne zatiaľ pribudlo šesť ciest. Okrem technicky náročnejších sú medzi nimi aj také, ktoré zvládnu i menej skúsení lezci a niektoré

Každý rok pribudnú v Tatrách nové lezecké cesty. Často ide o náročné výstupy, ktoré dokumentujú excelentnú výkonnosť ich autorov. Ľahšie línie, ktoré by dokázali prilákať menej skúsených lezcov či dokonca začiatočníkov, sa medzi nimi objavujú len sporadicky. Aj o tom, prečo je tomu tak, sme sa porozprávali s lezcom a horolezeckým inštruktorom Martinom Murárom. Práve on pred šiestimi rokmi prišiel s lezeckou cestou, ktorú zvládnu i deti. A toto leto k nej pribudli ďalšie.

📍 Martina Petránová

📷 archív Martina Murára

anjeli

sú opäť venované aj deťom... Prečo ste sa rozhodli práve pre túto lokalitu?

Nápad s Mlynickou dolinou zrel dlho. Asi pred šiestimi rokmi som si povedal, že je to pekná dolina a bolo by dobré spestriť ju aj nejakým lezením. Mal som tam v úmysle urobiť cestu, ktorá povedie cez vodopád Skok, potom bude pokračovať vyššie hangom a ďalej až na Bystrú lávku. Trilógia mala pracovný názov „Medzi kvapkami, plesami a nebamí.“ Chcel som, aby to bola cesta aj pre deti, trvalo však dlho, kým som si našiel čas, aby som ju preliezol. Vyliezli sme to na jeseň minulého roku a moje očakávania sa ukázali ako správne. Teraz, po dvoch mesiacoch práce, je projekt z dvoch tretín hotový. Úvod v ňom predstavuje „trojková“ cesta „Protiprúd“, ktorá vedie pilierom medzi dvomi vetvami vodopádu Skok. Jedinečnosť jej dodáva najmä genius loci. Miesto, kde sa nachádza, je čarokrásne. V druhej dĺžke je dokonca traverz cez vodou obtekanú skalú. Potom sa pokračuje po žulových vlnkách lezením do výšky. S rešpektom k miestu sme odistili iba štanďy. Výstup si teda vyžaduje používanie aktívnych a pasívnych istiacich prostriedkov. Zimné ľadové lezenie vo vodopáde

má teda aj svoj letný ekvivalent. Nadchne predovšetkým tých, ktorým ide skôr o krásu než o výkon a je veľmi zaujímavý i pre deti. Nad vodopádom Skok začína Zadná poľana Mlynickej doliny. Uzatvára ju hang, ktorý dostal meno Anjelský a svoj názov vystihuje naozaj presne.

Táto oblasť je charakteristická skôr názvami spätými s peklom... Prečo ste hang dali prívlastok anjelský?

Je pravda, že z vrcholu hangu je nástup do normálky na Satan a v jeho okolí sa to len tak hemží názvami ako Pekelník, Diablovina či Čertov hrb. Ešte aj všetky okolité plesá sú názvami rohaté. Anjelský hang má ale pomôcť ľuďom, aby verili skôr krídlam než rohom. Povedali sme si preto, že tú negatívnu karmu vyvážíme. Veď aj Lucifer bol stvorený ako anjel a k svojmu súčasnému statusu sa iba vypracoval. Ako dieťa svetla sa tu isto hrával s rovesníkmi – anjeli. Pravdepodobne až keď vymenil krídla za rohy, sa možnosti jeho pohyblivosti znížili natolko, že zostal trčať v doline ako 2 422 metrov vysoká ozruta. Azda aj vďaka tomu sa nám podarilo objaviť toto vsutku anjelské ihrisko.

Čím vás až natolko zaujalo, že si vyslúžilo prívlastok anjelské?

Skala je v ňom mimoriadne kompaktná, krásne tvarovaná a vytvára tri samostatné časti – Stenu archanjelov, čo je dominantná deväťdesiat metrov vysoká stena, štyridsať metrov vysokú Vežičku padlých anjelov a tridsaťmetrovú Stienku anjelikov. Všetky tri sú orientované na juh. Je tu dovedna devätnásť lanových dĺžok lezenia rôznej náročnosti. Obtiažnosť sa pohybuje od trojky až po šesť plus. Pri lezení si treba zakladať vlastné istenia, ale vrátané skoby sa objavujú v správny čas a na správnych miestach. Zatiaľ čo Stienka anjelikov je skôr pre tých, ktorí lezú viac pre radosť, trojdlážkové cesty v Stene archanjelov potešia skúsených lezcov. Je to ideálne miesto na prvý kontakt s lezením v Tatrách a nepoznáš tu lepšiu lokalitu na úvodný horolezecký výcvik. Jednoducho zalezú si tu horolezci, horolezkyne aj horolezčatá.

Všetky tieto cesty vznikli v rámci Malého horolezeckého manifestu Ta33. Jeho ambíciou je v Tatrách vytvoriť nové horolezecké cesty na základe istých pravidiel. Vyšiel si s ním tento rok, prečo práve teraz?

Áno, všetky naše cesty robíme podľa určitých pravidiel. Avšak nie všetkým sú zrejme, preto bolo potrebné celý náš koncept opísať. Tento rok si pripomíname sto rokov organizovaného horolezectva na Slovensku pod hlavičkou JAMES-u. Nechcel

som to zmeškať ani predbehnúť. V časoch vzniku spolku bolo lezenie vyhradené aris-tokratom a majetným. Myslí si, že jeho zakladatelia Mlynarčík, Lipták aj Nedobry vnímali zároveň ten nesúťažný potenciál, ktorý horolezectvo v sebe má. Uvedomovali si, čo človeku dáva, a preto ho chceli priblížiť obyčajným ľuďom. Rozhodli sa teda každoročne organizovať horolezecký týždeň. Počas neho skúsenejší lezci odovzdávali svoje poznatky iným, menej skúseným. Aj tento manifest je v podstate o tom, že ak chceme, aby sa ľudia v niečom rozvíjali, tak im na to musíme vytvoriť podmienky. Keď urobíme cesty, ktoré budú dostupné, bezpečné a ľudia o nich budú mať dostatok informácií, tak ich to bude motivovať. Budú viac liezť v horách a aj horolezectvo sa bude rozvíjať, no čo je hlavné, ľudia budú vďaka lezeniu vnútorne bohatší. A vnútorne krásni ľudia robia svet lepším miestom. Myšlienka, ktorá je v manifeste, je vo svojej podstate vlastne „jamesácka“. Vezmime si taký Tatranský horolezecký týždeň. Je to dobré podujatie, čo okrem iného potvrdzuje aj fakt, že pretrval až do súčasnosti. Akurát si myslím, že by sme sa nemali uspokojiť s tým, čo nám stačilo pred sto rokmi. Napríklad aj cestami podľa Manifestu Ta33, môžeme tento horolezecký týždeň urobiť bezpečnejším a zároveň zaujímavejším pre širší okruh lezcov. Spolok ľudí s rovnakým záujmom, akým JAMES je, môže veciam napomáhať. Z malého kamarátskeho združenia už však vyrástol. Dnes má tisíce členov. Potrebujeme veľký spolok, ale potrebujeme aj autonómne alternatívy. Je dobré byť tvorivý a napomáhať zmysluplným zámerom spôsobom zodpovedajúcim dobe. Manifest má ambíciu byť takýmto činom.

Medzi dvanástimi pravidlami, ktorými sa podľa manifestu držíte pri svojej práci, sa spomína aj ochrana prírody. Každá nová lezecká cesta predstavuje určitý, aj keď – aspoň v porovnaní s inými aktivitami – malý zásah do prostredia...

Technológia, ktorú používame, je certifikovaná. Jej životnosť by mala byť sto rokov. Vránané skoby – borháky v našich cestách by nemal desaťročia nikto prerábať, čo pri zvyčajne používaných nitoch a skobách, ktorých umiestnenie v teréne je oveľa jednoduchšie, neplatí. Ich pevnosť sa s pribúdajúcimi rokmi stáva neodhadnuteľná. Časom sa stávajú nebezpečnými a treba ich vymeniť. Preto ich my ako fixné istenie nepoužívame. Keď odistujeme nejakú oblasť, vždy berieme do úvahy, aký to bude mať dopad na prírodné prostredie. Naša horolezecká škola má v logu ako symbol výnimočný druh vtáčka. Chceme, aby murárika v horách nachádzali

aj naši vnuci, a to je možné len pri zdravom ekosystéme. Napríklad aj v prípade Anjelského hangu sme odbočku z turistického chodníka pod stenu viedli najmä cez mutóny. Sú to veľké kamenné bloky v zemi, pozostatky z doby ľadovej. Takto trasovaný chodník minimalizuje riziko erózie. Prepočítali sme aj dopad 33 nových ciest po úplnom dokončení manifestu na návštevnosť Tatier. Výsledné čísla sa pohybujú v promile a neprestávajú žiadnu environmentálnu záťaž.

Určite aj z pohľadu bezpečnosti je to úplne iná káva, ako tomu bolo napríklad pred sto rokmi, keď lezenie bolo len v plienkach...

Dnes majú ľudia vďaka umelým stenám možnosť trénovať celý rok. Rýchlejšie získavajú špecifickú silu, výkonnosť sa tým posúva. Borháky zase zvyšujú bezpečnosť priamo v prírode. Lezenie si vďaka tomu získava čoraz viac ľudí. Táto skutočnosť ale nie je úplne nová. Veď aj naši prastarí otcovia osadzovali kruhy temovaním do olova. Dodnes ich používame vo Velickej či Batizovskej próbe, na Lomnickom štíte, vo Veľkej Zmrzlej doline, na Baraních rohoch, medzi Malým Ladovým a Ladovým štítom. Tam všade nachádzame takéto „borháky“ – a sú stále funkčné, ak ich niekto úmyselne neznehodnotil. To, čo robíme dnes, nie je úplná novinka. Je to len modifikácia k súčasným technológiám a výkonnosti. Samozrejme, na začiatku 20. storočia bolo horolezectvo oveľa nebezpečnejším a dobrodružnejším športom. Mám absolútnu úctu k lezcom predošlých čias. Lezenie by stratilo svoju podstatu, keby z neho zmizlo dobrodružstvo. Aj dnes ale našťastie človek stále prekonáva vlastný strach a diskomfort. A snáď sa rovnako teší

Horolezectvo môže rozvíjať deti v mnohých oblastiach.

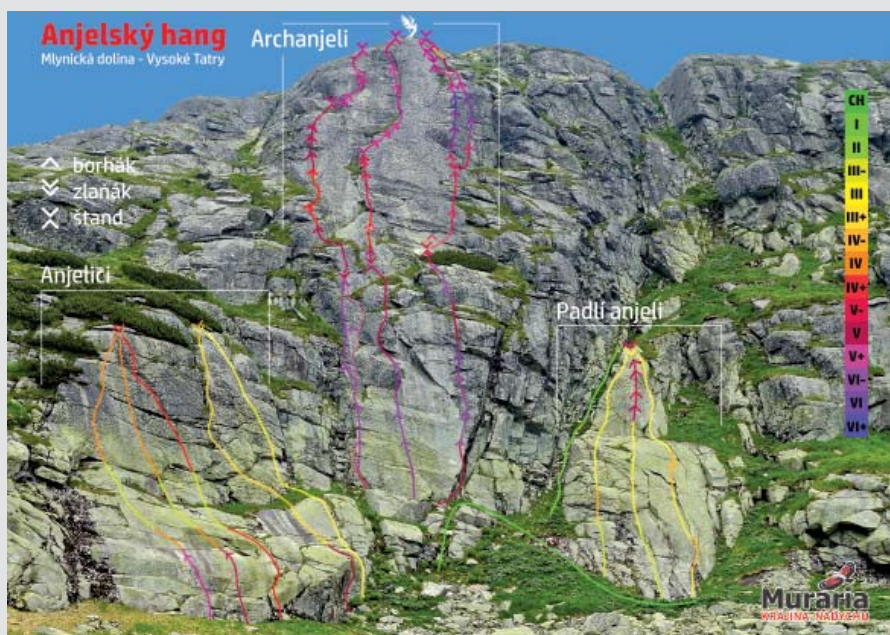
Cesta Protiprúd je zážitková horolezecká ochutnávka pre dospelých aj deti.

zo slnkom vyhriatej skaly a pohľadu na obľahky v údolí ako pred storočím.

Vráťme sa ešte k lezeckým cestám. Pred šiestimi rokmi ste otvárali Jubilejnú cestu na Velický zub, kde si dokážu takisto zaliezť aj deti. Spomínam si, že spočiatku stáli pod ňou davy. Ako je tomu dnes, ešte stále láka lezcov?

Stále má vysokú popularitu. Posudzovanie jej atraktivity ale môže mať rôzne kritériá. Áno, za pekného počasia v nej vždy vidno lezcov. Preliezli si ju viaceré osobnosti slovenského športového a kultúrneho života. Zaradila sa do štandardnej ponuky horských vodcov, s cenou zhodnou s ostatnými štítmi. Vodcovia tohto roku dokonca prehlásili, že chcú urobiť pokračovanie

Jubilejnej vo Velickej stene. Nemáme však k dispozícii štatistiku. Preto sme sa rozhodli umiestniť do našich ciest vrcholové knižky. Prototyp vrcholovej schránky je už hotový. Ak sa nič neskomplicuje, na jeseň ich začneme osadzovať. Pomôže nám to odsledovať návštevnosť. Medzitým sme ale vyliezli a odistili ďalšie cesty. Všetky sú nádherné. Keby som dostal otázku, ktorá je spomedzi všetkých našich ciest najkrajšia, nedokázal by som odpovedať. Jubilejnú sme vyliezli v roku 2014, pri príležitosti 15. výročia založenia našej horolezeckej školy, k jej osemnástinám sme urobili Dospelosť. Tá si však už vyžaduje vynikajúceho lezca, o čom svedčí aj jej názov. Začína v Galérii Ostrvy a pokračuje stenou nazvanou Zvon. Dá sa ňou dostať až na vr-

Okrem náročnejších ciest pre skúsených lezcov sú v Anjelskom hangu i cesty, ktoré zvládnu aj rekreační lezci a začiatkovníci. Pevná a nádhorne tvarovaná skala poskytuje pestré možnosti zakladania vlastných istení. **Zdroj:** archív Muraria – krajina nádychu, **Fotopis ciest:** Michal Murár

chol Prostrednej Ostrvy. Ďalšie dve cesty sú venované ľuďom, ktorí už nie sú medzi nami. Učiteľke matematiky Ive Korýtkovej-Stohlovej a Igorovi Dindovi, jednému z najlepších paraglajderov v Tatrách. Obe sú v západnej stene Ihly v Ostrve. Dajú sa rôzne kombinovať, z jednej sa dá prestúpiť do druhej a sú to vyslovené skvosty. Dokončiť sa nám podarilo aj Človečinu na Zadný Popradský zub. Deväť dĺžok platňového lezenia, len na hrebeň, pričom sedem z nich je v pätkovej obtiažnosti. Začína v Dračej dolinke, pokračuje hrebeňom Popradských zubov až na Velkú kôpku a končí zostupom na opačnú stranu, do Kotlinky pod Váhu. Úžasná komplexná túra, ktorá bola tohto roku do začiatku augusta aj s okrajovou snehovou trhlinou. Mohli sme sa do toho pustiť len vďaka tomu, že kompletné náklady na realizáciu tejto cesty pokryla stomatologická klinika, ktorá sa stará o popradské zuby, takže je to tak trošku symbolické.

Na záver mi nedá nevrátiť sa ešte k lezeniu s deťmi. Predsa len väčšina vníma lezenie cez výkony, ako sa naň pozeráš ty?

Lezenie sa nedávno stalo olympijským športom. Je fajn mať generáciu, ktorá nás jedného dňa môže reprezentovať. Pre mňa osobne to však nie je to podstatné. Za oveľa dôležitejšie považujem využitie potenciálu na osobnostný rast, ktorý horolezectvo jednoznačne má. Ak tento svet dokážeme otvoriť deťom a mládeži, tak im dáme niečo jedinečné, čo v počítačových hrách nezískajú. Súčasná decká táhá najmä virtuálny svet. Netreba to podceňovať, lebo má úžasnú silu. Stačí si totiž zapnúť počítač alebo mobil a môžeš sa stať hrdinom napríklad v americkej prestrelke, alebo hľadať rovnakú kabelku, akú má Cici Ricci. Horolezectvo vyžaduje oveľa viac. Musíš reálne zdvihnúť zadok, trénovať, šliapať dolinou, niečo vyliezť a popri tom si obvykle stihneš uvedomiť, že máš len jeden život. Lano má dva konce, takže potrebuješ partnera, ktorému dôveruješ. Je to iný priateľ ako ten v počítačovej hre. Podelí sa s posledným kúskom čokolády a ak sa ti niečo stane, môže ti zachrániť život a rovnako aj ty jemu. Osobitnú kategóriu má lezenie v tandeme rodič – dieťa. Je veľmi inšpirujúcim stimulom pre celú rodinu. Takýto vzťah je aktom mimoriadnej dôvery, pri ňom sa odovzdáva niečo, čo sa slovom vyjadriť nedá. Treba mať ale úplne jasno v tom, že lezenie s deťmi je lezenie pre deti. Nemôžeš očakávať, že si zalezieš. To je deň, ktorý patrí dieťaťu a človek sa teší z jeho radosti. S tínedžermi je to už iné. Ich pohybová výkonnosť môže tú rodičovskú časom prekonať. Treba sa z toho tešiť. Rodič horolezec sa však aj tu zide. Jeho skúsenosti sú totiž nezastupiteľné. ◀

Keď pred dvomi rokmi priniesol Ján Slivinský, vedúci Ochranného obvodu Štátnych lesov TANAP-u Tatranská Javorina do redakcie časopisu TATRY správu, že videl v Žabích plesách Bielovodských rybičky, podozrievali sme ho, že si robí žarty. No v momente, keď ukázal fotografie, pochopili sme, že nerobí.

Pavol Král

archív autora a Peter Nadžady

Nový živočíšny druh v tatranských plesách?

Rybička ukryvajúca sa medzi stebkami ježohlava úzkolistého

Koncentrácia rybičiek v plytkej vode pri brehu Vyšného Žabieho plesa Bielovodského

K Žabím plesám Bielovodským sme sa vybrali asi o mesiac, no rybičky sme nenašli. Povedali sme si, že možno to bola len chvíľková, jednorazová záležitosť. Avšak zvedavosť nám nedala spať. Vlni sme k plesám vybehli opäť – a nič... Tak sme sa tento rok vybrali pozrieť rybičky v termíne, kedy ich vedúci videl prvýkrát. Najskôr popri spočítaní kamzíkov a potom ešte raz, neskôr. Oplatilo sa. Podarilo sa nám rybičky dokonca nafotiť a nafilmovať. V hornom i spodnom jazere. Napríklad medzi vzácnym ježohlavom úzkolistým (*Sparganium angustifolium*), ktorý sa tu v plytkej vode nachádza. Na niektorých miestach ich boli stovky... Doma sme sa pokúsili o identifikáciu rybičiek z vytvorených záberov, no zistili sme, že nebude až taká jednoduchá, ako sme si pôvodne mysleli. Považovali sme druh jednoznačne za čerebľu pestrú (*Phoxinus phoxinus*), no pri bližšom pohľade na fotografie nám vedúci Strediska genofondu rýb Štátnych lesov TANAP-u vo Východnej prezradil, že by teoreticky mohlo ísť aj o invázneho hrúzovca sieťovaného (*Pseudorasbora parva*), ktorý na Slovensko prišiel z východu a zdarne sa tu rozmnožuje. Na zodpovednú identifikáciu by sme údajne potrebovali nejaké jedince odchytiť. Avšak to je už záležitosť, ktorá nie je jednoduchá ani pre Výskumnú stanicu Štátnych lesov TANAP-u v Tatranskej Lomnici, ktorú sme ihneď oslovili. Sú to mesiace vybavovania povolení a množstvo administratívy na odchyt. Aby bolo všetko v súlade so zákonom a všetkými predpismi. Chuť objavovať nám to evidentne pribrzdilo, no aj tak sa do tejto výzvy určite spoločne pustíme. Či ide naozaj o nový živočíšny druh zaznamenaný v Tatranskom národnom parku, alebo „len“ o kuriozitu v podobe nového samovoľného osídlenia ďalších tatranských plies rybami, vás budeme informovať. ◀

Vodopády Tatier

📍📷 Milan Lučanský

V.

Krivánsky vodopád

Odlahlú a pomerne málo navštevovanú najzápadnejšiu časť Vysokých Tatier, ktorej kraľuje majestátny Kriváň, sa určite oplatí navštíviť.

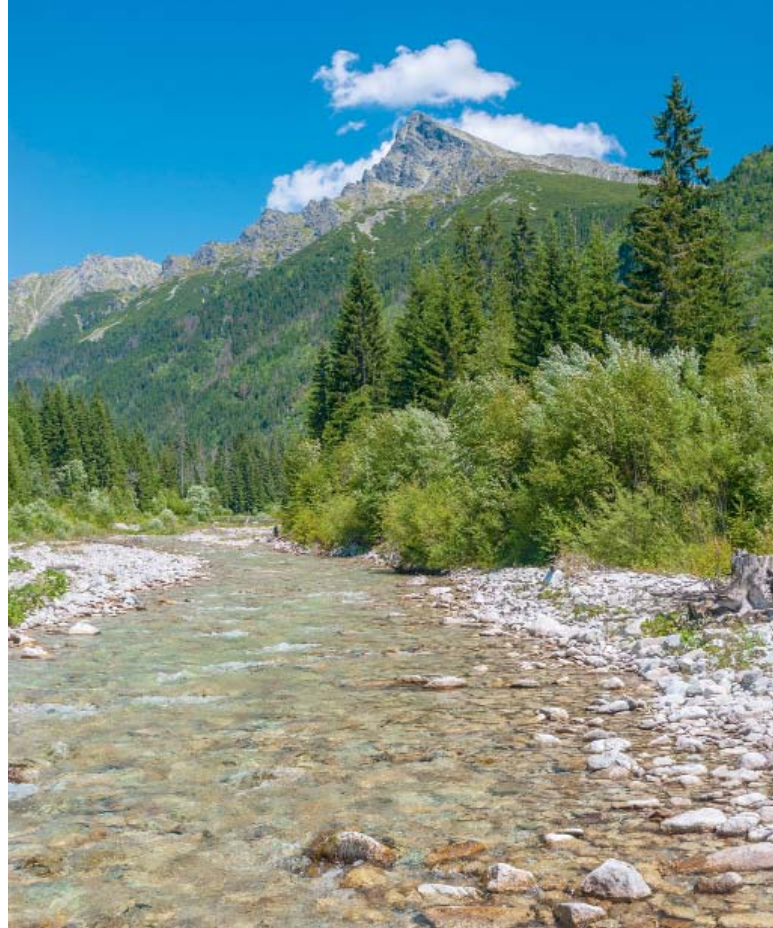
V ďalšej časti nášho putovania za tatranskými vodopádmi sa výstupom Zadnou Tichou dolinou do sedla Závory (1 877 m n. m.) lúčime so Západnými Tatrami. Po pravej strane nás ešte z tohto územia vypevávajú hólň hrebeň Liptovských kôp, ktoré sú ich najvýchodnejšou samostatnou horskou skupinou. V širokom trávnom sedle sa nám medzi Hladkým štítom (2 063 m n. m.) a Tichým vrchom (1 979 m n. m.) otvára neopakovateľný výhľad na Vysoké Tatry, o ktorých sa právom hovorí, že patria medzi najkrajšie nezaľadnené veľhory na svete. Mohutná a rozvetvená Kôprová dolina, tvoriaca hranicu medzi Vysokými a Západnými Tatrami s dĺžkou asi 13 kilometrov, patrí k najväčším tatranským dolinám. V Temnosmrečinskej doline, ktorá je jednou z jej odnoží a zároveň najvyššou časťou, sa v krásnom prostredí nachádzajú dve pomerne neznáme plesá – Nižné a Vyšné Temnosmrečinské pleso. Turisticky prístupné je však len Nižné, ležiace vo výške 1 677 m n. m. S rozlohou 11,7 hektára a hĺbkou 38,1 metrov sa týmito parametrami radí v rebríčku plies na slovenskej strane Vysokých Tatier na tretie miesto. Susedné Vyšné Temnosmrečinské pleso zaberá plochu 5,5 hektára a je hlboké 20 metrov.

Vody Temnosmrečinského potoka vytekajúce z týchto plies sa na vysokom a výraznom dolinnom prahu prepadávajú v štyroch stupňoch do hĺbky okolo deväťdesiat metrov, vytvárajúc tak jeden z najkrajších vodopádov Tatier – Vajanského vodopád, ležiaci vo výške 1 560 m n. m. Vodopád je najlepšie viditeľný z turistického chodníka vedúceho do sedla Závory.

Temnosmrečinský potok sútokom s Hlinským vytvára Kôprovský potok tečúci celou rovnomennou dolinou, na ktorý z výšin dozerá vrchol povestami opradeného Kriváňa.

Kriváň s výškou 2 494 m n. m. je dominantou najmohutnejšej južnej rázsochy, vybiehajúcej z hlavného hrebeňa a vďaka svojmu charakteristickému vzhľadu patrí určite medzi najkrajšie tatranské štíty. Ďalším „naj“ súvisiacim s Kriváňom je fakt, že je najzápadnejšie položeným vysokotatranským štítom, čo je ešte západnejšie ako na hlavnom hrebeni ležiaci 2 301 metrov vysoký štít Svinica.

Na južnom úbočí tohto veľikána sa nachádza málo známa Belianska dolina, ktorej horné partie sú známejšie pod názvom Veľ-

Kriváň z Kôprovej doliny

ký Krivánsky žlab. Kým dolná časť je plytká a pôsobí nevyrazne, v strednej časti sa dramaticky zužuje do akejsi rokliny lemovanej skalnými stenami a strmými svahmi. Na Belianskom potoku, pretekajúcom dolinou, sa práve v tomto divokom úseku nachádza vo výške asi 1 400 m n. m. pekný, trinásť až pätnásť metrov vysoký Krivánsky vodopád. Trochu nižšie položené sú nevelké kaskády, ktorých súčasťou je približne päťmetrový Malý Krivánsky vodopád*. Beliansky potok sa po opustení územia Vysokých Tatier v podhorí vlieva do Bieleho Váhu, ktorý po splynutí s vodami nízkotatranského Čierneho Váhu vytvára najdlhší vodný tok Slovenska – riekou Váh.

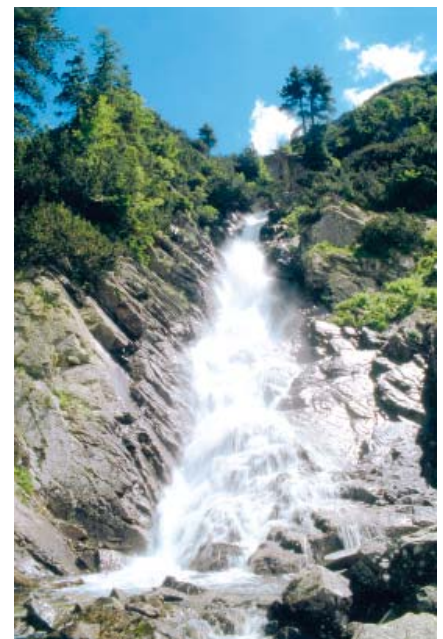
Pozn. autora: Keďže väčšina z vodopádov, ktoré vám na stránkach časopisu TATRY postupne predstavujeme, nebola doteraz podrobnejšie prebádaná a mnohé z nich nemajú ani len mená, pre ľahšiu orientáciu v ich evidencii a takisto aj v teréne si občas pomôžeme vlastnými pracovnými názvami. Tie sú v texte označené hviezdíčkom (*).

Malý Krivánsky vodopád*

Vajanského vodopád (celý)

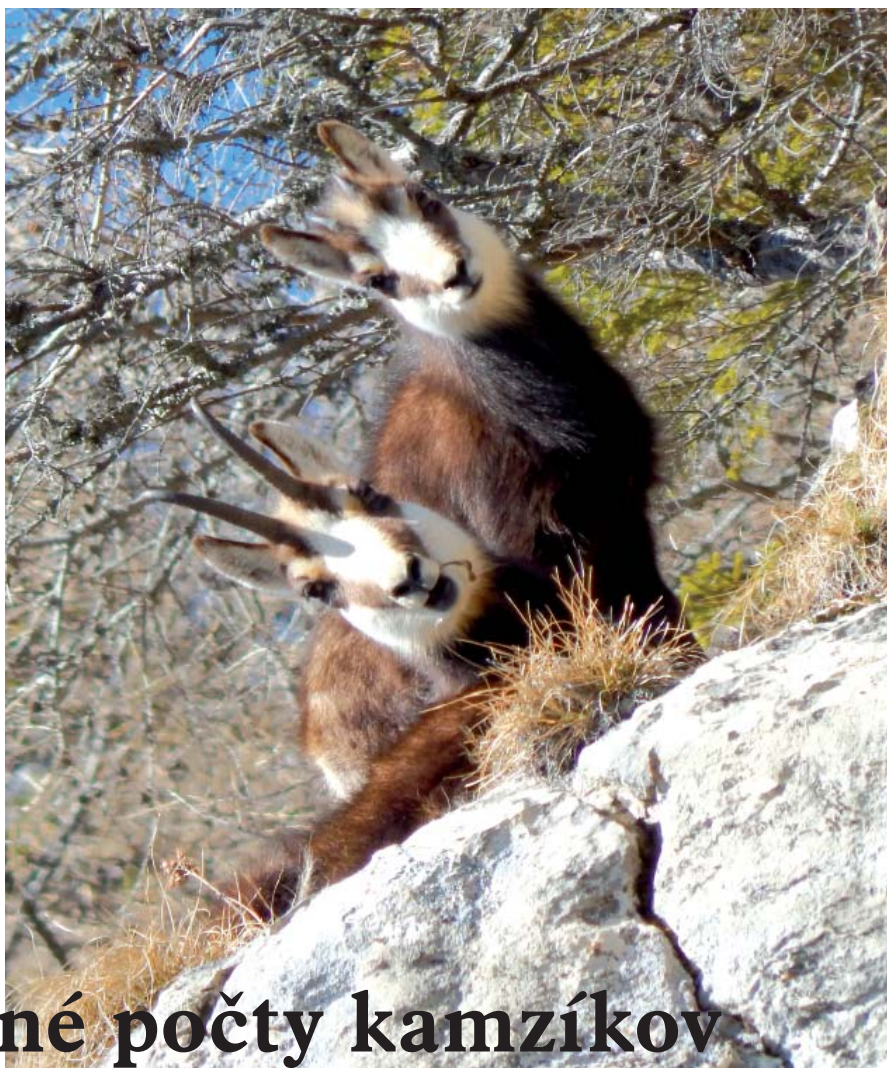
Vajanského vodopád (spodný stupeň)

Všetko nasvedčuje tomu, že kamzíky si vytrvalo držia trend stabilnej populácie, hoci sporné horúčavy i negatívne ľudské faktory zmarili ich sčítanie v druhú júlovú stredu. Nebol to však vôbec deň márne, náplasťou na nevydarenú kamzičiu inventúru bolo vzácne zhliadnutie rýsa v Mengusovskej doline a nechýbalo ani pozorovanie medveďa. Žiaľ, sčítavať by sa dali aj bivakujúci turisti.

 Jana Tomalová

 Martin Džurňák, Marcel Tobis

Organizátori sa dohodli, že čiastkové ani celkové výsledky sčítania nebudú uvádzať, pretože výsledné číslo nekorešponduje s reálnym stavom kamzičej populácie. Do karát nehralo rátaniu zameranému na jarné prírastky mláďat viacero kľúčových faktorov. Prvým boli extrémne teploty,

Na relevantné počty kamzíkov si počkáme do jesene

ktoré kamzíky vyhnali už skoro ráno za ochladením do skalných štrbín. Zodpovední sme však aj my, ľudia. Nad Kriváňom počas sčítania krúžilo motorové rogallo, nad Studenými dolinami zase „visel“ vrtuľník, aby pomohol horským záchranárom pri ošetrovaní poranenej turistiky. Počas sčítacích dní je zvykom plánované prelety vrtuľníkov odkladať, no záchrana života mala, samozrejme, prednosť. „Aj takéto veci sa stávajú a narúšajú samotný chod spočítavania práve preto, lebo kamzík prudko reaguje na vyrušovanie zhora,“ vysvetľuje zoológ Štátnych lesov TANAP-u Jozef Hybler.

V teréne sa, žiaľ, dali sčítavať aj bivakujúci nocležníci, ktorých v skoré ráno prekvapili lesníci i ochranári. Vedel by o tom

rozprávať lesník Luboš Fabian. V Mengusovskej doline najprv spozoroval našu najväčšiu šelmu. „Videl som medveďa, išiel som ďalej ďalekohľadom a zbadal som stan, medveď bol od neho možno štyridsať metrov. Dvaja turisti dostali pokutu a boli radi, že som ich zobudil ja a nie medveď. Keď prídem do vysokohorského prostredia o piatej ráno, na deväťdesiat percent tam niekto spí,“ sumarizuje neslávne skúsenosti z terénu Fabian.

Sčítavať budú skôr

I preto padlo rozhodnutie, že na budúci rok prípadne kamzičia inventúra na termín ešte pred začiatkom turistickej sezóny. Jednou ranou by sa okrem negatívnych ľudských faktorov malo predísť aj

horúčavám, čo spolu sľubuje lepšiu šancu narátať vyššie, teda reálne čísla. Zo zhruba dvoch stoviek ľudí v teréne sa väčšina pohybuje v tatranských dolinách denne. Na miestach, kde bežne stretávajú čriedy kamzíkov, narátali v „deň D“ len pár kusov. „Sčítanie nasvedčuje, že kondícia a zdravotný stav zveri je veľmi dobrý. Nepozorovali sme žiadne viditeľné ochorenia, ako u kamzíkov v Alpách, kde mnohé trpia na prašivinu alebo slepotu kamzíkov,“ zdôvodňuje Hybler. Za ostatné obdobie neevidujú lesníci ani zvýšený úhyn kamzíkov.

Rysa zbadá len ostrovid

Sčítací deň však nebol zbytočne stráveným dňom. V lokalitách sa podarilo zozbierať vzorky kamzičieho trusu, ktorý poputuje na výskumné účely. Lesníkovi mimoriadne potešilo, že v oblasti Mengusovskej doliny sa podarilo zhliadnuť dospelého rýsa. Hoci sme vyššie turistov „obvinili“, že rušia kamzíky, bez nich

Kamzíky na slovenskej a poľskej strane Tatier rátaajú zamestnanci Štátnych lesov TANAP-u, Správy TANAP-u spoločne s kolegami z Tatrzánskeho Parku Narodowego a dobrovoľníkmi dvakrát ročne – na jar a na jeseň. Rekordné číslo je z jesene 2018, keď do sčítacích hárkov zapísali 1 431 jedincov.

by sa vzácné pozorovanie nepodarilo. „Ja by som rysa nebol videl, keby tam neboli turisti, ktorí ho vyplašili. Prechádzali od Žabích plies popod Olgu (Mengusovský Volovec, pozn. red.). Zahliadol som ho len na chvíľku a zmizol v suťovisku,“ hovorí opäť Fabian, ktorý mal evidentne vydarený deň v teréne. Rysa sa mu už podarilo vidieť aj pri Žabích plesách a raz na sčítaní pod Zeleným Krivánskym plesom vo Važeckej doline. „A tam som videl jeho spôsob lovu. Nie, že kamzika chytil a uhryzol, ale naražil do neho a zhodil ho zo steny, ten zletel asi 150 metrov a potom ho rys konzumoval,“ spomína Fabian.

Ak sa prenesieme do sčítania kamzíkov spreď dekády, na „rysi“ zážitok spomínajú aj Marcel Tobis a Peter Spitzkopf ml. V oblasti Belianskych Tatier začuli žalostné mňaučanie, išli za zvukom a asi na desať metrov zbadali rysíča. „Vedeli sme, že je len odložené. Zrazu som zozadu začul, ako keď pradije mačka. Chlpy sa mi zježili a hneď sme odišli, potom sme počuli aj druhé odložené rysíča,“ spomína Spitzkopf ml. Aj po rokoch rezonuje vzácné zhladnutie rysieho mláďatka. Spozorovať túto šelmu, ktorá vo vysokohorskom prostre-

dí prežíva vďaka kamzíkom, je všeobecne naozaj veľké šťastie. A to aj v období, ktoré kamzíkom praje. Keď sa krivka kamzičej populácie na prelome tisícročí blížila k spodnej amplitúde, predátory taktiež za-

žívali na svoje pomery nízke stavy. Za rok 2020 udávajú Štátne lesy TANAP-u početnosť rysa v rámci vyhradeného poľovného revíru TANAP 23 kusov, v Roháčoch má podľa štatistík domov šesť jedincov. ◀

Odložené rysíča čakalo na matku, ktorá práve prenášala mladé.

Lebo medved'

📍 Jana Tomalová

Informačné technológie neobchádzajú ani svet hôr. Najnovšie sa programátori zamerali na oblúbenú minipomôcku pre turistov. Zoznámte sa s virtuálnou roľničkou.

Maličký okrúhly zvonček sa stal „priateľom“ mnohých návštevníkov lesa, ktorí sa obávajú stretu s najväčšou šelmou žijúcou v Tatrách. Na turistických vakoch sa hompáľajú roľničky za pár desiatok centov, ale aj mnohé s najrôznejšími „vychytávkami“ za príplatok, napríklad tá s magnetom, ktorý guľičku vo vnútri pritiahne a nedovolí sa jej ďalej kotúľať. Po športových obchodoch, „armyshopoch“ či poľovníckych potrebách je zvonček v ponuke aj ako podcast či mobilná aplikácia do smartfónov.

Roľnička na „tichý“ spôsob

Prvá z virtuálnych pomôcok, podcast, „zachráni“ najmä zabudlivcov. Ide o vyše dvojhodinovú nahrávku roľničky, ktorú by si mal maco z okolí vypočuť z vášho smartfónu cez Deezer, Spotify či Google Podcast.

Vo virtuálnych obchodoch nájdete v ponuke medzi aplikáciami aj zvonček proti medvedom, ktorý nepočujete, pretože funguje na princípe ultrazvuku. Ti-

chá roľnička vysiela z reproduktora telefónu hlasné impulzy na presnej frekvencii blízkej ultrazvuku, ktorý dokáže prehrať smartfón, ale nezachytí ho ucho turistu či cyklistu. Reklama láka potenciálnych zákazníkov aj nasledovne: „Zabudnite na klasický zvonček na medvede na vašom ruksaku, ktorý otravuje vás aj ostatných a dajte o sebe vedieť tak, aby ste viac nikoho v prírode nerušili.“ Naozaj, hopsajúci turista s roľničkou nemusí vždy potešiť. Obzvlášť, ak má podobné tempo a turistickým chodníkom s vami putuje nejakú tú hodinu. Hoci sa môže zdať lákavé byť počas túry „v bezpečí“ vďaka neustále zapnutej aplikácii, ktorú nepočujeme, skúste ju však používať v závislosti od terénu. Nezabudnite, že „tichá“ je len pre ľudí, no nie je pravdou, že nikoho neruší. Počujú ju predsa zvieratá. „V treťom až piatom stupni ochrany nemáme rušiť pokoj a ticho, tým sa myslí aj zvuk. Táto aplikácia môže splňať aj podmienku, že ruší ticho. Netušíme, aký má vplyv na kamzíky, svište a ďalšie živočíchy,“ prizvukuje zoológ Štátnych lesov TANAP-u Jozef Hybler.

Pomôže najmä sedliacky rozum

Kým však začnete do vašich smartfónov sťahovať podcast i aplikáciu, netreba zabúdať na dobré rady, ako sa správať v lese. Platili dávno pred nástupom smartfónov a digitálny vek im nič neubral. „V dnešnej dobe by som sa viac obával medvedov, ktoré majú zmenené správanie. Bol by som ostražitejší paradoxne v intravilánoch pri smetných nádobách, než v lese, kde má medveď prirodzené správanie. Zvlášť vo vysokohorskom prostredí sme za ostatné dlhé obdobie nemali žiadne negatívne strety s medvedom,“ vysvetľuje Hybler a pridáva zopár rád:

- Aj obyčajná vrava je účinná. Medveď má dobrý sluch.
- Najlepšie je predísť stretu už len tým, že v neprehľadnom teréne spravím okolo seba ruch. Zaprašťím, zabúcham, medveď už pozná, čo je prirodzený zvuk a čo nie.
- Keď kráčam pozdĺž šumiaceho potoka, medveď ma nemusí počuť. Ak mi vietor fúka do chrbta, šelma predo mnou ma zavetrí.
- Pokiaľ mi fúka do tváre, som ostražitejší, pretože ma nezacíti ani nezačuje. V takom prípade by sme mali hlasnejšie zakričať a dať medvedovi vedieť, že chceme prejsť. Ten nemá problém, pustí nás vždy.
- Medveď často o turistoch vie, prejdú okolo neho a ani o tom nevedia. Netreba z neho robiť strašiaka. Vie ustúpiť, je to rozumná šelma. ◀

Poklady z korún stromov

Kým pri zakladaní jadrových semenných sádov sa odoberá semeno alebo semenná surovina, v prípade klonových sádov, aké sú aj na území Tatranského národného parku, sú to vrúbky. Po ich naštepení na sadenicu dávajú rovnako kvalitné osivo ako tzv. výberové stromy, z ktorých boli odobraté. V semennom sade nad obcou Rakúsy sa pestuje smrek. Keďže stromy sú nízke, šišky sú doslova na dosah ruky.

Keď pred polstoročím vznikali v Tatranskom národnom parku prvé semenné sady, ich poslanie bolo jasné. Mali byť zásobárňou kvalitného a predovšetkým ľahko dostupného osiva, ktoré pestovatelia využijú na postupné prebudovanie smrekových monokultúr na lesy blízke prírode. Dnes už síce niektoré z nich pomaly dožívajú, no stále sú významným zdrojom semena pôvodných tatranských drevín. A to najmä vďaka starostlivosti o vrúbľovance s tým najlepším genofondom.

 Martina Petránová autorka a archív redakcie

Najstarší semenný sad v Tatranskom národnom parku bol založený ešte v roku 1958. Rozprestieral sa na území dnešnej Tatranskej Javoriny. Mal prívlastok pokusný a pestovala sa v ňom borovica limba, pre ktorú tam podľa zakladateľov boli ideálne podmienky. Neskôr jeho úlohu prevzal semenný sad Brahlie na Podbanskom. Dôvodom vzniku sadu bol predovšetkým menší počet súvislých limbových porastov, ale i náročnosť zberu šišíek v členitom a ťažko prístupnom teréne. Pri jeho projektovaní v roku 1978 sa vychádzalo aj z údajov výskumníkov Blatného a Štastného. Podľa ich zistení celé vegetačné pásmo limby vo Vysokých Tatrách je 335 metrov široké vo výškovom pásme 1 360 až 1 695 metrov, s minimom 945 a maximom 1 821 m n. m. Práve preto sa vtedajšia Správa TANAP-u v Tatranskej Lomnici a Výskumný ústav lesného hospodárstva vo Zvolene so svojou Výskumnou stanicou v Liptovskom Hrád-

ku rozhodli limbovú „plantáž“ situovať do nadmorskej výšky 950 metrov. Pri jej zakladaní v roku 1979 použili 36 klonov. Výberové stromy pre výrobu tzv. vrúbľovancov pochádzali z lokality Zlomiská v Mengusovskej doline a z oblasti Kôprovica v Tichej doline. Viac ako štyri desaťročia starý limbový sad aj vďaka jeho ošetrovateľom dáva úrodu dodnes, hoci výsledné množstvo vyzbieraných šišíek značne ovplyvňuje záujem stravníkov z radov zvieracej ríše. Limbové oriešky totiž chutia veвериčkám a najmä orešniciam, ktoré neraz predbehnú zberačov a zlikvidujú úrodu. „Skúšali sme všeličo. Šišky sme zbierali v čase mliečnej zrelosti, striekali ich rôznymi odtieňmi farieb, zakladali siete cez celé koruny stromov, výsledok však nebol priaznivý a orešnice neraz už začiatkom júla skonžumovali všetku úrodu. Pred tromi rokmi sme zvolili inú taktiku, ochrannú sieťku sme viackrát preložili a založili sme ju len na tú časť vet-

vičiek, kde sa nachádzajú šišky. Dúfali sme, že takto zabránime náletom orešnic a napomôžeme tomu, aby dozrelo aspoň niekoľko stoviek šišíek dovtedy, kým orešnice neobjavia dozrievajúce šišky aj v okolitých lesných porastoch, no nepomohlo. Sieťku rozďobali a dostali sa k orieškom,“ hovorí Marián Jurík, vedúci ochranného obvodu Podbanské.

Najlepšie z najlepšieho

Okrem semenného sadu Brahlie sa Štátne lesy TANAP-u v súčasnosti starajú aj o ďalších šesť takýchto sádov, ktoré sú zdrojom kvalitného genetického materiálu získaného z tzv. výberových stromov. Teda toho najlepšieho, čo vtedajší odborníci v Tatranskom národnom parku našli a uznali za vhodný základ pre ďalšiu reprodukciu. Výberom stromu celý proces iba začína, zakladanie semenných sádov má totiž striktné pravidlá. „Musí to byť mix

klonov z minimálne päťdesiatich výberových stromov, pričom rozdiel počtu vrúblovancov najviac a najmenej zastúpeného výberového stromu nesmie byť väčší ako trojnásobný. Pri zakladaní a obhospodarovaní semenných sádov treba pamätať na to, aby sa zabránilo opeleniu stromov cudzím peľom, teda napríklad smrekovcový sad nemôže byť založený v blízkosti smrekovcových porastov,“ vysvetľuje Radoslav Žlkovan z odboru starostlivosti o lesy, ktorý momentálne šéfuje aj Stredisku genofondu drevín Štátnych lesov TANAP-u. Pre každý semenný sad musí byť najprv vypracovaný projekt, ktorý ako odborný garant schvaľuje Národné lesnícke centrum Zvolen, rozhodnutie o uznaní zdroja lesného reprodukčného materiálu vydáva príslušný okresný úrad, pozemkový a lesný odbor ako orgán štátnej správy. Pri výbere plochy pre semenný sad sa zohľadňujú predovšetkým pedologické a klimatické nároky jednotlivých druhov drevín, rovnako ako aj ich pôvod.

Ako glóbus

Založením sadu sa práca ani zďaleka nekončí, úroda totiž nie je zadarmo. Čakať na to, kým šišky samé spadnú, nestačí. „Je pravda, že u susedov v Poľsku nechávajú stromy prerásť, netvarujú ich, ale potom nastupuje tvrdá robota okolo oberania, takže u nás sa prijala zásada, že sady budeme udržiavať vo výške do štyroch, piatich metrov, aby sa šišky dali ľahko pozberať. Je to oveľa jednoduchšie, netreba liezť vysoko do korún, väčšinou úrodu pooberajú ženy z dvoj-, trojmetrových rebríkov, a niekde ani toľko nie, lebo máme i mladšie sady, ktoré vyslovene udržíme do výšky dva a pol, tri metre,“ vraví Štefan Lipták, ktorý sa ako dôchodca stará aj o semenné sady v najstaršom slovenskom národnom parku. Venovať sa im začal ešte v deväťdesiatych rokoch minulého storočia, keď „škôlkarčil“ na Šariši, kde bolo aj šľachtiteľské centrum, ktoré malo pod palcom semenné sady na východnom Slovensku.

Na prvý pohľad sa môže zdať, že práca v takomto sade je len sezónna záležitosť, no nie je tomu tak. „Celý rok je čo robiť. Napríklad v zime, keď napadne veľa snehu, je dobré borovicu pooklepávať, lebo môže dôjsť k vylomeniu vetví. V porovnaní s dospelým stromom niekde v lese je strom v sade iný, vetvy sú na ňom inak „rozťahané“ a keď ich privalí sneh, narobí to paseku. Po zime je potrebné urobiť jarný rez, pri ktorom sa odstránia poškodené časti, avšak ja som momentálne viac vsadil na letný, pretože pri ňom vidíme aj hustotu koruny. Pri pohľade na ňu viem, že z nej treba čosi vybrať, aby sa dovnútra dostalo slniečko a presvetlilo ju, nech má strom

Zakladanie semenných sádov má svoje vlastné striktné pravidlá. Vrúblovance z rovnakého výberového stromu musia byť čo najďalej od seba, aby sa obmedzila možnosť samoopelenia a mali by mať i rôznych susedov. Pokusný semenný sad vo vtedajšej Javorine bol prvým vo Vysokých Tatrách. Pestovala sa v ňom limba.

Inštalovanie hliníkových pásov na vrúblovance

Osadzovanie ochranej siete v limbovom sade

vytvorené dobré podmienky na rodenie, navyše v lete sa veľmi dobre hoja aj väčšie rany, takže si môžeme dovoliť i tuhší rez,“ konkretizuje postupy Lipták.

Stromy v semenných sadoch sú vytvárané do podoby glóbusu. Dôvod je prostý. „Ide o to, aby sa nám šišky ľahko oberali. Ak strom tvarujeme na spôsob glóbusu, tak horné vetvy neprekrývajú tie, ktoré rastú pod nimi. Vyžaduje si to však každoročné tvarovanie, keďže naše ihličnany rastú rýchlo a potom by sa nám to mohlo vymknúť z rúk. Niekedy dostávam otázku, či je v poriadku, keď zrežeme vrchol. Odpovedám, že áno, lebo takto vlastne „donútime“ strom kvitnúť na bočných vetvách, takže poctivo dáva svoje, avšak treba vedieť, čo sa dá odobrať,“ dodáva čiperný senior, ktorý pomáha udržiavať tatranské semenné sady spolu so svojou partiou.

Vraj aj po rokoch je to pre neho potešenie. „Niektoré sa mi vyvíjajú pred očami. Napríklad sad červeného smreka na Flaku mám, ako hovorievam, v rukách od teľaťa. Každý z nich má niečo do seba. Zaujímavý je aj Burich, ktorý už svoje prežil. Keď som ho prebral, smrekovce už boli prerastené, začali sme ich tvarovať, tam som išiel ozaj dosť drzým rezom, ale potom sa sad spamätala a ešte pätnásť rokov dával osivo. Dnes je však na ústupe, už definitívne končí. Alebo napríklad limba. Ja tej vašej hovorím poklad. Teraz možno nie je treba tolko osiva, ale vývoj počasia nasvedčuje, že ideme do horúčav. Nie je vylúčené, že límb ubudne a ak sa limba stratí, tak z ničoho sa nezaseje, čiže nie je na škodu byť pripravený,“ prízvukuje Lipták.

Majú svoju životnosť

Aj semenné sady majú svoju životnosť. „V časoch, keď som okolo nich začínal ro-

Čo je semenný sad?

Podľa zákona 138/2010 Z. z. o lesnom reprodukčnom materiáli je semenným sadom uznaná účelová výsadba klonov alebo potomstiev výberových stromov. Prvý semenný sad na území Tatranského národného parku založili ešte v roku 1958 na území dnešnej Tatranskej Javoriny. Pestovala sa v ňom limba. V sedemdesiatych rokoch minulého storočia postupne pribudli ďalšie. Rozkladajú sa v lokalitách Burich pod Dolným Smokovcom, neďaleko Starej Lesnej, na Podbanskom, v Poši nad Mlynicou a v lokalite Mlynčeky nad Rakúsmi. Okrem borovice limby sa v nich pestujú borovica lesná, smrek obyčajný a smrekovec opadavý. Ako posledný rozšíril ich rady Semenný sad Flak, nachádzajúci sa priamo v Stredisku genofondu drevín Rakúske lúky pri Tatranskej Kotline. Semenný sad sa zakladá z tých najkvalitnejších, tzv. výberových stromov pochádzajúcich z jednej semenárskej oblasti, jedného vegetačného stupňa a je určený na produkciu semena alebo semennej suroviny známej alebo predpokladanej genetickej hodnoty s cieľom zachovania genofondu výberových stromov. Okrem pravidelnejšej úrody tiež semenné sady tiež zárukou jednoduchšieho zberu v porovnaní so zberom semennej suroviny priamo v lesoch, keďže stromy sú nízke a nachádzajú sa na relatívne malých plochách, zaberajúcich spravidla zhruba hektár.

biť, dvaja veľmi múdri páni, inžinieri Chudík a Hoffman, ktorý je považovaný za otca semenných sadov na Slovensku, hovorili o nejakých tridsiatich až štyridsiatich rokoch a zhruba tak to aj vychádza. Potom záleží už len na vlastníčkovi, či pociťuje potrebu sad obnoviť, alebo ho postupne zlikviduje. V takom prípade by sa malo všetko vyfáhať, vyklčovať,“ pripomína senior, ktorý sa semenným sadom venuje už vyše štvrtstoročie. Na otázku, či majú svoje opodstatnenie aj do budúcnosti, však nemá jednoznačnú odpoveď. „Neviem, ako sa bude vyvíjať pohľad odborníkov, či usúdia, že ich treba. Dnes sa masírujú mozgy a presadzuje sa bezzásahovosť pomaly na celom Slovensku, hovorí sa o tom, že prirodzená obnova všetko zvládne, no po rokoch mô-

žem povedať, že bolo veľakrát potrebné zakročiť umelo, aby sa dosiahol efekt poriadneho lesa. A to nie som zástanca monokultúr alebo smrečín vypestovaných nárýchlo len preto, aby sme mali drevo. Som za poctivý zmiešaný les, no naň budeme potrebovať aj materiál, ktorý je umelo vypestovaný,“ uzatvára Lipták.

Smer semenná banka

Vyzbierané šišky smrekovca, smreka a borovice putujú z Tatier do Strediska genofondu a okrasných drevín OZ Semenoles v Liptovskom Hrádku, akurát limbu si v Stredisku genofondu drevín, ktoré sa nachádza v lokalite Flak neďaleko Tatranskej Kotliny, spracovávajú Štátne lesy TANAP-u vo vlastnej rézii. „Keď je úrodný rok, tak dokážeme nazbierať okolo 1 300 až 1 500 kilogramov šišíek v prípade smrekovca, pri smreku sú to aj dve, tri tony. Všetko spolu s borovicou posielame na ďalšie spracovanie do Semenolesu, kde sú klimatizované sklady, ktoré predlžujú životnosť semena a podľa potreby si potom dokážeme vyžiadať semeno daného druhu pre jednotlivé semenárske oblasti a lesné vegetačné stupne. Každé semiačko má totiž desaťmiestny kód a podľa neho presne vieme, odkiaľ je,“ ozrejmuje kroky, ktoré nasledujú po zbere šišíek v semenných sadoch, Žilkovan. Limba ako jediná ostáva doma, celé šišky najprv uskladnia do piesku na chladnom mieste priamo v Stredisku genofondu drevín, keď semeno dozreje, rozoberú sa a semená putujú rovno do výsevu. Spolu s ňou je na Rakúskych lúkach uskladnená aj jedľa, avšak tú zberači získavajú iným spôsobom, jej šišky zberajú priamo na stromoch v tzv. uznaných porastoch. ◀

„Teší ma, keď vidím, že rez sa podaril, sad plodí, šišky sú zdravé, kvalitné, majú krásny tvar a ešte sa aj páradne oberajú,“ pochvaľuje si Štefan Lipták, ktorý sa stará o semenné sady už štvrtstoročie.

Hneď vedľa Strediska genofondu rýb Východná vyrastá nádej pre výskum ichtyofauny, ktorý je na Slovensku už desaťročia značne podvyživený. Osemnásťročný gymnazista Stanislav Koreň, ktorý zvíťazil na celoštátnej prehliadke Stredoškolskej odbornej činnosti v odbore životné prostredie, geografia a geológia, sa s nami podelil s výsledkami svojho prieskumu.

📍 Stanislav Koreň
📷 archív autora a Peter Kriššák

Z výsledkov ichtyologického prieskumu Bieleho Váhu

Prieskum sa uskutočnil na základe dohody uzavretej medzi Gymnázium Kukučínova Poprad a Štátnymi lesmi TANAP-u v Tatranskej Lomnici v novembri 2020 v chovnom rybárskom revíri povľa objektov Strediska genofondu rýb Východná štátnych lesov TANAP-u. Cieľom bolo získať hodnoverné údaje o počte, druhovej, vekovej a pohlavnej štruktúre rýb, presnejšie údaje o charaktere koryta Bieleho Váhu a vlastnostiach vody, a na tomto základe vysvetliť aktuálny stav zarybnenia tohto vodného toku. Podnetom pre uskutočnenie prieskumu sú dramatické zmeny v druhovom zložení rýb, ktoré nielen z hľadiska rybného hospodárstva, ale aj z hľadiska ochrany prírody si naliehavo vynucujú vysvetlenie.

Počet a druhové zloženie rýb

Vo vybratom úseku Bieleho Váhu dlhom 520 metrov sa na desiatich stanovištiach (S1- S10) podarilo odloviť 212 jedincov piatich druhov rýb. Okrem pstruha dúhového ide o pôvodné druhy. Najpočetnejšie boli hlaváče. Hlaváč bieloplutvý predstavoval až 59 % a hlaváč pásoplutvý 20 % z celkového počtu odlovených rýb. Prekvapivo nízke bolo zastúpenie lip-

ňa tymiánového (len tri jedince s dĺžkou do 130 mm), najmä však pstruha potočného (len dva jedince s dĺžkou do 100 mm).

Dĺžka a hmotnosť pstruhov dúhových a hlaváčov

Pstruh dúhový sa väčšom počte (≥ 7) vyskytoval len na štyroch stanovištiach s hlbšou vodou. Histogram početnosti podľa dĺžkových tried je ľavostranne asymetrický. Podobne ako u pstruha potočného a lipňa tymiánového prevažujú menšie jedince s dĺžkou 120 až 166 milimetrov. Iba dva z nich dosiahli lovnú dĺžku (≥ 270 mm), a to na S10 s hlbšou vodou.

V rozdelení početnosti hlaváčov podľa dĺžkových tried ide o dvojvrcholové rozdelenie s výraznou prevahou jedincov s dĺž-

kou 77 až 105 milimetrov. Nápadne nízky je počet hlaváčov veľkosti 49 až 77 milimetrov, ktoré sú pravdepodobne koristou väčších druhov rýb.

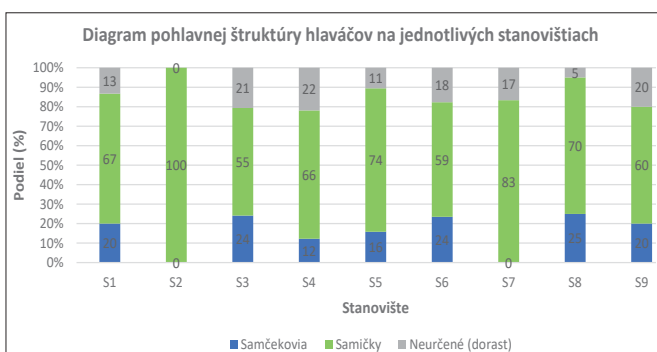
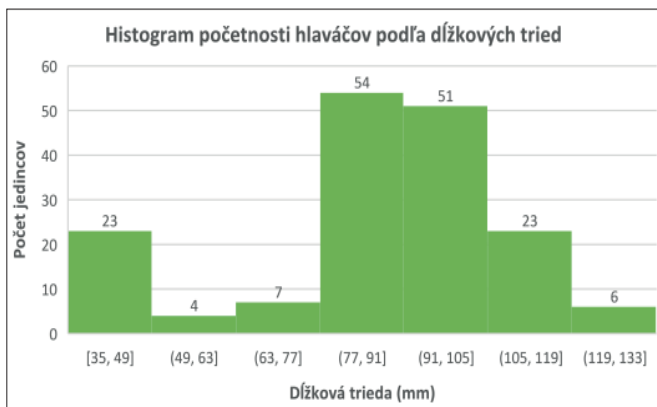
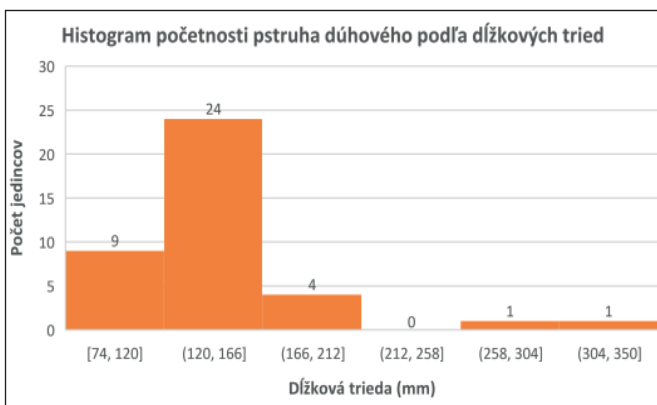
Z hľadiska počtu a dĺžky hlaváčov sme jednotlivé stanovištia zhodnotili podľa rozdielu oproti priemernému počtu, resp. priemernej dĺžky v celom úseku. Zhodnotenie priemernej hmotnosti v kombinácii s priemernou dĺžkou ukázalo na nesúlade predpokladu, že čím majú hlaváče väčšiu priemernú dĺžku, tým majú väčšiu priemernú hmotnosť. Vysvetlenie spočíva v rozličných potravných pomeroch jednotlivých stanovišť, od ktorých závisí vyživenosť ichtyofauny. Pre číselné vyjadrenie vzťahu medzi hmotnosťou a dĺžkou sme preto zvolili index I_h/d ,

Prehľad počtu odlovených rýb

Druh	Stanovište										Spolu
	S1	S2	S3	S4	S5	S6	S7	S8	S9	S10	
pstruh potočný	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
pstruh dúhový	5	0	1	0	7	0	8	9	0	9	39
lipen tymiánový	1	0	0	1	1	0	0	0	0	0	3
hlaváč bieloplutvý	11	4	18	37	12	15	5	14	8	1	125
hlaváč pásoplutvý	4	1	11	4	7	2	1	6	7	0	43
SPOLU	23	5	30	42	27	17	14	29	15	10	212

Lokalizácia stanovišť S1- S10 na úseku vybratom pre ichtyologický prieskum. Ortofoto podklad: © Národný geoportál SR 2014 SAŽP

vypočítaný ako podiel priemernej hmotnosti v gramoch a priemernej dĺžky v centimetroch. Kombináciou hodnotenia podľa počtu, priemernej dĺžky a indexu $I_{h/b}$ sme vytvorili kategorizáciu stanovišť, z ktorej vyplýva, že v skúmanom úseku Bieleho Váhu existuje vysoká rozmanitosť spoločenstiev hlaváčov, a to do takej miery, že každé z nich je z tohto pohľadu jedinečné, čo okrem iného poukazuje na úzke väzby ich čiastkových populácií na jednotlivé stanovišťa.

Veková štruktúra pstruhov dúhových a hlaváčov

Pri určení veku pstruhov dúhových sme sa opierali o vzťahy medzi vekom a dĺžkou, resp. dorastaním a dospelosťou pstruha potočného v rieke Belá, ktoré v Zborníku prác o Tatranskom národnom parku č. 1/1957 publikoval Václav Dyk. Vychádzali sme z predpokladu, že v prírodných podmienkach pri približne rovnakej úživnosti vodných tokov odpovedá rast pstruha dúhového rastu pstruha potočného, alebo je len o málo vyšší. V prípade platnosti tohto predpokladu absolútna väčšina pstruhov dúhových má dĺžku, ktorá odpovedá dvojročným jedincom. Nízke

Kategorizácia stanovišť podľa počtu, dĺžky a vyživenosti hlaváčov

Hodnotenie hlaváčov	Stanovište									
	S1	S2	S3	S4	S5	S6	S7	S8	S9	S10
podľa počtu	3	4	2	1	3	3	4	3	3	5
podľa dĺžky	2	2	3	3	2	3	3	3	1	1
podľa vyživenosti	2	2	2	1	1	3	2	2	3	2

Vysvetlivky k tabuľke

Počet	1	vysoko nadpriemerný	rozdiel +24
	2	nadpriemerný	rozdiel +12
	3	priemerný	rozdiel ±3
	4	podpriemerný	rozdiel -11,-12
	5	ojedinelý výskyt	rozdiel -16
Dĺžka	1	vysoko nadpriemerná	rozdiel +35 mm
	2	nadpriemerná	rozdiel + 6 až 7 mm
	3	priemerná	rozdiel ± 5 mm
Vyživenosť	1	nadpriemerne vyživené	$I_{h/d} > 1,25$
	2	priemerne vyživené	$I_{h/d} = 1,00 - 1,24$
	3	podvyživené	$I_{h/d} < 1,00$

zastúpenie mladších pstruhov s dĺžkou do 100 milimetrov môže byť dôsledkom predácie väčšími rybami.

O hlaváčoch je známe, že v dospelosti dosahujú dĺžku 80 až 120 milimetrov, maximálne 150 milimetrov. Naše merania potvrdzujú tieto názory (najdlhší jedinec meral 129 mm). Dožívajú sa piatich až šiestich rokov. Rovnako ako pstruh potočný alebo lipenň tympiánový patria teda ku krátkovekým druhom. Na rozdiel od pstruhov dúhových ide najmä o staršie, trojročné až šesťročné jedince. Chýbajú mladšie, predovšetkým dvojročné rybky s dĺžkou 50 až 80 milimetrov, ktoré sa akiste stávajú najčastejšou korisťou lososovitých druhov rýb.

Pohlavná štruktúra hlaváčov

Vzhľadom k prevahe nedospelých jedincov pstruhov dúhových sme vo väčšine prípadov nedokázali rozoznať ich pohlavie, pretože znaky pohlavného dimorfizmu nemali ešte morfológicky preukazné. V prípade hlaváčov sú výsledky mimoriadne prekvapujúce. V prípade hlaváča bieloplutvého v celom skúmanom úseku výrazne prevládajú samičky (pomer samec : samica = 1 : 6,4). V prípade hlaváča pásoplutvého je už však pohlavný pomer vyrovnanjší (1 : 1,3). Podľa doterajších názorov obidve pohlavia hlaváča bieloplutvého pohlavne dozrievajú rok až tri roky po vyliahnutí, hlaváča pásoplutvého po dvoch rokoch. Obidva druhy sa v čase neresenia správajú rovnako. Samčekovia do pripraveného úkrytu vlákajú samičky, ktoré tam zvyčajne nakladú do 500 ikier. Samčekovia ich oplodnia a až do vyliahnutia plôdika ich ošetrujú a strážia pred predátormi. Pravdepodobne v náročnej obľavnej funkcii s cieľom zachovania vlastnej populácie spočíva ich väčší úhyn, čo však nevysvetľuje prívelký rozdiel v pohlavnom pomere medzi hlaváčmi bieloplutvými a pásoplutvými.

Na záver

Zhodnotením hĺbky vodného toku, charakteru jeho dnových sedimentov, prietoku a vlastností vody (obsahu rozpušteného kyslíka a vodivosti) konštatujeme, že vodné prostredie Bieleho Váhu poskytuje optimálne podmienky pre život a rozmnoženie ichtyocenóz, avšak rozdiely v ich zložení na jednotlivých skúmaných stanovištiach objasňuje len čiastočne. V skúmanom úseku Bieleho Váhu priradenom k revíru so zákazom lovu zvlášť závažná je otázka absencie pstruhov potočných a lipenňov tympiánových. Prikláňame sa k názoru, že hlavnou príčinou je intenzívny lov rybožravými živočíchmi, najmä vydrami a volavkami. ◀

Odkiaľ sa vzala ryba?

 Pavol Ičo

V tatranských plesách, riekach a jazeroch môžeme nájsť rôzne druhy rýb. Tieto živočíchy obývajú vodné toky už stovky miliónov rokov, starobylú históriu však má za sebou aj ich názov.

Najstaršie podoby slova „ryba“

Ide o výraz, ktorý existoval už v praslovanskej, teda jazyku, ktorým na našom území hovorili predkovia Slovanov ešte pred príchodom Cyrila a Metoda. Podľa niektorých jazykovedcov bolo toto slovo odvodené od starohornonemeckého tvaru „rūpe“ (húsenica). Iná teória vychádza z predpokladanej súvislosti s praslovanským slovesom „ryti“ (ryť), nakoľko slovo „ryba“ údajne najprv označovalo iba tie druhy, ktoré sa zavrtávajú do bahna. Ďalší výklad poukazuje na praslovanské slovo „arębъ“ (t. j. jarabý, pestrofarebný – so špeciálnym znakom, tzv. tvrdým jerom vyslovovaným ako ultrakrátke *u* na konci) ako východisko pre slovo „ryba“, ktoré sa podľa tejto teórie pôvodne vzťahovalo zrejme iba na pestré lososovité ryby. Rozšírený je taktiež názor o možnej súvislosti so staroindickým, vyše štyritisíc rokov starým slovom „vāri“ (voda), podľa ktorej sa výraz ryba už odpradáva vzťahoval na rôznych príslušníkov rodu *Piscis* – teda na všetky kruhoústne a čelustnatce s výnimkou štvornožcov.

Zápisy v slovenčine

Najstarší známy písomný záznam slova „ryba“ (v tvare „Riba“) sa objavil v spise datovanom do roku 1244 a označoval vodný tok pri obci Blatnica (okres Martin), zvaný v latinčine „fluvium Ribe“ (Rybia rieka), teda zrejme súčasný Blatnický potok. Starobylý je tiež prvý známy zápis slova *rybník* – o dnes už neexistujúcej obci Ribnic (t. j. Rybník), ktorá sa nachádzala pri Trenčíne, sa zmiňuje písomnosť datovaná do roku 1208. Tá je súčasťou zbierky stredovekých listín s názvom *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae* (Slovenský diplomatár).

Avšak prvé známe zápisy vzťahujúce sa na rybu ako na vodného živočicha alebo na rybník, ako na vodnú nádrž slúžiacu na chov rýb, pochádzajú až zo 16. storočia. Trebárs v roku 1562 bol výraz *ryba* zapísaný v podobe „rybek“ (rybičiek) v obci Krasňany (okres Žilina) a z roku 1685 sa nám zachoval záznam o použití tohto slova v tvare množného čísla *ryby*.

Čo sa *rybníka* týka, v súvislosti s opravou hrádze sa o ňom zmiňuje

žilinská písomnosť z roku 1599, ktorá taktiež obsahuje záznam slova *rybnikár* (v tvare „rybnykarowy“ – rybnikárovi), slúžiaceho na pomenovanie správcu rybníka. *Rybnikára* neskôr výstižne popísala definícia z latinsko-slovenského *Kamaldulského slovníka* (r. 1763), podľa ktorej mu najväčšiu rozkoš spôsobuje starostlivosť o ryby a rybárčenie. Tento slovník taktiež uvádza heslo „rybárka“.

Z 18. storočia (r. 1777) zasa pochádza najstarší známy zápis výrazu *rybacina* (v tvare „ribaczini“ – rybaciny), ktoré znamenal neznámy pisár v obci Jacovce (okres Topoľčany).

Slovo *rybár* bolo spomenuté v roku 1629 v spise z Kysuckého Nového Mesta (v podobe „ribar“) a výraz *rybárstvo* označujúci chytenie rýb obsahuje písomnosť z Liptova, datovaná do roku 1676.

Zmienky v ľudovej slovesnosti

Prirovnanie *byť nemý ako ryba* bolo zachytené v rámci spojenia „aposstolowe, kteri byli gako riby nemi“ (apoštolí, ktorí boli nemí ako ryby) v rukopise s názvom *Sermones quadragesimales* (Pôstne kázne) z roku 1781. Jeho obdoba *mlčať ako ryba* bola zaznamenaná v písomnosti *Concionnes Slavico-Bohemicae* (Kazateľnice Slovensko-České) z 18. storočia.

Spisovné tvary

Prvý kodifikátor slovenského jazyka, Anton Bernolák, vždy zapisoval slovo *ryba* s mäkkým *i* a na jeho spôsobe zápisu nič nemenil ani Ľudovít Štúr. Až v rámci tzv. Hodžovsko-hattalovskej jazykovej reformy slovenčiny v 50. rokoch 19. storočia bolo *i* vymenené za *y*. ◀

Použitá literatúra:

BERNOLÁK, A.: Slowár Slowenski Češko-Latinsko-Německo-Uherski. 1825. Dostupný online: <<http://www.juls.savba.sk/ediela/bermolak/>>.
KRAJČOVIČ, R.: Vývin slovenského jazyka a dialektológia. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1988. 343 s.
KRÁLIK, Ľ.: Stručný etymologický slovník slovenčiny. Bratislava: Veda, 2015. 704 s. ISBN 978-80-224-1493-7.
MACHEK, V.: Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. Praha: Vydavatelství ČSAV, 1957. 627 s.
MAJTÁN, M. – KUCHAR, M. – SKLADANÁ, J. (red.): Historický slovník slovenského jazyka V, R – rab. Š – švrkotat'. Bratislava: Veda, 2000. 692 s. ISBN 80-224-0628-7. Dostupný online: <<http://slovniky.juls.savba.sk/?d=hssjV>>.
ŠTÚR, Ľ.: Náuka reči slovenskej. 1846. Dostupný online: <http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1808/Stur_Nauka-rci-slovenskej/1#axzz4lsUDzSCn>.

Lumnitzerova veduta na jednom zo zvitkov, ktoré našiel robotník pri rekonštrukcii reduty. Zelená fľaša síce „priniesla obeť“, no listiny ostali nepoškodené.

Keď budova prehovorí

Dobрым zvykom našich predkov bolo vkladať do útrob významných budov dýchajúcich minulosťou časové kapsule s listinami či tlačovinami. Ukryté artefakty mali budúcim generáciám prezradiť čosi zo života doby minulej. Najnovšie sa „rozrozprávala“ kežmarská reduta.

 Jana Tomalová Iveta Bujnová

Začiatkom júla pri rekonštrukcii národnej kultúrnej pamiatky zo 17. storočia objavil jeden z robotníkov starú zaprášenú zelenú fľašu. Starostlivo uschovávala vyše dvesto rokov dva zvitky listín, v oboch prípadoch ide o tlač na papieri. Na zvitku z roku 1817 dominuje litografia tatranskej panorámy a Kežmarku. Samotný „výhľad“ alebo vedutu, teda maliarsky záznam výseku krajiny, už historické pramene poznajú z dvoch zbierkových predmetov Múzea v Kežmarku. Prvým je štočok – negatív veduty na medenej platni z roku 1814 slúžiaci na otláčanie. Medirytina pochádza z dielne Johanna Georga Lumnitzera, ktorý pôsobil po návrate zo štúdií ako učiteľ kreslenia v Kežmarku a neskôr ako evanjelický kazateľ v Tešíne a Brne.

Jeho vyobrazenie sa používalo na mestských i cechových listinách, nuž a práve tovarišské vysvedčenie hodinára v rámci zámočnickeho cechu v Kežmarku je druhým zbierkovým predmetom s Lumnitzerovou vedutou v múzeu. Vysvedčenie bolo vystavené 7. apríla 1823 na meno Matias Malitský zo Spišskej Soboty.

Pohľad z éry pred požiarmi a rekonštrukciami

Vedutu, presnejšie jej „mestskú“ časť, otvára v smere zľava doprava dnes už neexistujúca vstupná veža, takzvaná Vyšná brána, napravo od nej vidíme drevený artikulárny kostol ešte s vežičkou. Ďalšími z dominant sú kežmarská radnica v podobe spreď prestavby po

požiarom v roku 1922 a reduta, zrejme tiež pred rekonštrukciou do dnešnej podoby. „O čosi ďalej sa týči Bazilika sv. Kríža s renesančnou zvonnicou, nasleduje Paulínsky (Mariánsky) kostol, vtedy bez vysokej zástavby domov. Vedľa vidieť ďalšiu mestskú bránu – Nižnú, z ktorej dnes ostalo iba torzo, no a, samozrejme, Kežmarský hrad so všetkými vežami. Vstupná má iný tvar ako tá dnešná, nakoľko po požiari v roku 1902 bola prestavaná. Rovnako inak vyzerá strecha nad hradnou kaplnkou,“ konkretizuje historik Múzea v Kežmarku Vladimír Ševc. V hornej časti si môžeme všimnúť erb mesta s neštandardne spodobeným štíhlým anjelom, ktorý vystriedal bežne zobrazovaného „moletnejšieho kolegu“.

Flóru Tatier preskúmal Švéd

Panoráma ponúka dominantné štíty – Slavkovský, Prostredný hrot, Lomnický, Kežmarský, napravo v popredí Stežky a úplne na východe Belianske Tatry. Systematické názvoslovie Tatier sa začalo vytvárať po vzniku Uhorského karpatského spolku, teda po roku 1873. A tak sme hľadali zdroj, ktorý by nám Tatry ukázal v dobe najbližšej vzniku Lumni-

tzerovej veduty. Jedna rada a nie dlhá chvíľa v archíve stačili na to, aby sme sa dostali k Wahlenbergovej mape Tatier z roku 1813, teda len rok pred vznikom medenej platne z dielne J. G. Lumnitzera. Slávny švédsky botanik Göran Wahlenberg počas svojich ciest v rokoch 1812 až 1814 strávil dva a pol mesiaca v Tatrách a južnom Podtatří. Výsledkom bolo obširne dieľo o flóre Vysokých Tatier, ku ktorému priložil mapu s mierkou 1:285 000. Jej podkladom bola mapa Uhorska od D. Göröga vydaná začiatkom 19. storočia vo Viedni. V takmer nezmenenej podobe prevzal Wahlenberg od Göröga aj názvoslovie, najväčším prínosom Švéda je však vlastné a na tú dobu mimoriadne presné barometrické meranie.

Pozrime sa na niektoré merané body Wahlenbergovej mapy súvisiace s Lumnitzerovou vedutou v poradí súčasný názov – názov podľa Wahlenberga a v zátvorke uvádzame rozdiel oproti reálnej výške v metroch. Wahlenberg nami uvedeným meraným bodom „pridať“, preto sú všetky čísla „plusové“: Lomnický štít – Cacumen Lomnitzense (51), Lomnický hrebeň – Kahlbacher Grat (56), Skalnaté pleso – Trichtersee (37), Stežky – Stösschen (42), Hlúpy vrch (Belianske Tatry) – Thörichterngern (12).

Ktorá budova prehovorí najbližšie?

Na druhej strane zvitku s Lumnitzerovou vedutou je ručne písaný text, s najväčšou pravdepodobnosťou ide o zoznam donátorov, ktorí sa zaslúžili o vtedajšiu rekonštrukciu reduty. Na druhom zvitku sa nachádza zoznam predstaviteľov mesta z roku 1815, zápis na prvej listine však pochádza z roku 1817. „Všetky údaje, ktoré sa našli vo fľaši, sú dôkazom, že reduta bola v tomto roku zrekonštruovaná. Keď sa v súčasnosti pozeráme na listiny, vieme porovnať údaje, ktoré sú z predstavenstva mesta v danom roku s listinou, ktorú máme v múzeu z roku 1832,“ vysvetľuje riaditeľka Múzea v Kežmarku Erika Cintulová.

Oba zvitky by mali nájsť nový domov v zbierkotvornej inštitúcii. Pamiatkari jednoznačne odporučili „domáce“ Múzeum v Kežmarku, prípadne štátny archív v Poprade. Samospráva po súčasnej rekonštrukcii reduty nadviaže na predkov a ukryje odkaz pre ďalšie generácie. Nuž a ktovie, ktorá zo vzácnych budov prehovorí najbližšie... ◀

V znamení osláv

Svoju storočnicu „jamesáci“ oslávili nielen na všetkých štyroch tatranských chatách, ktorých spoluvlastníkom je Slovenský horolezecký spolok (SHS) JAMES, ale jeho zakladateľom vzdali hold aj priamo v Spišskej Novej Vsi, kde sa začala písať história organizácie, ktorá má dnes okolo osemtisíc členov.

 Martina Petránová

V poradí už 97. Tradičný horolezecký týždeň JAMES priniesol na Popradské pleso, kde si „jamesáci“ rozložili hlavný stan, maratón filmov a prednášok. Rakúsky himalájista Peter Habeler, ktorý mal byť jeho hlavným hosťom, musel účasť na oslavách storočnice síce odrieknuť, no pozvanie prijal Poliak Krzysztof Wielicky, ktorý ako piaty človek na svete vystúpil na všetkých štrnást osemtisícovkách, tri z nich dokonca zdolal v zime ako prvý. V programe figurovali aj ďalšie známe mená ako Zoltán Demján, Michal Orolin, Josef Rakoncaj, Jaromír „Jarýk“ Stejskal či Peter Hámor, predstavila sa však aj mladšia generácia lezcov ako Michal Sabovčík, Jozef Krištoffy, Martin Krasňanský, Ondrej Húserka.

Výnimočný podtón dali tohtoročnému horolezeckému týždňu oslavy storočnice spolku, ktoré odštartovali už v Bratislave spomienkou pri hrobe Františka Liptáka, jedného zo zakladateľov JAMES-u, Mikulášovi Mlynárčikovi (v historických prameňoch sa uvádza aj ako Mlynárčik či Mlynárčík, pozn. red.) a Gustávovi Nedobrému sa „jamesáci“ poklonili na cintoríne v Spišskej Belej a v Novom Smokovci. Pamätnú tabuľu im odhalili na budove spišskonovoveskej reduty, kde sa v auguste 1921 uskutočnila ustanovujúca schôdza vtedy ešte horolezeckého krúžku IAMES, ktorý vraj dostal názov podľa ich obľúbenej broskyňovej zavaraniny.

Záujem rastie

Odvtedy prešlo rovných sto rokov, dnes má SHS JAMES približne osemtisíc členov, ktorí sú organizovaní individuálne alebo v jednom zo 170 klubov. „Každý rok zhruba o desať percent navyšujeme našu členskú základňu, v tomto momente je určite najbohatšia v histórii spolku. Myslím si, že nikdy sme nemali viac členov ako teraz, čiže záujem o lezenie tu určite je. Všeobecne pohyb v prírode je pre ľudí čím ďalej zaujímavejší, a to nielen pre „kovidové“ časy, ktoré dnes žijeme,“ hovorí Anton Pacek,

súčasný predseda SHS JAMES. Aj preto sa spolok snaží čoraz viac aktivizovať členskú základňu, do karát mu hrá i skutočnosť, že sa športové lezenie konečne dostalo na olympijské hry. „Pred nami je viacero výziev. Chceme predovšetkým pripraviť dobré podmienky pre našich vrcholových aj výkonnostných športovcov, či už v horách alebo na pretekoch. Asi ako každá športová organizácia sa boríme s nie úplne výdatnými finančnými zdrojmi, čo nás trochu limituje v ďalšom rozvoji, ale hľadáme možnosti, ako to vyriešiť,“ konštatuje Pacek.

Z Lomničáku na známku

Oslavy storočnice bude pripomínať aj poštová známka, ktorej autorom je sochár Štefan Papčo. Ružomberčan sa pred trinástimi rokmi v Tatrách zviditeľnil, keď umiestnil drevenú sochu bivakujúceho horolezca v stene Lomnického štítu. Teraz z nej ako motív použil detail. „Pre mňa bolo horolezectvo vždy niečím viac ako len obyčajným športom. Práve moment, keď lezec potrebuje prečkať noc a zabivakovať, je ten, ktorý oddeľuje fyzický výkon od priestoru pre určitý vnútorný rozmer, čo sa premietlo aj do mojich sôch, ktorých som spravil niekoľko v tejto pozícii,“ prezradil umelec, ktorého tvorba je inšpirovaná prevažne vlastnými lezeckými zážitkami z hôr.

Nová cesta

Pôvodnej myšlienke tatranských „jamesáckych“ týždňov ostali horolezci verní až do dnešných dní, ich hlavnou náplňou je predovšetkým lezenie. Ani tento rok preto nechýbali ani tradičné preteky v boulderingu či vyhodnotenie najlepších výstupov, ktoré urobili počas horolezeckého týždňa. Husársky kúsok sa podaril trojici Igor Pap, Michal Sabovčík a Miroslav Mrovčák. Za 19 hodín vyliezli novú cestu s parametrami 320 metrov, 7+A2 – A3 v severovýchodnej stene Kupoly, ktorá dostala názov 100 rokov JAMES-u. ◀

„Jamesácka“ história v kocke

 Martina Petránová

Sto rokov existencie organizovaného horolezectva pod hlavičkou JAMES-u mapuje aj knižná novinka, ktorá vyšla práve pri príležitosti osláv tohto historického mílnika.

Bezmála päťstostranová publikácia čitateľovi ponúka kvantum informácií a obrazového materiálu, vďaka čomu získava dokonalý prehľad o najvýznamnejších momentoch spätých s dejinami tohto horolezeckého spolku, ktorý svoju kapitolu začal písať v roku 1921 vďaka trojici nadšencov previazaných nielen spoločným lanom, ale najmä láskou k horám.

Kniha ponúka doposiaľ najkomplexnejší pohľad na históriu slovenského horolezectva vrátane obdobia pred vznikom JAMES-u. Rozdelená je do dvadsiatich kapitol, v ktorých sú precízne zaznamenané aktivity, mílniky, úspechy, no i chyby horolezcov. To všetko sa autorom bez zbytočného pátosu podarilo zasadiť do historického kontextu – a to aj napriek tomu, že cesta, po ktorej sa spolok uberal, bola neraz trnistá a plná prekážok, ktoré súviseli buď s konkrétnou dobou, voj-

novými časmi, politickým zriadením či neskúsenosťou, ba až naivitou vedúcich osobností.

Zostavovatelia Vladimír Linek, Marko Mižičko a Marián Šajnoha spoločne s kolektívom odviekli kusisko práce, popasovať sa museli s obrovským množstvom faktov, ktoré v tejto oblasti prinieslo uplynulých sto rokov. Po tešia i dobové fotografie a autentické dokumenty, ktoré sa im podarilo nájsť v archívoch či súkromných zbierkach. Hneď v úvode zaujme napríklad reprodukcia z denníka Mikuláša Mlynárčika, jedného zo zakladateľov spolku, ktorý zachytáva prvé kroky JAMES-u a práve preto má aj nesmiernu dokumentačnú hodnotu.

Precízne spracované obdobia „jamesáckych“ dejín postupne striedajú kapitoly venované jednotlivým horolezeckým disciplinám a najhodnotnejším športovým výkonom na skalách, bouldroch či v skialpinizme doma i v zahraničí. Ich autori mali čo robiť, aby z kvanta pozoruhodných počínov vyseletovali tie naj, ktoré si vo finále našli miesto na stránkach knihy. Priestor v nej dostali aj športové podujatia či tatranské vysokohorské chaty, zvlášť tie, ktoré Slovenský horolezecký spolok JAMES vlastní spoločne s Klubom slovenských turistov. Záverečnú kapitolu zostavovatelia publikácie 100 rokov JAMES s podtitulom História slovenského horolezectva 1921 – 2021 venovali osobnostiam, ktoré stáli na čele spolku.

Na príprave knihy sa podieľalo celkovo osemnásť autorov, avšak zdrojom informácií a obrazového materiálu im boli desiatky ďalších nadšencov, vďaka ktorým je toto dielo na svete. Zoženiete ho napríklad v e-shope na „jamesáckej“ webstránke. ◀

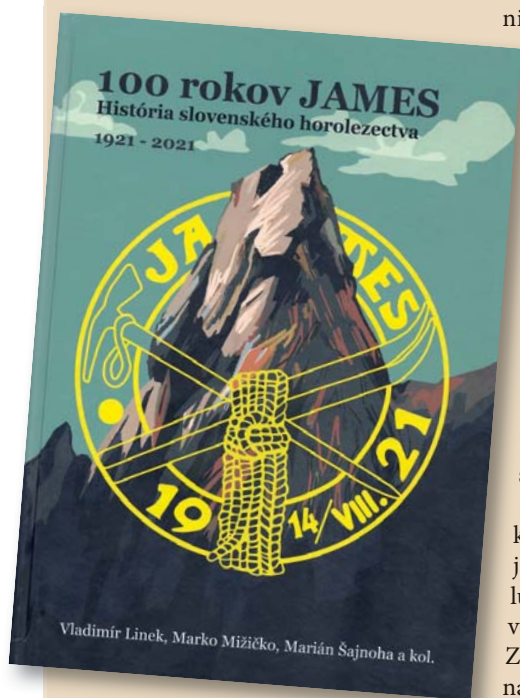

Dokončenie z predchádzajúceho čísla

Ďalšie aktivity „jamesákov“

Členovia horolezeckého spolku významným spôsobom ovplyvnili rozvoj cestovného ruchu nielen vo Vysokých Tatrách, ale aj v ostatných slovenských horstvách. Svojimi aktivitami vytvárali podmienky pre popularizáciu turistiky, horolezectva i lyžovania. Spomeňme vyznačkovanie Slovenského raja či osadenie rebríkov v tiesňavách. „Jamesáci“ sa podpísali pod viacero významných podujatí. Prvým masovým bol výstup na Gerlachovský štít. Na strechu vtedajšieho Československa 12. augusta 1923 vystúpilo 203 turistov a turistiek. Na vrchole sa uskutočnila národná slávnosť pri príležitosti vztýčenia československej zástavy na najvyššom bode republiky.

„Jamesáci“ patrili k členom záchranného zboru a stáli za vrcholovými „krabicami“ na tatranských štítoch. Lásku k horám propagovali aj prostredníctvom vydávanej literatúry. Spomeňme aspoň prvú. V roku 1934 sa na knižný trh dostala prvá *Praktická príručka pre horolezcu* z pera Karola Riegla. Keďže medzi návštevníkmi hôr bol o takúto literatúru záujem, v ďalších rokoch ho nasledovalo viacero „jamesákov“,

Fotografia zachytáva XIV. letný horolezecký týždeň od 9. do 16. augusta 1936. V strede je Jozef Šimko, František Lipták a špkt. Karel Riegler.

Päť písmen na horolezeckom nebi svieti už 100 rokov

ktorí postupne vydávali horolezeckých či turistických sprievodcov.

Podieľali sa aj na usporiadaní VI. medzinárodného kongresu Únie alpinistov (L'Union Internationale des Associations d'Alpinisme), ktorý sa konal 29. až 31. augusta 1938 v Prahe pri príležitosti 50. výročia vzniku KČST. KČST, Klub alpinistov československých a Spolok tatranských horolezcov JAMES spoločne zorganizovali podujatie, ktoré si nenechali ujsť zástupcovia národných organizácií zo Švajčiarska, Francúzska, Švédska, Grécka, Bulharska, Juhoslávie, Španielska, Katalánska a Monaka.¹⁹ „Jamesákov“ na oficiálnej časti v Prahe zastupovali František Lipták, Ján Oružinský a dr. František Pitek. Následne účastníci kongresu vyrazili do hôr. Vo Vysokých Tatrách strávili štyri dni. Vo štvrtok 2. augusta dorazili na Štrbské Pleso, kde boli ubytovaní v zariadeniach KČST, v nasledujúci deň absolvovali výstupy v zá-

padnej časti Tatier. Nasledoval presun do Tatranskej Kotliny a Ždiaru, kde sa okrem iného zúčastnili pobožnosti pri tatranskom vysokohorskom kríži na Príslope či prehliadky zámočku v Javorine. V posledný deň sa opäť venovali športovým výkonom tentoraz vo východnej časti Tatier.²⁰

Klub slovenských turistov a lyžiarov vo Svätom Mikuláši spolu so Sborom tatranských horolezcov JAMES KSTL pripravili na 9. júla 1939 prvý Národný výstup na Kriváň, ktorý bol vtedy spojený s oslavou samostatnosti Slovenska. Podujatia sa zúčastnilo 277 ľudí od Bratislavy po Michalovce a od Tvrdošína a Bardejova po Krupinu, celkovo bolo zastúpených 51 miest a obcí.²¹

Ingrid Janigová, Štátny archív Prešov, pracovisko Archív Poprad

Štátny archív v Prešove, špecializované pracovisko Spišský archív v Levoči a Múzeum TANAP-u

Schyľovalo sa k reorganizácii

Aj keď sa „jamesáci“ nikdy nebránili spolupráci s inými združeniami a organizáciami, svoju autonómiu si starostlivo strážili. Rok 1938 však priniesol do života celej spoločnosti zmeny a tie sa nevyhli ani aktivitám v horách. V nedeľu 6. novembra 1938 v miestnosti u Krompecherov v Liptovskom Svätom Mikuláši sa uskutočnilo stretnutie 41 delegátov zastupujúcich viacero organizácií. Krajinský úrad v Bratislave zastupoval radca Dr. František Sedláček, KČST v Prahe JUDr. Pavel Pásek a František Burger, Sväz lyžiarov RČS v Prahe Miloslav Slávik. Zastúpenie tu mala aj Západoslovenská župa Sväz Lyžiarov RČS v Banskej Bystrici, Skiklub v Banskej Bys-

trici, turistické župy KČST na Slovensku – Fatranská, Nitrianska, Stredoslovenská, Považská, Tatranská a Tatranská komisia KČST. Odbory KČST: Banská Bystrica, Dolný Kubín, Kežmarok, Liptovský Svätý Mikuláš, Liptovský Hrádok, Nový Smokovec, Ružomberok, Spišská Nová Ves, Trenčín, Vrútky a Žilina. Nechýbali tam predstavitelia Spolku záchranej služby vo Vysokých Tatrách, Spolku záchranej služby vo Fatre, Slovakotouru, Kancelárie propagácie Slovenska v Prahe, štátnych kúpeľov, Demänovskej jaskyne a mesta Liptovský Svätý Mikuláš.

Nepřítomnosť ospravedlnil vládny komisár – notár Dr. Koloman Štefkovič a zástupca Športového klubu Vysoké Tatry Ing. Juraj Országh, ktorý sa nechal počuť, že sa pripájajú k uzneseniu, ktoré bolo zrejme vopred. Veď niektorí aktéri sa stretli už v predchádzajúci deň.

Schôdzu otvoril predseda Tatranskej župy KČST František Lipták a oznámil, že porada sa koná po dohode so sloven-

bore KSTL nechýbali ani mená dovedy figurujúce v JAMES-e, či už to bol František Lipták, Jozef Šimko alebo Gustáv Nedobry.

V rámci KSTL vznikla horolezecká sekcia Sbor tatranských horolezcov JAMES – KSTL. Prvý zjazd výkonných horolezcov sa konal na Popradskom plese 9. augusta 1940. Predsedom sa stal František Lipták, náčelníkom Jozef Šimko a pokladníkom Ladislav Stassel. Vo výkonnom výbore sa objavili aj ďalšie známe mená z predchádzajúceho „jamesáckeho“ obdobia, či už to bol Oružinský, Mlynarčík, Brandebur, Eggenberger a Šimková. Zásadnou zmenou bolo členstvo v Sbere. Uchádzačom z radov členskej základne KSTL stačilo absolvovať dva horolezecké týždne alebo podniknúť aspoň tri turistické túry, z toho aspoň jeden z výstupov mal byť náročnejšieho charakteru.²² V horolezeckej sekcii bolo zaregistrovaných 1 956 členov.²³ V tomto momente sa z výberovej organizácie stala masová.

Druhý zjazd výkonných horolezcov sa konal v roku 1943 na Popradskom plese, ale tretieho sa horolezci dočkali až po druhej svetovej vojne. Účastníci sa stretli v jedálni Chaty pri Zelenom plese 10. augusta 1946, stretnutie sa konalo pri príležitosti 25. výročia organizovaného slovenského horolezectva.

Vráťme sa však ešte o rok späť, keď sa bratislavská časť JAMES-u zišla 27. júna 1945 na priateľskej schôdzke, ktorej výsledkom boli pripomienky adresované Sboru tatranských horolezcov JAMES, a to aby bola zachovaná právna a hospodárska kontinuita JAMES-u ako autonómnej zložky KSTL, resp. organizácie, ktorá po nej nastúpi. Ďalej žiadali, aby tatranské vysokohorské chaty patriace nemeckým, resp. maďarským klubom boli pridelené do vlastníctva „jamesákom“. Taktiež žiadali o rozhodujúci vplyv pri obsadzovaní chat a útulní v oblasti Vysokých Tatier, kde v prípade záujmu mali byť uprednostnení členovia JAMES-u a aktívni mladí horolezci. Zasadili sa za to, aby sa uskutočnil tradičný horolezecký týždeň, aj napriek neľahkej povojnovej situácii a prikláňali sa aj k tomu, aby sa pristúpilo k vybudovaniu vysokohorskej chaty v severnej oblasti Vysokých Tatier. Posledným bodom pripomienok bola požiadavka na vtedajšie vedenie, aby bratislavské členstvo písomne informovali o jednaniach s centrálnymi úradmi, menovite s Poverením pre školstvo a osvetu. V rokoch 1945 až 1949 vo funkcii II. podpredsedu KSTL bol František Lipták, na čele slovenských horolezcov stál Jozef Šimko, náčelníkom bol Alexander Huba, tajomníkmi Ludovít Haydu a Róbert Kubín. Pokladňu mala

na starosti Melinda Bežániová.

Politicko-spoločenské dianie v povojnovom Československu si však išlo svojou cestou a revolučné dianie roku 1948 sa prejavilo aj pri činnosti turistických a športových organizácií. Vo štvrtok 14. júla 1949 bol schválený zákon o štátnej starostlivosti o telesnú výchovu a šport, ktorým bol zriadený Štátny výbor pre telesnú výchovu a šport. Tvorili ho zástupcovia Československej obce sokolskej, celonárodných ľudových organizácií a vynikajúcich pracovníkov v odbore zdravotníctva, telesnej výchovy a športu. Na Slovensku bol s osobitými právomocami ustanovený Slovenský výbor pre telesnú výchovu a šport. V praxi to znamenalo, že všetky aktivity, podniky a organizácie mali patriť pod Jednotnú telovýchovnú organizáciu (JTO) Sokol.²⁴ Platilo to či už pre KSTL, ale aj pre JAMES. Predstavitelia týchto organizácií sa snažili brániť, a preto sa 26. apríla 1949 v Liptovskom Svätom Mikuláši stretli a podpísali zástupcovia zložiek KSTL Pamätný spis. Upozorňovali v ňom na problém splynutia turistiky a horolezectva s telesnou výchovou i na možné úskalia, keďže KSTL i JAMES patrili k hybným silám rozvoja cestovného ruchu v horských oblastiach. Pamätný spis bol adresovaný prezidentovi, poslaneckému zboru i ministrom vtedajšieho Československa. Línia zjednocovania však bola daná a ich hlasy neboli vypočuté. V rámci začlenenia do JTO Sokol boli vytvorené dve sekcie – Náčelníctvo športu a Náčelníctvo turistiky a táborenia, kde vznikli tri podsekcie – ústredie turistiky, ústredie táborenia a ústredie horolezectva. K ústrediu horolezectva bola pričlenená aj záchranná služba a Sbor vodcov z povolania. Pri krajských výboroch Sokola v Košiciach, Žiline a Banskej Bystrici figuroval samostatný zástupca horolezectva a upravená bola aj činnosť nižších zložiek, kde mali fungovať dovedejší funkcionári KSTL a ich úlohou bolo vytvárať prostredníctvom masového výcviku káder schopných horolezcov.²⁵ Na schôdzi užšieho výboru Horolezeckého ústredia (HÚ) Ústredného výboru Sokola sa hovorilo o tom, aby z úcty k tradíciám nevymizol v slovenskom horolezectve názov JAMES. Pokladník vtedajšieho HÚ Igor Fábry navrhol, aby horolezecký oddiel Sokola JNV Vysoké Tatry prijal prímenie JAMES. Odvolal sa tak na vystúpenie slovenského generálneho tajomníka Vyhnálka z Československej obce Sokolskej (ČOS), že je prípustné zachovanie názvov sokolských jednôt, ktoré majú v našom športe tradíciu, ako Sparta, Slávia, Rudá Hviezda a pod.²⁶

Zjednotenie prišlo, ako sa hovorí, dobrovoľne-nasilu, čo mnohým dovedejším funkcionárom nebolo po vôli. Hoci

Publikácia Průručka pro horolezce z roku 1934, ktorej autorom je špkt. Karel Riegler, o obálku sa postaral Košičan Róbert Kubín. Vydaná bola pod hlavičkou Spolku tatranských horolezcov JAMES a je prvou svojho druhu v horolezeckej literatúre vydávanej v slovenskom jazyku.

skou vládou, aby sa všetky spolky spojili a sústredili tak sily do jednej organizácie. Výsledkom bolo uznesenie, že všetky Zväzy lyžiarov RČS, odborov a žúp KČST na Slovensku, JAMES a záchranné služby vytvorili Klub slovenských turistov a lyžiarov (KSTL) so sídlom v Liptovskom Svätom Mikuláši. Kancelária nového ústredia priebežne pôsobila v miestnostiach Tatranskej komisie KČST v Novom Smokovci, ale postupne sa mala presťahovať do mikulášskeho turistického domu. V ústrednom vý-

formálne už fungovala jednotná spojená organizácia, prakticky, a to najmä ho podársky, usporiadaná nebola. Práve horolezci v tomto období boli najväčší rebeli. HÚ z dôvodu neusporiadaných pomerov bývalého JAMES-u stále nebolo začlenené do ÚV Sokol. Požiadavka bola, aby bol do 30. októbra 1950 vyhotovený zoznam inventáru i pokladničná hotovosť. Faktom však bolo, že ani v nasledujúcom roku sa veci nepohli ďalej. Predstavitelia UV Sokol si poťažovali „na nedostatok zmyslu pre spoluprácu, najmä u starších jamesákov – členov ústredia. My tu v Bratislave máme niekedy ten dojem, že táto ich nečinnosť je niekedy skôr úmyselná. Je pravda, že oni stvorili slovenské horolezectvo, ale nie je pravda, že by sa slovenské horolezectvo nevedelo zaobísť bez nich. Je to len smutné, že starí jamesácki pracovníci nepochopili význam zjednotenej telovýchovy.“²⁷

Paradoxne v roku 30. výročia vzniku prvého slovenského horolezeckého zoskupenia bola definitívne jeho právna subjektivita ukončená. Aj keď počas pravidelného horolezeckého týždňa sa 12. augusta 1951 konal v Bílikovej chate na Hrebienku výročný aktív horolezcov, kde si toto jubileum pripomenuli a poďakovali zakladateľom i viacerým činovníkom JAMES-u. Ocenená tak bola nielen zakladajúca trojica František Lipták, Mikuláš Mlynárčík a Gustáv Nedobrný, ale aj Ján Oružinský, Jozef Šimko, Karol Riegler, Melinda Bežániová a Ivan Houdek.

Opodstatnenie zlúčenia bolo na aktív odôvodnené aj z pohľadu financií. Novozvolený tajomník HÚ Gažo Kubran poukázal na to, že zatiaľ čo v poslednom rozpočte KSTL bola pre bývalý Sbor tatranských horolezcov JAMES – KSTL rozpočtovaná čiastka 50-tisíc Kčs, pod krídlami Sokola to bolo v roku 1949/50 180-tisíc Kčs a v roku 1950/51 čiastka 120-tisíc Kčs. Peniaze putovali na nákup horolezeckého materiálu, ktorého časť dostali horolezecké oddiely a časť z neho bola uskladnená v priestoroch horolezeckého oddielu JAMES JNV Vysoké Tatry a koncipujúcej sa profesionálnej zložky Tatranskej horskej služby. Kubran sa odvolával aj na zvýšenie členskej základne: „Pri začlenení JAMES-u do Sokola ráatal tento okružle 270 členov roztratených po celej republike. Dnes máme na Slovensku 24 horolezeckých oddielov s vyše 500 členmi a okrem toho veľký počet neorganizovaných horolezcov.“²⁸

Tatranské chaty sa dostali do správy komunálnych podnikov, až na Kežmarskú chatu, ktorá v tom čase bola v správe Slovenského úradu pre telesnú výchovu a šport a z ktorej sa vybudovalo ústredné výcvikové stredisko pre lyžiarov, horolezcov a turistov.

Z osláv 45. výročia založenia JAMES-u ako organizovaného horolezeckého spolku. Fotografia vznikla 21. augusta 1966. Foto: Božena Mrhová

Tradičné tatranské horolezecké týždne si zachovali svoju tradíciu a usporadúvajú sa dodnes. V roku 1951 sa konal už v poradí 29. týždeň a od 5. do 12. augusta sa naň prihlásilo 126 horolezcov. Športové horolezectvo v tomto období začalo skutočne naberať na sile, vyrástla silná generácia horolezcov, ktorí si okrem mnohých náročných prvovýstupov zaknihovali aj niekoľko zaujímavých expedícií. Za zmienku stojí Prvý kolektívny prechod hlavného hrebeňa Vysokých Tatier z Laliového do Kopského sedla, ktorý sa uskutočnil v dňoch 11. až 16. augusta 1952. Ale, samozrejme, aj ďalšie, ktoré by si zaslužili samostatný článok.

Ani sokolovské zjednocovanie však nemalo trvácnejší charakter. Už v roku 1952 začali vznikať Prípravné výbory Jednotnej dobrovoľnej telovýchovnej organizácie, ktoré dali základ vzniku Československého zväzu telesnej výchovy (ČSTV). Ten bol ošetrený zákonom č. 68/1956 Zb. o orga-

nizácii telesnej výchovy a ustanovený bol na celoštátnej konferencii, konanej 3. až 4. marca 1957. Samozrejme, dotkol sa aj horolezcov. Tí sa na jednej strane určitým spôsobom prispôbili a venovali sa v rámci možností svojim aktivitám, ale myšlienka opätovného vytvorenia vlastnej samostatnej organizácie sa nikdy úplne nevytratila. Otvorenejšia diskusia sa pomaly rozbiehala ešte v roku 1964, ale reálnejšie kontúry dosiahla až v roku 1968. Či už to boli výstupy z konferencie okresnej sekcie horolezectva pri OV ČSZTV Košice, kde v tom čase pôsobil ako predseda Róbert Kubín, aby bol vytvorený samostatný slovenský zväz horolezcov, ktorý by niesol názov Slovenský horolezecký zväz JAMES.²⁹ A v rovnakom čase vznikla aj TJ IAMES i Horolezecký oddiel IAMES Bratislava.

Novodobá éra započala Valným zhromaždením Slovenského horolezeckého spolku JAMES, ktoré sa uskutočnilo 17. marca 1990.³⁰

¹⁹ Šestý medzinárodný sjezd horolezců, In: Lidové noviny, Brno, z 30. septembra 1938.

²⁰ ŠA LE, f. IAMES Program VI. Mezinárodního kongresu Unie alpinistů v Praze, šk. č. 2.

²¹ ŠIMKO, Jozef: Prvý národný výlet na Kriváň v Slovenskej republike, In: Vysoké Tatry, roč. IX, č. 15, Liptovský Svätý Mikuláš, z 28. júla 1939.

²² ŠA LE, f. IAMES, Zápisnica z I. sjazdu výkonných horolezcov z roku 1940.

²³ Organizácia Klubu slovenských turistov a lyžiarov In: Slovenské hlasy z 11. 2. 1938.

²⁴ <http://www.sportency.sk/encyclopedy/?q=content/v%C3%BDvoj-%C5%A1portu-na-%C3%BAzem%C3%AD-slovenska-ii-%C4%8Das%C5%A5-1938-1973> Vývoj športu na území Slovenska v rokoch II. časť (1938 – 1973)

²⁵ Štátny archív v Prešove, pracovisko Archív Poprad, fond Jednotný národný výbor Vysoké Tatry, Zápisnica pre začlenenie KSTL do JTO Sokol z 18. 8. 1949, č. 435/2, šk. 22.

²⁶ ŠA LE, f. IAMES, Zápisnica užšieho výboru HÚ ÚV Sokol v Bratislave zo 4. novembra 1950, šk. 3.

²⁷ ŠA LE, f. IAMES, Zápisnica ÚV SOKOL Horolezeckého ústredia z 11. 2. 1951, šk. 3.

²⁸ ŠA LE, f. IAMES, Zápisnica z výročného aktívu horolezcov konaného 12.8. 1951 na Bílikovej chate vo Vysokých Tatrách, šk. 3

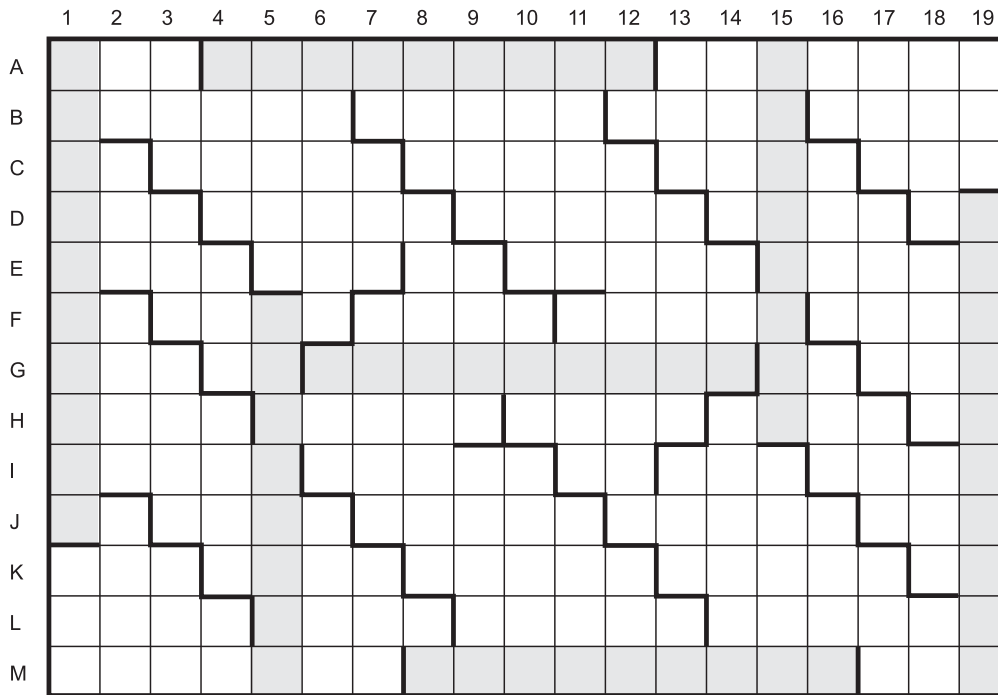
²⁹ ŠA LE, f. IAMES, Uznesenie konferencie okresnej sekcie horolezectva pri OV ČSZTV Košice zoo 17. mája 1968, šk. 3.

³⁰ http://www.iam.es.sk/wordpress/?page_id=8.

Krížovka

Anton Hajovský

Slovenský horolezecký spolok JAMES oslavuje storočnicu. Dňa 14. augusta 1921 vyliezol Mikuláš (*tajnička 1*) s druhmi juhozápadným hrebeňom na Lomnický štít. Traduje sa, že keď si po zostupe dali oblúbenú (*tajnička 2*) zavaraninu, rozhodli sa miestnych horolezcov nazývať „jamesákmi“. O niekoľko dní sa stretol s Františkom (*tajnička 3*) a Gustávom (*tajnička 4*) v Spišskej Novej Vsi a založili horolezecký krúžok JAMES. V júli 1923 Mikuláš (*tajnička 5*) s Františkom (*tajnička 6*) a ďalšími horolezcami vyliezli na nepomenovanú vežičku v oblasti masívu Gerlachovského štítu a nazvali ju (*tajnička 7*). Jej obraz s dátumom výstupu na Lomnický štít použila jamesáčka Mária (*tajnička 8*) v návrhu klubového odznaku. Písmenám slova JAMES sa priradil význam idealizmus, alpinizmus, mortalita, eugenika a *tajnička 9*. Prvé valné zhromaždenie spolku tatranských horolezcov JAMES so sídlom v Spišskej Novej Vsi sa konalo v auguste 1926 na chate pri Popradskom plese. V roku 1932 JAMES vstúpil do UIAA ako jeden zo zakladajúcich členov.

Legenda

Vodorovne: A. Základná číslovka – *tajnička 9* – lúpežník. – B. Neodíde – obyvateľ hôr – značka kozmetiky – patriaci Adovi. – C. Lesná správa – rastlina, po anglicky – vták žerjav popolavý – typ ruského auta – meno Eriky. – D. Praobyvateľ Peru – staršia jednotka jasu – iracký prístav –

značka starších pračiek – sibírsky veľtok. – E. Šarkan – staršia značka korenia administratívna budova – bubeník Beatles – vodný hľadavec. – F. Značka hliníka – vlastnilo – útok – autor, po rusky – ochotne. – G. Etiópsky náčelník – slop – *tajnička 1 a 5* – falošný, po flámsky – severský cicavec. – H. Moslimský vládca – jednotka dynamickej viskozity – španielske mužské meno – ohmatanie – EČV Ružomberku. – I. Tlkot – naša prihraničná obec – ad acta – Prešovský samosprávny kraj – lahodné nápoje. – J. A podobne – Sarmat – druh čapice – slovenský nezvestný novinár – zvyšok po strome. – K. Hrdina – hovoril ekavčinou – pretváarka – batoh – predložka. – L. Štát v Ázii – základná číslovka – česká letecká tovareň – náš kraj. – M. Samočinný stroj – *tajnička 8* – hrdlačia.

Zvisle: 1. *Tajnička 7* – meno Márie. – 2. Technické služby – predchodca NR SR – prelamuje – americký štát. – 3. Naša banka – kamže – bylina rodu Phlomis s veľkými fialovými pyskovitými kvetmi – popravca. – 4. Anglický valčík – mys – drobné motýle – boxerská skratka. – 5. Starogrécka pohrebná obeť – *tajnička 3 a 6*. – 6. Strojilo synovi svadbu – mama, po anglicky – americká vesmírna agentúra. – 7. Povzdych – povala – sudánsky kmeň – cesta vzduchom. – 8. Naša TV – druh ponorky – Matica slovenská. – 9. Ušlachtilý kôň – ťažobné priestory – plúžilo. – 10. Blato – Maďarské sídlo – chváľ. – 11. Elastická látka – sídlo v Ugande – ukazovacie zámeno. – 12. Typ pamätovej karty – kupec

so sviňami – krátka snímka. – 13. Jestvoval – značka športových potrieb – burina – Veterinárna klinika. – 14. Kočovník – 365 dní – nenáhľivo, pomaly. – 15. *Tajnička 4* – ukrajinské mesto. – 16. Ruský súhlas – boh so šípom – tamto – krásna. – 17. Kráča – puzdro – kopnutie – Common Technical Dossie. – 18. Byk po španielsky – vôňa – dámsky plášťik – alebo po anglicky. – 19. Čistiaci prášok – *tajnička 2*.

Pomôcky: Aliab – Arua – poise – Kál – sápa – ýt.

Znenie tajničiek posielajte poštou alebo e-mailom na adresu redakcie uvedenú v tiráži **do 30. októbra 2021**. Zapojením sa do súťaže účastník súhlasí so spracovaním svojich osobných údajov, ktoré poskytne redakcii na účely vyhodnotenia súťaže a zverejnenia výhercu v časopise. Súhlas so spracovaním osobných údajov trvá, kým trvá účel ich spracovania. ◀

Komu pôjde výhra?

Správne riešenia tajničiek z čísla 3/2021 mali znieť: 1. Kôprovej, 2. Pribylinské, 3. Georg Pongratz, 4. Buchholtz, 5. spojené s morom, 6. Podbanského. Do redakcie nám prišlo 38 odpovedí, spomedzi ktorých nebola úplne správna opäť iba jediná. Lexikón Osobnosti v názvoch Vysokých Tatier z tatanskolomnického Vydavateľstva IB Vysoké Tatry posielame **Petrovi Švandovi z Vavrišova**. Srdečne blahoželáme!

Vážení čitatelia,

trafená hus z fotohádanky 3/2021 zagála. V takmer všetkých odpovediach sa správne objavil Ladový štít, tretí najvyšší vrch Vysokých Tatier. Okrem spomínaného názvu Hus niesol v minulosti aj označenie Wielki Kolba, ktorý si jurgovskí pytliači vytvorili z nemeckého mena Malej Studenej doliny – Kolbachtal.

Pri pohľade z juhu nie je veľmi nápadný. Zo severu sa však javí ako oveľa výraznejší a vyšší vrchol, čo spôsobilo, že ho ľud Podhalia dlho považoval za najvyšší v Tatrách. Práve v severných zrázoch Ladového štítu sa mali ukrývať poklady. V rukopisných sprievodcoch bolo konkrétne spomínané „žabie jazierko v najvyššom zákutí Ladovej dolinky“. Táto divoká, schodovitá dolina však predstavovala pre hľadačov pokladov nezládnuteľný terén. Prví ňou vystúpili až v júli 1922 poľskí horolezci Adam Ferens a Mieczyslaw Swierz. Dosiahli Vyšné Ladové sedlo, kam dolinka ústi. Najstarší písomný údaj o pokuse vystúpiť na samotný vrchol Ladového štítu je z roku 1835. Podnikli ho traja berlínski vysokoškólcovia, pričom púť do Tatier vykonali pešo, cez územie Poľska! Ich výstup severovýchodným hrebeňom zastavil až tzv. Ladový kôň. Ide o 22 metrov dlhý, pomerne ostrý a exponovaný úsek hrebeňa.

Ako prvý stál na Ladovom štíte skúsený britský alpinista, cestovateľ a prírodovedec John Ball. Spolu s niekoľkými sprievodcami vystúpili Suchým žlabom z Javorovej doliny. Táto túra sa uskutočnila pravdepodobne 31. augusta 1843. V súčasnosti je Ladový štít veľmi populárny. Z lezeckého hľadiska je v lete vyhľadávaná najmä jeho východná stena, v zime zase severozápadná stena, vysoká asi 500 metrov, spadajúca do odľahlej Suchej doliny. Bežný smrteľník si môže objednať služby horského vodcu,

Fotohádanka

📍📷 Martin Maličký

ktorý ho vyvedie na vrchol „normálkou“. Je ňou už spomínaný severovýchodný hrebeň, súčasť hlavného hrebeňa Vysokých Tatier. Prvý tadiaľ vyliezol zakopanský farár Józef Stolarczyk so štyrmi goralskými vodcami 17. septembra 1867. Ladového koňa však obchádzali z juhu. Toho „skrotiť“ až levočský gymnaziálny profesor František Dénes 20. augusta 1876.

Na jeseň roku 1911 si Ladový štít vyžiadal prvú známu obeť. Bola ňou barónka Mittnachtová zo Stuttgartu. Pád z hrebeňa bol zapríčinený stratou rovnováhy. Stalo sa tak následkom alkoholického opojenia po vrcholovej oslave víťazstva nad štítom...

S alkoholom to v horách netreba preháňať. Na Térynke často vidieť horalov s najmodernejším výstrojom, ktorí majú dokonca aj akýsi plán na druhý deň. Večer sa však tak „dajú dole“, že ráno ledva zídu do civilizácie. Mám dojem, že spomínaný výstroj je len rekvizita, ktorú potrebujú pre „opušťák“ z domu. Čoraz viac vídať na vysokohorských chatách i nový druh „milovníkov hôr“. Spoznáte ich podľa typického mestského „casual“ outfitu a selfie tyče. Pod rezerváciou lôžka rozumejú aj nočnú party s vlastným alkoholom... Klientela na horských chatách sa skrátka mení. Je mi ľúto, že v neprospech ľudí, ktorí hory naozaj milujú. Tie donedávna predstavovali útočisko pre všetkých, ktorí sa dusili v špine miest a dedín. Nemám však na mysli tony odpadkov, ale jed pokrytctva, ľudskej zloby a prepitých mozgov.

Dôvody úteku do hôr môžu byť aj prozaickejšie. Pred pár rokmi nám v jeden zimný večer zazvonil na Térynke telefón. Volala pani zo severu Poľska. Chcela vedieť, či sa náhodou na chate neobjavil jej manžel. Naposledy s ním hovorila pred pár hodinami – to bol na vrchole Ladového štítu. Odvtedy jej nedvíha, hoci je dostupný... Všade bol vtedy tvrdý sneh. S predtuchou toho najhoršieho sme s kolegou Jančim zobrali záchranársky batoh a svietiac si čelovkami sme sa pustili hľadať „pohrešovaného“ Poliaka. Ako sme prichádzali k Ladovému štítu, spozorovali sme v dolnej časti normálky zostupujúce svetlo. Veľmi sa nám ulavilo. Pridali sme do kroku, zvedaví, prečo pán nedvíha toľké hodiny mobil svojej žene. Pri stretnutí postarší Poliak len mávol rukou. Z domu vraj odišiel, lebo sa to s ňou už nedalo vydržať. Potreboval vyventilovať hlavu, pričom mu manželka telefonovala každú chvíľu. Po istej dobe ho to už prestalo baviť, a tak jej nedvíhal... Celkom humorné rozlúštenie malej záchrannej akcie, keď sme očakávali len neprírodné pokrútené telo na úpätí steny.

Milí pátrači, v novej fotohádanke je jeden vrchol prikrýty závojom oblakov. Zámerne, inak by bola veľmi ľahká. Dúfam, že aj napriek tomu sa vám podarí pomenovať niečo z obrázka. Nech už sú to štíty, dolina alebo pleso. Možno vám pomôže fakt, že na raňajky som mal KAKAO. ☺

Svoje tipy posielajte poštou alebo e-mailom na adresu redakcie uvedenú v tiráži **do 30. októbra 2021**. Zapojením sa do súťaže účastník súhlasí so spracovaním svojich osobných údajov, ktoré poskytne redakcii na účely vyhodnotenia súťaže a zverejnenia víhercu v časopise. Súhlas so spracovaním osobných údajov trvá, kým trvá účel ich spracovania. ◀

Kto dostane knihu?

Na fotohádanku z čísla 3/2021 odpovedalo 35 čitateľov a 31 z nich aj správne určilo, že fotografia bola exponovaná z Ladového štítu. Kolový štít na zábere správne identifikovalo 25 tipujúcich. Publikáciu Česká stopa v Tatrách, ktorú vydali Podtatranské noviny, od nás získava **Eva Rousová** z českého mestečka **Modřice**. Srdečne blahoželáme!

